Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Specimen litterarium inaugurale exhibens Xenophontis librum de vectigalibus cum commentario

https://hdl.handle.net/1874/319936

SPECIMEN LITTERARIUM INAUGURALE

EXHIBENS

XENOPHONTIS LIBRUM DE VECTIGALIBUS

CUM COMMENTARIO.

SPECIMEN LITTERARIUM INAUGURALE

EXHIBENS

XENOPHONTIS LIBRUM

DE VECTIGALIBUS

CUM COMMENTARIO,

QUOD,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

CORNELII GUILIELMI OPZOOMER,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. ET JUR. UTR. DOCT. ET PROF. EXTRAORD.,

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS LITTERARIAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus

SUMMISQUE IN

PHILOSOPHIA THEORETICA ET LITTERIS HUMANIORIBUS HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

J. C. VAN DEVENTER,

Amisfurtensis.

A. D. XXIII JUNII A. MDCCCLI, HORA II.

TRAJECTI AD RHENUM,

APUD W. F. DANNENFELSER.

MDCCCLI.

TYPIS E. J. GIEBEN.

MATRI.

Disputationem hanc ex lege academica ad summos in litteris humanioribus honores consequendos edituros, de ejus argumento et ratione nihil est quod in aditu moneam; illud unum lectorem rogo ut libellum hunc accipiat ea benevolentia et aequitate, quam juvenilis scriptio sibi flagitat. Plane enim sentio quam longe absit ab ea perfectione, quam a maturiore aetate et eruditione exspectare licet; quin ipse fortasse plura accuratius et limatius explicare potuissem, nisi res et tempus poposcissent ut studia academica quam primum absolverem.

Antequam autem huic praefationi finem imponam superest ut dulcissimum grati animi officium exsolvam. Quamquam Trajectinae academiae per biennium tantum, neque illud integrum, alumno mihi esse contigit, innumera tamen per breve illud tempus ibi expertus sum benevolentiae documenta, quorum recordatione commotus non possum quin paucis at sinceris verbis gratias dicam.

Primo loco Tu mihi es nominandus, clarissime KARSTEN, *qui qua humanitate omnes discipulos prosequi soles et me excepisti, recens advenam in tuorum alumnorum numerum recipere non dubitasti, et tam publicis lectionibus quam privatis consiliis monitisque studia mea adjuvisti: quibus quantum debeam his praesertim diebus penitus cognovi.*

Neque minus Tibi, vir clar. VAN GOUDOEVER *plurima me debere lubentissime fateor: insignis tuae erga me benevolentiae documentum praeter alia hoc mihi fuit, quod tua commendatione mihi oblatum fuit munus honorificum aeque atque utile, pro quo ut debitas tibi ago gratias, ita per totum vitae cursum conabor juventuti atque patriae sic prodesse ut non verbis solum sed ipsa re tibi probem, quali erga te animo sim affectus.*

Vos denique, caeterarum disciplinarum professores, quos non minus optimos praeceptores quam benevolos amicos semper expertus sum; item vos, Gymnasii Rheno-Trajectini doctores, pro dato mihi auxilio et candida qua me prosecuti estis amicitia, accipite sinceram grati animi testificationem. Diu patriae, diu amicis, diu bonis artibus sospites et incolumes vos servet Deus!

CONSPECTUS.

Pag.

XENOPHONTIS LIBER DE VECTIGALIBUS..... 1.

CAPUT PRIMUM.

DE HUJUS LIBRI CONSILIO..... 29.

CAPUT ALTERUM.

DE XENOPHONTIS AETATE REBUSQUE EO TEMPORE ACTIS.

§ 1. DE XENOPHONTIS AETATE..... 35.

§ 2. RERUM IN GRAECIA XENOPHONTIS AETATE ACTARUM EXPOSITIO..... 43.

§ 3. DE SCRIPTIONIS TEMPORE..... 53.

COMMENTARIUS.

CAPUT PRIMUM..... 65.

Excursus. De Oeconomia rei familiaris e Xenophontis sententia..... 72.

Pag.

CAPUT SECUNDUM..... 81.

CAPUT TERTIUM..... 93.

Excursus. De commercii jure apud Athenienses..... 100.

CAPUT QUARTUM..... 106.

CAPUT QUINTUM..... 124.

CAPUT SEXTUM..... 127.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΟΡΟΙ Η ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΟΔΩΝ.

Cap. I. Ἐγὼ μὴν τοῦτο ἀεί ποτε νομίζω, ὁποῖοί τινες ἂν οἱ προστάται ὦσι, τοιαύτας καὶ τὰς πολιτείας γίγνεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶν Ἀθήνῃσι προεστηκότων ἔλεγόντό [1]) τινες ὡς γιγνώσκουσι μὲν τὸ δίκαιον οὐδενὸς ἧττον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διὰ δὲ τὴν τοῦ πλήθους πενίαν ἀναγκάζεσθαι ἔφασαν ἀδικώτεροι εἶναι περὶ τὰς πόλεις, ἐκ τούτου ἐπεχείρησα σκοπεῖν εἴ πῃ δύναιντ' ἂν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἑαυτῶν, ὅθεν περ καὶ δικαιότατον, νομίζων, εἰ τοῦτο γένοιτο, ἅμα τῇ τε πενίᾳ αὐτῶν ἐπικεκουρῆσθαι ἂν καὶ τῷ ὑπόπτους

[1]) Fortasse ἔλεγον, ut placet Schneidero. NB. quae [ ] inclusi glossema habeo.

τοῖς Ἕλλησιν εἶναι. 2. Σκοποῦντι δή μοι ἃ ἐπενόησα τοῦτο μὲν εὐθὺς ἀνεφαίνετο ὅτι ἡ χώρα πέφυκεν οἷα πλείστας προσόδους παρέχεσθαι. ὅπως δὲ γνωσθῇ ὅτι ἀληθὲς τοῦτο λέγω, πρῶτον διηγήσομαι τὴν φύσιν τῆς Ἀττικῆς. 3 Οὐκοῦν τὸ μὲν τὰς ὥρας ἐνθάδε πραοτάτας εἶναι καὶ αὐτὰ τὰ γιγνόμενα μαρτυρεῖ· ἃ γοῦν πολλαχοῦ οὐδὲ βλαστάνειν δύναιτ' ἂν ἐνθάδε καρποφορεῖ. Ὥσπερ δὲ ἡ γῆ, οὕτω καὶ ἡ περὶ τὴν χώραν θάλαττα παμφορωτάτη ἐστί. Καὶ μὴν ὅσα περ οἱ θεοὶ ἐν ταῖς ὥραις ἀγαθὰ παρέχουσι, καὶ ταῦτα πάντα ἐνταῦθα πρωϊαίτατα μὲν ἄρχεται, ὀψιαίτατα δέ λήγει. 4 Οὐ μόνον δὲ κρατεῖ τοῖς ἐπ' ἐνιαυτὸν θάλλουσί τε καὶ γηράσκουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀΐδια ἀγαθὰ ἔχει ἡ χώρα. Πέφυκε μὲν γὰρ λίθος ἐν αὐτῇ ἄφθονος, ἐξ οὗ κάλλιστοι μὲν ναοί, κάλλιστοι δὲ βωμοὶ γίγνονται, εὐπρεπέστατα δὲ θεοῖς ἀγάλματα· πολλοὶ δ' αὐτοῦ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι προσδέονται. 5 Ἔστι δὲ καὶ γῆ ἡ σπειρομένη μὲν οὐ φέρει καρπὸν, ὀρυσσομένη δὲ πολλαπλασίους τρέφει ἢ εἰ σῖτον ἔφερε· καὶ μὴν ὑπάργυρός ἐστι σαφῶς θείᾳ μοίρᾳ. Πολλῶν

γοῦν πόλεων παροικουσῶν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν εἰς οὐδεμίαν τούτων οὐδὲ μικρὰ φλέψ ἀργυρίτιδος διήκει. 6 Οὐκ ἂν ἀλόγως δέ τις οἰηθείη τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἀμφὶ τὰ μέσα ὠκίσθαι[1]) τὴν πόλιν. ὅσῳ γὰρ ἄν τινες πλεῖον ἀπέχωσιν αὐτῆς, τοσούτῳ χαλεπωτέροις ἢ ψύχεσιν ἢ θάλπεσιν ἐντυγχάνουσιν. Ὁπόσοι τ' ἂν αὖ βουληθῶσιν ἀπ' ἐσχάτων τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ἔσχατα ἀφικέσθαι, πάντες οὗτοι ὥσπερ κύκλου τόρνον τὰς Ἀθήνας ἢ παραπλέουσιν ἢ παρέρχονται. 7 Καὶ μὴν οὐ περίῤῥυτός γ' οὖσα ὅμως ὥσπερ νῆσος πᾶσιν ἀνέμοις προσάγεταί τε ὧν δεῖται καὶ ἀποπέμπεται ἃ βούλεται· ἀμφιθάλασσος γάρ ἐστι. Καὶ κατὰ γῆν δὲ πολλὰ δέχεται ἐμπόρια· [2]) ἤπειρος γάρ ἐστιν. 8 Ἔτι δὲ ταῖς μὲν πλείσταις πόλεσι βάρβαροι προσοικοῦντες πράγματα παρέχουσιν Ἀθηναῖς [3]), δὲ γειτονεύουσιν αἳ καὶ αὐταὶ πλεῖστον ἀπέχουσι τῶν βαρβάρων.

---

[1]) In textum recepi conjecturam Dindorfii pro vulgata ὠκῆσθαι.

[2]) Schneiderus conjecit ἐμπορίας.

[3]) E Weiskii emendatione, pro vulgata Ἀθηναίοις.

Cap. II. *Τούτων μὲν οὖν ἁπάντων, ὥνπερ* [1]) *εἶπον, νομίζω αὐτὴν τὴν χώραν αἰτίαν εἶναι. Εἰ δὲ πρὸς τοῖς αὐτοφυέσιν ἀγαθοῖς πρῶτον μὲν τῶν μετοίκων ἐπιμέλεια γένοιτο· αὕτη γὰρ ἡ πρόοδος τῶν καλλίστων ἔμοιγε δοκεῖ εἶναι, ἐπείπερ αὐτοὺς τρέφοντες καὶ πολλὰ ὠφελοῦντες τὰς πόλεις οὐ λαμβάνουσι μισθὸν, ἀλλὰ μετοίκιον προσφέρουσιν. ἐπιμέλειά γε μὴν ἥδ' ἂν ἀρκεῖν μοι δοκεῖ.* 2 *εἰ ἀφέλοιμεν μὲν, ὅσα μηδὲν ὠφελοῦντα τὴν πόλιν ἀτιμίας δοκεῖ τοῖς μετοίκοις παρέχειν, ἀφέλοιμεν δὲ καὶ τὸ συστρατεύεσθαι [ὁπλίτας] μετοίκους τοῖς ἀστοῖς: μέγας μὲν γὰρ ὁ κίνδυνος αὐτῶν, μέγα δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ἀπιέναι.* 3 *Ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ πόλις γ' ἂν ὠφεληθείη, εἰ οἱ πολῖται μετ' ἀλλήλων στρατεύοιντο, μᾶλλον ἢ εἰ συντάττοιντο αὐτοῖς ὥσπερ νῦν Λυδοὶ καὶ Φρύγες καὶ Σύροι καὶ ἄλλοι παντοδαποὶ βάρβαροι· πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τῶν μετοίκων.* 4 *Πρὸς δὲ τῷ ἀγαθῷ τῷ τούτους [ἐκ] τοῦ συντάττεσθαι ἀφεθῆναι καὶ κόσμος ἂν τῇ πόλει εἴη, εἰ δοκοῖεν Ἀθηναῖοι εἰς τὰς μάχας*

---

1) Vulgata ὥσπερ.

αὐτοῖς μᾶλλον πιστεύειν ἢ ἀλλοδαποῖς. 5 Καὶ μεταδιδόντες δ' ἄν μοι δοκοῦμεν τοῖς μετοίκοις τῶν ἄλλων ὧν καλὸν μεταδιδόναι καὶ τοῦ ἱππικοῦ, εὐνουστέρους ἂν ποιεῖσθαι καὶ ἅμα ἰσχυροτέραν ἂν καὶ μείζω τὴν πόλιν ἀποδεικνύναι. 6 Εἶτα ἐπειδὴ καὶ πολλὰ οἰκιῶν ἔρημά ἐστιν ἐντὸς τῶν τειχῶν [καὶ οἰκόπεδα], εἰ ἡ πόλις διδοίη οἰκοδομησαμένοις ἐγκεκτῆσθαι οἷ ἂν αἰτούμενοι ἄξιοι δοκῶσιν εἶναι, πολὺ ἂν οἶμαι καὶ διὰ ταῦτα πλείους τε καὶ βελτίους ὀρέγεσθαι τῆς Ἀθήνησιν οἰκήσεως. 7 Καὶ εἰ μετοικοφύλακάς γε, ὥσπερ ὀρφανοφύλακας, ἀρχὴν καθισταῖμεν καὶ τούτοις τιμή τις ἐπείη οἵτινες πλείους μετοίκους ἀποδείξειαν, καὶ τοῦτο εὐνουστέρους ἂν τοὺς μετοίκους ποιοίη, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς πάντες ἂν οἱ ἀπόλιδες τῆς Ἀθήνησι [1]) μετοικίας ὀρέγοιντο καὶ τὰς προσόδους ἂν αὔξοιεν.

Cap. III. Ὡς γε μὴν καὶ ἐμπορεύεσθαι ἡδίστη τε καὶ κερδαλεωτάτη ἡ πόλις, νῦν ταῦτα λέξω. Πρῶτον μὲν γὰρ δήπου ναυσὶ καλλίστας

[1]) Vulgatum Ἀθήνηθεν sic correxit Portus.

καὶ ἀσφαλεστάτας ὑποδοχὰς ἔχει, ὅπου γ' ἔστιν εἰσορμισθέντας ἡδέως [1]) ἕνεκα χειμῶνος ἀναπαύεσθαι. 2 Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἐμπόροις ἐν μὲν ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἀντιφορτίζεσθαί τι ἀνάγκη· νομίσμασι γὰρ οὐ χρησίμοις ἔξω χρῶνται· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πλεῖστα μὲν ἔστιν ἀντεξάγειν ὧν ἂν δέωνται ἄνθρωποι, ἣν δὲ μὴ βούλωνται ἀντιφορτίζεσθαι, καὶ [οἱ] ἀργύριον ἐξάγοντες καλὴν ἐμπορίαν ἐξάγουσιν. Ὅπου γὰρ ἂν πωλῶσιν αὐτὸ, παντα χοῦ πλεῖον τοῦ ἀρχαίου λαμβάνουσιν. 3 Εἰ δὲ καὶ τῇ τοῦ ἐμπορίου ἀρχῇ ἆθλα προτιθείη τις [2]) ὅστις δικαιότατα καὶ τάχιστα διαιροίη τὰ ἀμφίλογα, ὡς μὴ ἀποκωλύεσθαι ἀποπλεῖν τὸν βουλόμενον, πολὺ ἂν καὶ διὰ ταῦτα πλείους τε καὶ ἥδιον ἐμπορεύοιντο. 4 Ἀγαθὸν δὲ καὶ καλὸν καὶ προεδρίαις τιμᾶσθαι ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους, καὶ ἐπὶ ξενία [3]) γ' ἔστιν ὅτε καλεῖσθαι, οἳ ἂν δοκῶσιν ἀξιολόγοις καὶ πλοίοις καὶ ἐμπορεύμασιν ὠφελεῖν τὴν πόλιν. Ταῦτα γὰρ τιμώμενοι οὐ μόνον τοῦ κέρδους ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς ἕνεκεν ὡς πρὸς φίλους ἐπι-

---

1) Praetulerim ἀσεῶς, quod magis congruit addito ἕνεκα χειμῶνος.

2) Fortasse legendum est προτεθείη deleto τις.

3) Libri ἐπὶ ξενίᾳ γ'. Heindorf ἐπὶ ξενίαν legendum censet.

σπεύδοιεν ἄν. 5 Ὅσῳ γε μὴν πλείους [1]) εἰσοικίζοιντό τε καὶ ἀφικνοῖντο, δῆλον ὅτι τοσούτῳ ἂν πλεῖον καὶ εἰσάγοιτο καὶ ἐξάγοιτο [καὶ ἐκπέμποιτο] καὶ πωλοῖτο καὶ μισθοφοροῖτο καὶ τελεσφοροίη [2]). 6 Εἰς μὲν οὖν τὰς τοιαύτας αὐξήσεις τῶν προσόδων οὐδέ πως δαπανῆσαι δεῖ οὐδὲν ἀλλ' ἢ ψηφίσματά τε φιλάνθρωπα καὶ ἐπιμελείας. Ὅσαι δ' ἂν ἄλλαι δοκοῦσί μοι πρόσοδοι γίγνεσθαι, γιγνώσκω ὅτι ἀφορμῆς δεήσει εἰς αὐτάς. 7 Οὐ μέντοι δύσελπίς εἰμι τὸ μὴ οὐχὶ προθύμως ἂν τοὺς πολίτας εἰς τὰ τοιαῦτα εἰσφέρειν, ἐνθυμούμενος ὡς πολλὰ μὲν εἰσήνεγκεν ἡ πόλις ὅτε Ἀρκάσιν ἐβοήθει ἐπὶ Λυσιστράτου ἡγουμένου, πολλὰ δ' ἐπὶ Ἡγησίλεω. 8 Ἐπίσταμαι δὲ καὶ τριήρεις πολλάκις ἐκπεμπομένας σὺν πολλῇ δαπάνῃ, καὶ ταύτας γενομένας [3]), τούτου μὲν ἀδήλου ὄντος εἴτε βέλτιον εἴτε κάκιον ἔσται· ἐκείνου δὲ δῆλον ὅτι οὐδέποτε ἀπολήψονται [ἃ ἂν εἰς-

---

1) Pro vulgata πλείονες ubivis formam Atticam restitui.

2) Leuncl. correxit τελεσφοροῖτο. Potius legam: καὶ μισθοφοροίη καὶ τελεσφοροίη.

3) Schneiderus conjecit καὶ ταῦτα γενόμενα. Potius fortasse legendum σὺν πολλαῖς δαπάναις, καὶ ταύτας γενομένας.

ενέγκωσιν] οὐδὲ μεθέξουσιν ὧν ἂν εἰσενέγκωσι. 9 Κτῆσιν δ' ἀπ' οὐδενὸς ἂν οὕτω καλὴν κτήσαιντο ὥσπερ ἀφ' οὗ ἂν προτελέσωσιν εἰς τὴν ἀφορμήν· ᾧ μὲν γὰρ ἂν δέκα μναῖ εἰσφορὰ γένηται, ὥσπερ ναυτικὸν σχεδὸν ἐπίπεμπτον αὐτῷ γίγνεται, τριώβολον τῆς ἡμέρας λαμβάνοντι· ᾧ δέ γ' ἂν πέντε μναῖ, πλεῖον ἢ ἐπίτριτον. 10 Οἱ δέ γε πλεῖστοι Ἀθηναίων πλείονα λήψονται κατ' ἐνιαυτὸν ἢ ὅσα ἂν εἰσενέγκωσιν· οἱ γὰρ μνᾶν προτελέσαντες ἐγγὺς δυοῖν μναῖν πρόσοδον ἕξουσι, καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ὃ δοκεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ἀσφαλέστατόν τε καὶ πολυχρονιώτατον εἶναι. 11 Οἶμαι δ' ἔγωγε, εἰ μέλλοιεν ἀναγραφήσεσθαι εὐεργέται εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, καὶ ξένους ἂν πολλοὺς εἰσενεγκεῖν, ἔστι δὲ ἃς ἂν καὶ πόλεις τῆς ἀναγραφῆς ὀρεγομένας· ἐλπίζω δὲ καὶ βασιλέας ἄν τινας καὶ τυράννους καὶ σατράπας ἐπιθυμῆσαι μετασχεῖν ταύτης τῆς χάριτος. 12 Ὁπότε γε μὴν ἀφορμὴ ὑπάρχοι, καλὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ναυκλήροις οἰκοδομεῖν καταγώγια περὶ λιμένας πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι, καλὸν δὲ καὶ ἐμπόροις [ἐπὶ] προσήκοντας τόπους ὠνῇ τε καὶ πράσει, καὶ τοῖς εἰσαφικνουμένοις

δὲ δημόσια καταγώγια. 13 Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἀγοραίοις οἰκήσεις τε καὶ πωλητήρια κατασκευασθείη καὶ ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν τῷ ἄστει, ἅμα τ' ἂν κόσμος εἴη τῇ πόλει καὶ πολλαὶ ἂν ἀπὸ τούτων πρόσοδοι γίγνοιντο. 14 Ἀγαθὸν δέ μοι δοκεῖ εἶναι πειραθῆναι εἰ καὶ, ὥσπερ τριήρεις δημοσίας ἡ πόλις κέκτηται, οὕτω καὶ οἰκάδας δημοσίας δυνατὸν ἂν γένοιτο κτήσασθαι καὶ ταύτας ἐκμισθοῦν ἐπ' ἐγγυητῶν, ὥσπερ καὶ τἆλλα δημόσια. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο οἷόν τ' ὂν φανείη, πολλὴ ἂν καὶ ἀπὸ τούτων πρόσοδος γίγνοιτο.

Cap. IV. 1 Τά γε μὴν ἀργυρεῖα [1]) εἰ κατασκευασθείη ὡς δεῖ, πάμπολλα ἂν [νομίζω χρήματα ἐξ αὐτῶν καὶ ἄνευ τῶν ἄλλων προσόδων προσιέναι. Βούλομαι δὲ καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι τὴν τούτων δύναμιν δηλῶσαι· ταύτην γὰρ γνόντες, καὶ ὅπως χρῆσθαι δεῖ αὐτοῖς ἄμεινον ἂν βουλεύοισθε. 2 Οὐκοῦν ὅτι μὲν πάνυ παλαιὰ τὰ ἔργα [2]) ἐστι, πᾶσι σαφές· οὐ-

[1]) Vulg. ἀργύρια. Auctore Dindorfio hanc formam ubique in ἀργυρεῖα mutavi.

[2]) E Schneideri emendatione pro vulg. παλαιὰ τὰ ἐνεργά.

δεὶς γοῦν οὐδὲ πειρᾶται λέγειν, ἀπὸ ποίου χρόνου ἐπεχειρήθη. Οὕτω δὲ πάλαι ὀρυσσομένης τε καὶ ἐκφορουμένης τῆς ἀργυρίτιδος, κατανοήσατε, τί μέρος οἱ ἐκβεβλημένοι σωροὶ τῶν αὐτοφυῶν τε καὶ ὑπαργύρων λόφων. 3 Οὐδὲ μὴν ὁ ἀργυρώδης τόπος εἰς μεῖόν τι συστελλόμενος, ἀλλ' ἀεὶ ἐπὶ πλεῖον ἐκτεινόμενος φανερός ἐστιν. Ἐν ᾧ γε μὴν χρόνῳ οἱ πλεῖστοι ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς, οὐδεὶς πώποτε ἔργου ἠπόρησεν, ἀλλ' ἀεὶ τὰ ἐργα τῶν ἐργαζομένων περιῆν. 4 Καὶ νῦν δὲ οἱ κεκτημένοι ἐν τοῖς μετάλλοις ἀνδράποδα, οὐδεὶς τοῦ πλήθους ἀφαιρεῖ, ἀλλ' ἀεὶ προσκτᾶται ὁπόσα ἂν πλεῖστα δύνηται. Καὶ γὰρ δὴ ὅταν μὲν ὀλίγοι ὀρύσσωσι καὶ ζητῶσιν, ὀλίγα, οἶμαι, καὶ τὰ χρήματα εὑρίσκεται· ὅταν δὲ πολλοὶ, πολλαπλασία ἡ ἀργυρῖτις ἀναφαίνεται. Ὥστε ἐν μόνῳ τούτῳ ὧν ἐγὼ οἶδα ἔργων οὐδὲ φθονεῖ οὐδεὶς τοῖς ἐπισκευαζομένοις. 5 Ἔτι δὲ οἱ μὲν ἀγροὺς κεκτημένοι πάντες ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν, ὁπόσα ζεύγη ἀρκεῖ εἰς τὸ χωρίον καὶ ὁπόσοι ἐργάται· ἢν δ' ἐπὶ πλεῖον τῶν ἱκανῶν ἐμβάλῃ τις, ζημίαν λογίζονται· ἐν δὲ τοῖς ἀργυ-

ρείοις ἔργοις πάντες 1) δή φασιν ἐνδεῖσθαι ἐργατῶν. 6 Καὶ γὰρ οὐδ' 2), ὥσπερ ὅταν πολλοὶ χαλκοτύποι γένωνται, ἀξίων γενομένων τῶν χαλκευτικῶν ἔργων, καταλύονται οἱ χαλκοτύποι, καὶ οἱ σιδηρεῖς γε ὡσαύτως· καὶ ὅταν γε πολὺς σῖτος καὶ οἶνος γένηται, ἀξίων ὄντων τῶν καρπῶν, ἀλυσιτελεῖς αἱ γεωργίαι γίγνονται, ὥστε πολλοὶ ἀφιέμενοι τοῦ τὴν γῆν ἐργάζεσθαι ἐπ' ἐμπορίας καὶ καπηλείας καὶ τοκισμοὺς τρέπονται· ἀργυρῖτις δὲ ὅσῳ ἂν πλείων φαίνηται καὶ ἀργύριον πλεῖον γίγνηται, τοσούτῳ πλείους ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔρχονται. 7 Καὶ γὰρ δὴ ἔπιπλα μὲν ἐπειδὰν ἱκανά τις κτήσηται τῇ οἰκίᾳ, οὐ μάλα ἔτι προσωνοῦνται· ἀργύριον δ' οὐδείς πω οὕτω πολὺ ἐκτήσατο ὥστε μὴ ἔτι προσδεῖσθαι· ἀλλ' ἢν τισι γένηται παμπληθές, τὸ περιττεῦον κατορύττοντες οὐδὲν ἧττον ἡδονται ἢ χρώμενοι αὐτῷ. 8 Καὶ μὴν ὅταν γι εὖ πράττωσιν αἱ πόλεις, ἰσχυρῶς οἱ ἄνθρωποι ἀργυρίου δέονται. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες ἀμφὶ ὅπλα τε καλὰ καὶ ἵππους

---

1) Ita correxi vulg. πάντας.

2) Leuncl. οὐδέ, Stephanus οὐχ.

ἀγαθοὺς καὶ οἰκίας καὶ κατασκευὰς μεγαλοπρεπεῖς βούλονται δαπανᾶν· αἱ δὲ γυναῖκες εἰς ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ χρυσοῦν κόσμον τρέπονται. 9 Ὅταν τ' αὖ νοσήσωσι πόλεις ἢ ἀφορίαις καρπῶν ἢ πολέμῳ, ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον, ἀργοῦ τῆς γῆς γιγνομένης, καὶ εἰς ἐπιτήδεια καὶ εἰς ἐπικούρους νομίσματος δέονται. 10 Εἰ δέ τις φήσειε καὶ χρυσίον μηδὲν ἧττον χρήσιμον εἶναι ἢ ἀργύριον, τοῦτο μὲν οὐκ ἀντιλέγω, ἐκεῖνο μέντοι οἶδα ὅτι καὶ χρυσίον ὅταν πολὺ παραφανῇ, αὐτὸ μὲν ἀτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ ἀργύριον τιμιώτερον ποιεῖ. 11 Ταῦτα μὲν οὖν ἐδήλωσα τούτου ἕνεκα, ὅπως θαρσοῦντες μὲν ὅτι πλείστους ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ ἀργυρεῖα ἄγωμεν, θαρσοῦντες δὲ κατασκευαζώμεθα ἐν αὐτοῖς, ὡς οὔτε ἐπιλειψούσης ποτὲ ἀργυρίτιδος οὔτε τοῦ ἀργυρίου ἀτίμου ποτὲ ἐσομένου. 12 Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἡ πόλις προτέρα ἐμοῦ ταῦτα ἐγνωκέναι. Παρέχει γοῦν ἐπ' ἰσοτελείᾳ καὶ τῶν ξένων τῷ βουλομένῳ ἐργάζεσθαι ἐν τοῖς μετάλλοις.

13 Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον περὶ τῆς τροφῆς εἴπω, νῦν διηγήσομαι, ὡς κατασκευασθέντα

τὰ ἀργυρεῖα ὠφελιμώτατ' ἂν εἴη τῇ πόλει. Ἀπ' αὐτῶν μὲν οὖν ἔγωγε ἀφ' ὧν μέλλω λέγειν οὐδέν τι ἀξιῶ θαυμάζεσθαι ὡς δυσεύρετόν τι ἐξευρηκώς. Τὰ μὲν γὰρ ὧν λέξω καὶ νῦν ἔτι πάντες ὁρῶμεν, τὰ δὲ παροιχόμενα τῶν πραγμάτων κατὰ ταὐτὰ αὖ ἀκούομεν. 14 Τῆς μέντοι πόλεως πάνυ ἄξιον θαυμάσαι τὸ αἰσθανομένην πολλοὺς πλουτιζομένους ἐξ αὐτῆς ἰδιώτας μὴ μιμεῖσθαι τούτους. Πάλαι μὲν γὰρ δήπου οἷς μεμέληκεν ἀκηκόαμεν, ὅτι Νικίας ποτὲ ὁ Νικηράτου ἐκτήσατο ἐν τοῖς ἀργυρείοις χιλίους ἀνθρώπους, οὓς ἐκεῖνος Σωσίᾳ τῷ Θρᾳκὶ ἐξεμίσθωσεν, ἐφ' ᾧ ὀβολὸν μὲν ἀτελῆ ἑκάστου τῆς ἡμέρας ἀποδιδόναι, τὸν δ' ἀριθμὸν ἴσους ἀεὶ παρέχειν [1]). 15 Ἐγένετο δὲ καὶ Ἱππονίκῳ ἑξακόσια ἀνδράποδα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦτον ἐκδεδομένα, ἃ προσέφερε μνᾶν ἀτελῆ τῆς ἡμέρας· Φιλημονίδῃ δὲ τριακόσια, ἡμιμναῖον· ἄλλοις δέ γε ὡς, οἶομαι, δύναμις ἑκάστοις ὑπῆρχεν. 16 Ἀτὰρ τί τὰ παλαιὰ δεῖ λέγειν; καὶ γὰρ νῦν πολλοί εἰσιν ἐν τοῖς ἀργυρείοις

---

[1]) Ita correxit Leunclav. vulg. παρεῖχεν.

ἄνθρωποι οὕτως ἐκδεδομένοι. 17 Περαινομένων γε μὴν ὧν λέγω, τοῦτ' ἂν μόνον καινὸν γένοιτο, εἰ ὥσπερ οἱ ἰδιῶται κτησάμενοι ἀνδράποδα πρόσοδον ἀένναον κατεσκευασμένοι εἰσὶν, οὕτω καὶ ἡ πόλις κτῷτο δημόσια ἀνδράποδα, ἕως γίγνοιτο τρία ἑκάστῳ Ἀθηναίων. 18 Εἰ δὲ δυνατὰ λέγομεν, καθ' ἓν ἕκαστον αὐτῶν σκοπῶν ὁ βουλόμενος κρινέτω. Οὐκοῦν κτῆσιν [1]) μὲν ἀνθρώπων εὔδηλον ὅτι μᾶλλον ἂν τὸ δημόσιον δύναιτ' ἢ οἱ ἰδιῶται παρασκευάσασθαι. Τῇ γε μὴν βουλῇ ῥᾴδιον καὶ κηρύξαι ἄγειν τὸν βουλόμενον ἀνδράποδα καὶ τὰ προσαχθέντα πρίασθαι. 19 Ἐπειδὰν δ' ὠνηθῇ, τί ἂν ἧττον μισθοῖτό τις παρὰ τοῦ δημοσίου ἢ παρὰ του [2]) ἰδιώτου, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μέλλων ἕξειν; Μισθοῦνται γοῦν καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ καὶ οἰκίας, καὶ τέλη ὠνοῦνται παρὰ τῆς πόλεως. 20 Ὅπως γε μὴν τὰ ὠνηθέντα σώζηται, τῷ δημοσίῳ ἐστὶ λαμβάνειν ἐγγύους παρὰ τῶν μισθουμένων, ὥσπερ καὶ παρὰ τῶν ὠνουμένων τὰ τέλη. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀδικῆσαί γε

---

1) Ita conjeci pro vulg. τιμήν.

2) Melius fortasse του.

ῥᾷον τῷ τέλος πριαμένῳ ἢ τῷ ἀνδράποδα μισθουμένῳ. 21 Ἀργύριον μὲν γὰρ πῶς καὶ φωράσειεν ἄν τις τὸ δημόσιον ἐξαγόμενον, ὁμοίου τοῦ ἰδίου ὄντος αὐτῷ; ἀνδράποδα δὲ σεσημασμένα τῷ δημοσίῳ σημάντρῳ καὶ προσκειμένης ζημίας τῷ τε πωλοῦντι καὶ τῷ ἐξάγοντι, πῶς ἄν τις ταῦτα κλέψειεν; Οὐκοῦν μέχρι μὲν τούτου δυνατὸν φανεῖται τῇ πόλει εἶναι τὸ ἀνθρώπους καὶ κτήσασθαι καὶ φυλάξαι. 22 Εἰ δ' αὖ τις τοῦτ' ἀθυμεῖ, πῶς [1]), ἐπειδὰν πολλοὶ ἐργάται γένωνται, πολλοὶ φανοῦνται καὶ οἱ μισθωσόμενοι, ἐκεῖνο κατανοήσας θαῤῥείτω, ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν κατεσκευασμένων προσμισθώσονται [τοὺς] δημοσίους [2]) (πολλὰ γάρ ἐστι τὰ ὑπάρχοντα), πολλοὶ δ' εἰσὶ καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς ἔργοις γηρασκόντων, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοί τε καὶ ξένοι οἳ τῷ σώματι μὲν οὔτε βούλοιντ' ἂν οὔτε δύναιντ' ἂν ἐργάζεσθαι, τῇ δὲ γνώμῃ ἐπιμελούμενοι ἡδέως ἂν τὰ ἐπιτήδεια πορίζοιντο. 23 Ἦν γε μέντοι τὸ πρῶτον συστῇ

[1]) Ita conjeci pro vulg. ἐνθυμεῖται ὡς.

[2]) Aut τοὺς decl. aut legendum τῶν δημοσίων.

διακόσια καὶ χίλια ἀνδράποδα, εἰκὸς ἤδη ἀπ' αὐτῆς τῆς προσόδου ἐν ἔτεσι πέντε ἢ ἐξ μὴ μεῖον αὐτῇ ἑξακισχιλίων γενέσθαι. Ἀπό γε μὴν τούτου τοῦ ἀριθμοῦ ἦν ὀβολὸν ἕκαστος ἀτελῆ τῆς ἡμέρας φέρῃ, ἡ μὲν πρόσοδος ἑξήκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ. 24 Ἀπὸ δὲ τούτων ἦν εἰς ἄλλα ἀνδράποδα τιθῆται εἴκοσι, τοῖς τεσσαράκοντα ἤδη ἐξέσται τῇ πόλει χρῆσθαι εἰς ἄλλο ὅ τι ἂν δέῃ. Ὅταν δέ γε μύρια ἀναπληρωθῇ, ἑκατὸν τάλαντα ἡ πρόσοδος ἔσται. 25 Ὅτι δὲ δέξεται πολλαπλάσια τούτων, μαρτυρήσειεν ἄν μοι εἴ τινες ἔτι εἰσὶ τῶν μεμνημένων, ὅσον τὸ τέλος εὕρισκε τῶν ἀνδραπόδων πρὸ τῶν ἐν Δεκελείᾳ. Μαρτυρεῖ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι, εἰργασμένων ἀνθρώπων ἐν τοῖς ἀργυρείοις ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ ἀναριθμήτων, νῦν οὐδὲν διαφέρει τὰ ἀργυρεῖα ἢ ἃ[1]) οἱ πρόγονοι ἡμῶν ὄντα ἐμνημόνευον αὐτά 26 Καὶ τὰ νῦν δὲ γιγνόμενα πάντα[2]) μαρτυρεῖ ὅτι οὐκ ἄν ποτε πλείω ἀνδράποδα ἐκεῖ γένοιτο ἢ ὅσων ἂν τὰ ἔργα δέηται· οὔτε

---

1) Pro ἃ conj. legendum οἷα.

2) Fortasse legendum πᾶσι.

γὰρ βάθους πέρας οὔτε ὑπονόμων οἱ ὀρύττοντες εὑρίσκουσι. 27 Καὶ μὴν καινοτομεῖν γ' οὐδὲν ἧττον ἔξεστι νῦν ἢ πρότερον. Οὐ τοίνυν οὐδ' εἰπεῖν ἂν ἔχοι εἰδὼς οὐδείς, πότερον ἐν τοῖς κατατετμημένοις πλείων ἀργυρῖτις ἢ ἐν τοῖς ἀτμήτοις ἐστί. 28 Τί δῆτα, φαιη ἄν τις, οὐ καὶ νῦν ὥσπερ ἔμπροσθεν πολλοὶ καινοτομοῦσιν; Ὅτι πενέστεροι [1]) μέν εἰσιν οἱ περὶ τὰ μέταλλα· νεωστὶ γὰρ πάλιν κατασκευάζονται· κίνδυνος δὲ μέγας τῷ καινοτομοῦντι. 29 Ὁ μὲν γὰρ εὑρὼν ἀγαθὴν ἐργασίαν πλούσιος γίγνεται· ὁ δὲ μὴ εὑρὼν πάντα ἀπόλλυσιν ὅσα ἂν δαπανήσῃ. Εἰς τοῦτον οὖν τὸν κίνδυνον οὐ μάλα πως ἐθέλουσιν οἱ νῦν ἰέναι. 30 Ἐγὼ μέντοι ἔχειν μοι δοκῶ καὶ περὶ τούτου συμβουλεῦσαι ὡς ἂν ἀσφαλέστατα καινοτομοῖτο. Εἰσὶ μὲν γὰρ δήπου Ἀθηναίων δέκα φυλαί· εἰ δὲ ἡ πόλις δοίη ἑκάστῃ αὐτῶν ἴσα ἀνδράποδα, αἱ δὲ κοινωσάμεναι τὴν τύχην καινοτομοῖεν, οὕτως ἂν, εἰ μία εὕροι, πάσαις ἂν λυσιτελὲς ἀποδεί-χθείη [2]). 31 Εἰ δὲ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέτταρες ἢ αἱ

[1]) Legendum conj. ἀσφαλέστεροι (cautiores) vel ὀπανιώτεροι.

[2]) Sic correxi pro vulg. ἀποδείξειεν.

ἡμίσειαι εὕροιεν, δῆλον ὅτι λυσιτελέστερα ἂν τὰ ἔργα ταῦτα γίγνοιτο. Τό γε μὴν πάσας ἀποτυχεῖν οὐδενὶ τῶν παρεληλυθότων ἐοικός. 32 Οἷόν τε δὴ οὕτως καὶ ἰδιώτας συνισταμένους καὶ κοινουμένους τὴν τύχην ἀσφαλέστερον κινδυνεύειν. Μηδεὶς μέντοι τοῦτο φοβείσθω[1]), ὡς ἢ τὸ δημόσιον οὕτω κατασκευαζόμενον παραλυπήσῃ τοὺς ἰδιώτας ἢ οἱ ἰδιῶται τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὥσπερ σύμμαχοι ὅσῳ ἂν πλείους συνιῶσιν, ἰσχυροτέρους ἀλλήλους ποιοῦσιν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀργυρείοις ὅσῳ περ ἂν πλείους ἐργάζωνται, τόσῳ πλείω τἀγαθὰ εὑρήσουσί τε καὶ φορήσουσι. 33 Καὶ ἐμοὶ μὲν δὴ εἴρηται ὡς ἂν ἡγοῦμαι κατασκευασθείσης τῆς πόλεως ἱκανὴν ἂν πᾶσιν Ἀθηναίοις τροφὴν ἀπὸ κοινοῦ γενέσθαι.

34 Εἰ δέ τινες λογιζόμενοι παμπόλλης ἂν δεῖν ἀφορμῆς εἰς ταῦτα πάντα οὐχ ἡγοῦνται ἱκανὰ ἄν ποτε χρήματα εἰσενεχθῆναι, μηδὲ οὕτως ἀθυμούντων. 35 Οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, ὡς ἀνάγκη ἅμα πάντα ταῦτα γίγνεσθαι ἢ

---

[1]) Sic ex Orellii emendatione scripsi, vulg. μηδὲν — φοβεῖσθαι. Schneider μηδὲν — φοβεῖσθε.

μηδὲν ὄφελος αὐτῶν εἶναι· ἀλλ' ὁπόσα ἂν ἢ οἰκοδομηθῇ ἢ ναυπηγηθῇ ἢ ἀνδράποδα ὠνηθῇ, εὐθὺς ταῦτα ἐν ὠφελείᾳ ἔσται. 36 Ἀλλὰ μὴν καὶ τῇδέ γε συμφορώτερον τὸ κατὰ μέρος ἢ τὸ ἅμα πάντα πράττεσθαι. Οἰκοδομοῦντες μὲν γὰρ ἀθρόοι πολυτελέστερον ἂν καὶ κάκιον ἢ κατὰ μέρος ἀποτελοῖμεν· ἀνδράποδα δὲ παμπληθῆ ζητοῦντες ἀναγκαζοίμεθ' ἂν καὶ χείρω καὶ τιμιώτερα ὠνεῖσθαι. 37 Κατά γε μὴν τὸ δυνατὸν περαίνοντες, τὰ μὲν καλῶς γνωσθέντα καὶ αὖθις ἂν ἀνύοιμεν· εἰ δέ τι ἁμαρτηθείη, ἀπεχοίμεθα ἂν αὐτοῦ. 38 Ἔτι δὲ, πάντων ἅμα γιγνομένων, ἡμᾶς ἂν ἅπαντα δέοι ἐκπορίζεσθαι· εἰ δὲ τὰ μὲν περαίνοιτο, τὰ δὲ μέλλοι, ἡ ὑπάρξουσα πρόσοδος τὸ ἐπιτήδειον συγκατασκευάζοι ἄν. 39 Ὃ δὲ ἴσως φοβερώτατον δοκεῖ πᾶσιν εἶναι, μὴ, εἰ ἄγαν πολλὰ κτήσαιτο ἡ πόλις ἀνδράποδα, ὑπεργεμισθῇ τὰ ἔργα, καὶ τούτου τοῦ φόβου ἀπηλλαγμένοι ἂν [1]) εἴημεν, εἰ μὴ πλείους ἀνθρώπους ἢ ὅσους αὐτὰ τὰ ἔργα προσαιτοίη

[1]) E Schneideri conjectura ἄν vulgo post ὑπεργεμισθῇ positum ad εἴημεν retraxi.

κατ' ἐνιαυτὸν ἐμβάλοιμεν. 40 Οὕτως ἔμοιγε δοκεῖ, ἥπερ ῥᾷστον, ταύτῃ καὶ ἄριστον εἶναι ταῦτα πράττειν. Εἰ δ' αὖ διὰ τὰς ἐν τῷ νῦν πολέμῳ γεγενημένας εἰσφορὰς νομίζετ' ἂν μηδ' ὁτιοῦν δύνασθαι εἰσενεγκεῖν, ὑμεῖς δ', ὅσα μὲν πρὸ τῆς εἰρήνης χρήματα εὑρισκε τὰ τέλη, ἀπὸ τοσούτων καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος διοικεῖτε τὴν πόλιν· ὅσα δ' ἂν ἐφευρίσκῃ διά τε τὸ εἰρήνην εἶναι καὶ διὰ τὸ θεραπεύεσθαι μετοίκους καὶ ἐμπόρους καὶ διὰ τὸ πλειόνων συναγειρομένων ἀνθρώπων πλείω εἰσάγεσθαι καὶ ἐξάγεσθαι καὶ διὰ τὸ ἐν λιμένι καὶ ἄστει[1]) τὰς ἀγορὰς αὐξάνεσθαι, ταῦτα λαμβάνοντες κατασκευάζεσθε ὡς ἂν πλεῖσται πρόσοδοι γίγνοιντο. 41 Εἰ δέ τινες αὖ φοβοῦνται μὴ ματαία ἂν γένοιτο αὕτη ἡ κατασκευὴ, εἰ πόλεμος ἐγερθείη, ἐννοησάντων, ὅτι τούτων γιγνομένων πολὺ φοβερώτερος ὁ πόλεμος τοῖς ἐπιφέρουσιν ἢ τῇ πόλει. 42 Τί γὰρ δὴ εἰς πόλεμον κτῆμα χρησιμώτερον ἀνθρώπων; πολλὰς[2]) μὲν γὰρ ναῦς πληροῦν ἱκανοὶ ἂν εἶεν δη-

---

1) E conjectura inserui ἄστει.

2) Fortasse legendum πολλοί.

μοσίᾳ· πολλοὶ δ' ἂν καὶ πεζοὶ δημοσίᾳ δύναιντ' ἂν βαρεῖς εἶναι τοῖς πολεμίοις, εἴ τις αὐτοὺς θεραπεύοι.

43 Λογίζομαι δ' ἔγωγε καὶ πολέμου γιγνομένου οἷόν τ' εἶναι μὴ ἐκλείπεσθαι τὰ ἀργυρεῖα. Ἔστι μὲν γὰρ δήπου περὶ τὰ μέταλλα ἐν τῇ πρὸς μεσημβρίαν θαλάττῃ τεῖχος ἐν Ἀναφλύστῳ, ἔστι δ' ἐν τῇ πρὸς ἄρκτον τεῖχος ἐν Θορικῷ· ἀπέχει δὲ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων ἀμφὶ τὰ ἑξήκοντα στάδια. 44 Εἰ οὖν καὶ ἐν μέσῳ τούτων γένοιτο ἐπὶ τῷ ὑψηλοτάτῳ Βήσης τρίτον ἔρυμα, συνήκοι τ' ἂν τὰ ἔργα εἷς ἓν ἐξ ἁπάντων τειχῶν[1]), καὶ εἴ τι αἰσθάνοιτό τις[2]) πολεμικὸν, βραχὺ ἂν εἴη ἑκάστῳ εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποχωρῆσαι. 45 Εἰ δὲ καὶ ἔλθοιεν πλείους πολέμιοι, δῆλον ὅτι εἰ μὲν σῖτον ἢ οἶνον ἢ πρόβατα ἔξω εὕροιεν, ἀφέλοιντ' ἂν ταῦτα· ἀργυρίτιδος δὲ κρατήσαντες τί ἂν μᾶλλον ἢ λίθοις ἔχοιεν χρῆσθαι; 46 Πῶς δὲ καὶ ὁρμήσειαν ἄν[3]) ποτε πολέμιοι πρὸς τὰ μέταλλα;

---

[1]) Verba haec vitiosa judico, pro ἐξ ἁπάντων legendum conjeci ἐκ διεχόντων; τειχῶν pro glossemate habendum.

[2]) Postulante sensu τις in textum recepi.

[3]) Dindorfio auctore, inserui ἄν.

Ἀπέχει μὲν γὰρ δήπου τῶν ἀργυρείων ἡ ἐγγύτατα πόλις Μέγαρα πολὺ πλείων τῶν πεντακοσίων σταδίων· ἀπέχει δὲ ἡ μετὰ ταῦτα πλησιαίτατα Θῆβαι πολὺ πλεῖον τῶν ἑξακοσίων. 47 Ἢν οὖν πορεύωνται ἐντεῦθέν ποθεν ἐπὶ τὰργυρεῖα, παριέναι αὐτοὺς δεήσει τὴν πόλιν· κἂν μὲν ὦσιν ὀλίγοι, εἰκὸς αὐτοὺς ἀπόλλυσθαι καὶ ὑπὸ ἱππέων καὶ ὑπὸ περιπόλων. Πολλῇ γε μὴν δυνάμει πορεύεσθαι ἐξερημοῦντας τὰ ἑαυτῶν χαλεπόν· πολὺ γὰρ ἐγγύτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν αὐτῶν τὸ τῶν Ἀθηναίων ἄστυ ἢ αὐτοὶ πρὸς τοῖς μετάλλοις ὄντες. 48 Εἰ δὲ καὶ ἔλθοιεν, πῶς ἂν καὶ δύναιντο μένειν μὴ ἔχοντες τὰ ἐπιτήδεια; Ἐπισιτίζεσθαί γε μὴν μέρει μὲν κίνδυνος καὶ περὶ τῶν μετιόντων καὶ περὶ ὧν ἀγωνίζονται· πάντες δὲ ἀεὶ μετιόντες πολιορκοῖντ' ἂν μᾶλλον ἢ πολιορκοῖεν. 49 Οὐ τοίνυν μόνον ἡ ἀπὸ τῶν ἀνδραπόδων εἰσφορὰ τὴν διατροφὴν τῇ πόλει αὔξοι ἂν, ἀλλὰ, πολυανθρωπίας περὶ τὰ μέταλλα ἀθροιζομένης, καὶ ἀπ' ἀγορᾶς τῆς ἐκεῖ οὔσης [1]) καὶ ἀπ' οἰκιῶν περὶ τὰργυρεῖα

---

1) Sic e Leunclavii emendatione scripsi pro vulgato ἐκείνου αὖ-

δημοσίων καὶ ἀπὸ καμίνων καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων πρόσοδοι ἂν πολλαὶ γίγνοιντο. 50 Ἰσχυρῶς γὰρ καὶ αὕτη[1]) πολυάνθρωπος γένοιτο πόλις, εἰ οὕτω κατασκευασθείη· καὶ οἵγε χῶροι οὐδὲν ἂν εἶεν μείονος ἄξιοι τοῖς κεκτημένοις ἐνταῦθα ἢ τοῖς περὶ τὸ ἄστυ. 51 Πραχθέντων γε μὴν ὧν εἴρηκα ξύμφημι ἐγὼ οὐ μόνον ἂν χρήμασιν εὐπορωτέραν τὴν πόλιν εἶναι, ἀλλὰ καὶ εὐπειθεστέραν καὶ εὐτακτοτέραν καὶ εὐπολεμωτέραν γενέσθαι. 52 Οἵ τε γὰρ ταχθέντες γυμνάζεσθαι πολὺ ἂν ἐπιμελέστερον πράττοιεν τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις, τὴν τροφὴν ἀπολαμβάνοντες[2]), πλείω ἢ ἐν ταῖς παλαίστραις[3]) γυμνασιαρχούμενοι, οἵ τε φρουρεῖν ἐν τοῖς φρουρίοις, οἵ τε πελτάζειν καὶ περιπολεῖν τὴν χώραν, πάντα ταῦτα μᾶλλον ἂν πράττοιεν, ἑφ' ἑκάστοις τῶν ἔργων τῆς τροφῆς ἀποδιδομένης.

Cap. V. 1 Εἰ δὲ σαφὲς δοκεῖ εἶναι ὡς, εἰ

[1]) Schneider conjecit αὐτή.

[2]) Ita e conjectura edidi pro vulg. ἐν ταῖς λαμπάσι.

[3]) Interpunctionem mutavi. Vulg. τροφὴν ἀπολαμβάνοντες πλείω ἤ.

μέλλουσι πᾶσαι αἱ πρόσοδοι ἐκ πόλεως προσιέναι, ὅτι εἰρήνην δεῖ ὑπάρχειν, ἆρ' οὐκ ἄξιον καὶ εἰρηνοφύλακας καθιστάναι; Πολὺ γὰρ ἂν καὶ αὕτη αἱρεθεῖσα ἡ ἀρχὴ προσφιλεστέραν καὶ πυκνοτέραν εἰσαφικνεῖσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις ποιήσειε τὴν πόλιν. 2 Εἰ δέ τινες οὕτω γιγνώσκουσιν ὡς, ἐὰν ἡ πόλις εἰρήνην ἄγουσα διατελῇ, ἀδυνατωτέρα τε καὶ ἀδοξοτέρα καὶ ἧττον ὀνομαστὴ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἔσται, καὶ οὗτοί γε ὡς ἐμῇ δόξῃ παραλόγως σκοποῦσιν. Εὐδαιμονέσταται μὲν γὰρ δήπου πόλεις λέγονται αἳ ἂν πλεῖστον χρόνον ἐν εἰρήνῃ διατελῶσι· πασῶν δὲ πόλεων Ἀθῆναι μάλιστα πεφύκασιν ἐν εἰρήνῃ αὔξεσθαι. 3 Τίνες γάρ, ἡσυχίαν ἀγούσης τῆς πόλεως, οὐ προσδέοιντ' ἂν αὐτῆς, ἀρξάμενοι ἀπὸ ναυκλήρων καὶ ἐμπόρων; οὐχ οἱ πολύσιτοι; οὐχ οἱ πολύοινοι; οὐχ οἱ ἡδύοινοι; τί δὲ οἱ πολυέλαιοι; τί δὲ οἱ πολυπρόβατοι; τί δὲ οἱ γνώμῃ καὶ ἀργυρίῳ δυνάμενοι χρηματίζεσθαι; 4 καὶ μὴν χειροτέχναι γε καὶ σοφισταὶ καὶ φιλόσοφοι· οἱ δὲ ποιηταὶ, οἱ δὲ τὰ τούτων μεταχειριζόμενοι, οἱ δὲ ἀξιοθεάτων ἢ ἀξιακούστων ἱερῶν ἢ ὁσίων ἐπιθυμοῦντες, ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ δεόμενοι πολλὰ

ταχὺ ἀποδίδοσθαι ἢ πρίασθαι, ποῦ τούτων μᾶλλον ἂν τύχοιεν ἢ Ἀθήνῃσιν; 5 Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα μὲν οὐδεὶς ἀντιλέγει, τὴν δὲ ἡγεμονίαν βουλόμενοί τινες ἀναλαβεῖν τῇ πόλει, ταύτην διὰ πολέμου μᾶλλον ἢ δι' εἰρήνης ἡγοῦνται ἂν καταπραχθῆναι, ἐννοησάντων πρῶτον μὲν τὰ Μηδικά, πότερον βιαζόμενοι ἢ εὐεργετοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἡγεμονίας τε τοῦ ναυτικοῦ καὶ Ἑλληνοταμίας ἐτύχομεν. 6 Ἔτι δ', ἐπεὶ ὠμῶς ἄγαν δόξασα προστατεύειν ἡ πόλις ἐστερήθη τῆς ἀρχῆς, οὐ καὶ τότ', ἐπεὶ τοῦ ἀδικεῖν ἀπεσχόμεθα, πάλιν ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἑκόντων προστάται τοῦ ναυτικοῦ ἐγενόμεθα; 7 Οὔκουν καὶ Θηβαῖοι εὐεργετούμενοι ἡγεμονεύειν αὐτῶν [1]) ἔδωκαν Ἀθηναίοις; Ἀλλὰ μὴν καὶ Λακεδαιμόνιοι οὐ βιασθέντες ὑφ' ἡμῶν ἀλλ' εὖ πάσχοντες ἐπέτρεψαν Ἀθηναίοις περὶ τῆς ἡγεμονίας θέσθαι ὅπως βούλοιντο. 8 Νῦν δέ γε διὰ τὴν ἐν τῇ Ἑλλάδι ταραχὴν παραπεπτωκέναι μοι δοκεῖ τῇ πόλει, ὥστε καὶ ἄνευ πόνων καὶ ἄνευ κινδύνων καὶ ἄνευ δαπάνης ἀνακτᾶσθαι τοὺς Ἕλληνας.

[1]) E conjectura Dindorfii sic scripsi pro vulg. αὐτῶν.

Ἔστι μὲν γὰρ πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὰς πολεμούσας πρὸς ἀλλήλας πόλεις, ἔστι δὲ συναλλάττειν, εἴ τινες ἐν αὐταῖς στασιάζουσιν. 9 Εἰ δὲ καὶ ὅπως τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν αὐτόνομον ὥσπερ πρόσθεν γένοιτο φανεροὶ εἴητε ἐπιμελούμενοι, μὴ συμπολεμοῦντες, ἀλλὰ πρεσβεύοντες ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἂν οἶμαι θαυμαστὸν εἶναι, εἰ καὶ πάντας τοὺς Ἕλληνας ὁμογνώμονάς τε καὶ συνόρκους καὶ συμμάχους λάβοιτε ἐπ' ἐκείνους, οἵτινες ἐκλιπόντων Φωκέων τὸ ἱερὸν καταλαμβάνειν ἐπειρῶντο. 10 Εἰ δὲ καὶ ὅπως ἀνὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν εἰρήνη ἔσται φανεροὶ εἴητε ἐπιμελόμενοι, ἐγὼ μὲν οἶμαι πάντας ἂν εὔχεσθαι μετὰ τὰς ἑαυτῶν πατρίδας Ἀθήνας μάλιστα σώζεσθαι. 11 Εἰ δέ τις αὖ εἰς χρήματα κερδαλεώτερον νομίζει εἶναι τῇ πόλει πόλεμον ἢ εἰρήνην, ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἄμεινον ταῦτα κριθείη ἢ εἴ τις τὰ προγεγενημένα ἔτι ἀνασκοποίη τῇ πόλει πῶς ἀποβέβηκεν. 12 Εὑρήσει γὰρ τό τε παλαιὸν ἐν εἰρήνῃ μὲν πάνυ πολλὰ χρήματα εἰς τὴν πόλιν ἀνενεχθέντα, ἐν πολέμῳ δὲ ταῦτα πάντα καταδαπανηθέντα· γνώσεται δὲ, ἢν σκοπῇ, καὶ

ἐν τῷ νῦν χρόνῳ διὰ μὲν τὸν πόλεμον καὶ τῶν προσόδων πολλὰς ἐκλειπούσας, καὶ τὰς εἰσελθούσας εἰς παντοδαπὰ πολλὰ καταδαπανηθείσας· ἐπεὶ δ' εἰρήνη κατὰ θάλατταν γεγένηται, ηὐξημένας τε τὰς προσόδους, καὶ ταύταις ἔξὸν τοῖς πολίταις χρῆσθαι, ὅ τι βούλοιντο. 13 Εἰ δέ τίς με ἐπερωτῴη, ἢ καὶ, ἂν τις ἀδικῇ [1]) τὴν πόλιν, λέγεις ὡς χρὴ καὶ πρὸς τοῦτον εἰρήνην ἄγειν; οὐκ ἂν φαίην· ἀλλὰ μᾶλλον λέγω ὅτι πολὺ θᾶττον ἂν τιμωροίμεθα αὐτούς, εἰ μηδένα παρέχοιμεν ἀδικοῦντας· [2]) οὐδένα γὰρ ἂν ἔχοιεν σύμμαχον.

Cap. VI. 1 Ἀλλ' εἴ γε μὴν τῶν εἰρημένων ἀδύνατον μὲν μηδέν ἐστι μηδὲ χαλεπὸν, πραττομένων δ' αὐτῶν, προσφιλέστεροι μὲν τοῖς Ἕλλησι γενησόμεθα, ἀσφαλέστερον δ' οἰκήσομεν, εὐκλεέστεροι δ' ἐσόμεθα, καὶ ὁ μὲν δῆμος τροφῆς εὐπορήσει, οἱ δὲ πλούσιοι τῆς εἰς τὸν πόλεμον δαπάνης ἀπαλλαγήσονται, περιουσίας δὲ πολλῆς γενομένης, μεγαλοπρεπέστερον

---

[1]) Sic e Schneideri emendatione scripsi pro vulg. ἀδικοίη.

[2]) Correxi ἀδικοῦντας pro vulg. ἀδικοῦντα.

μὲν ἔτι ἢ νῦν ἑορτὰς ἄξομεν, ἱερὰ δ' ἐπισκευάσομεν, τείχη δὲ καὶ νεώρια ἀνορθώσομεν, ἱερεῦσι δὲ καὶ βουλῇ καὶ ἀρχαῖς καὶ ἱππεῦσι τὰ πάτρια ἀποδώσομεν, πῶς οὐκ ἄξιον ὡς τάχιστα τούτοις ἐγχειρεῖν, ἵνα ἔτι ἐφ' ἡμῶν ἐπίδωμεν τὴν πόλιν μετ' ἀσφαλείας εὐδαιμονοῦσαν; 2 Εἰ γε μὴν ταῦτα δόξειεν ὑμῖν [1]) πράττειν, συμβουλεύσαιμ' ἂν ἔγωγε πέμψαντας καὶ εἰς Δωδώνην καὶ εἰς Δελφοὺς ἐπέρεσθαι τοὺς θεοὺς εἰ λῷον καὶ ἄμεινον εἴη ἂν τῇ πόλει οὕτω κατασκευαζομένῃ καὶ αὐτίκα καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον. 3 Εἰ δὲ ταῦτα συναινοῖεν, τότ' ἂν αὖ φαίην χρῆναι ἐπερωτᾶν τίνας θεῶν προσποιούμενοι ταῦτα κάλλιστα καὶ ἄριστα πράττοιμεν ἄν· οὓς δ' ἀνέλοιεν θεοὺς, τούτοις εἰκὸς καλλιερήσαντας ἄρχεσθαι τοῦ ἔργου. Σὺν γὰρ θεῷ πραττομένων εἰκὸς καὶ τὰς πράξεις προϊέναι ἐπὶ τὸ λῷον καὶ ἄμεινον ἀεὶ τῇ πόλει.

---

[1]) Heindorf correxit ἡμῖν. Restitui vulgatam lectionem.

CAPUT PRIMUM.

DE HUJUS LIBRI CONSILIO.

Consilium, quod in libello *περὶ προσόδων* sibi proposuit Xenophon, et tempus, quo eum conscripsit, tam arcte cohaerent, ut, altero validis argumentis constituto, alterum inde necessario sequatur. Quod autem ad consilium attinet, nullis opus est conjecturis, ut id plane perspiciamus; ipse enim scriptor diversis locis luculenter suam sententiam significavit, ut cap. I, § 1: *ἐκ τούτου ἐπεχείρησα σκοπεῖν εἰ τῇ δύναιντ' ἂν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἑαυτῶν, ὅθενπερ δικαιότατον, νομίζων, εἰ τοῦτο γένοιτο, ἅμα τῇ τε πενίᾳ αὐτῶν ἐπικεκουρῆσθαι ἂν καὶ τῷ ὑπόπτους τοῖς Ἕλλησιν*

εἶναι. Porro cap. II in fine, de reditibus augendis loquens, et passim per totum libellum partes agit viri patriae amantis, qui nulla alia caussa ad eum conscribendum adductus sit, nisi ut sine ullo sociorum detrimento et aequissima ratione Athenarum reditus augeat, ipsam civitatem validiorem atque imprimis omnibus Graecis quam amicissimam reddat; haec autem ut effici possint, pacem stabilem servandam esse Atheniensibus persuadere conatur [1]).

Videtur mihi libellus ex eo esse scriptorum genere, quibus homines πολιτικοί suas de rebus publicis opiniones exponere, atque praecepta et consilia praesentibus temporibus accommodata proferre aliisque commendare solebant. Ipsa libri forma et color orationis in eo conspicuus hanc opinionem probabilem mihi reddunt. Totam enim ejus dispositionem diligenter inspicientibus e tribus partibus constare videbitur, exordio, argumenti expositione, epilogo. Exordium et epilogus hanc inter se habent necessitudinem, ut dicendi ratio in utroque sit elatior; verba colorem rhetoricum, immo fere poeticum prae se ferunt; res aliquatenus exaggeratae sunt, epitheta

---

1) Caput V.

pleraque in superlativo aut comparativo gradu posita; quod nemini, opinor, mirum videbitur reputanti, scriptorem id unice studere ut consilia atque monita sua Atheniensibus accepta reddat, confidentem fore ut, effectis iis quae suadebat, revera patriae gloria atque auctoritas crescerent. Ideo Atticae opportunitates tam vividis coloribus describit eamque cum mari adjacente ut *παμφορωτάτην* laudat; inde etiam explicandum, quomodo de Athenis loquens dicat *πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἀμφὶ τὰ μέσα ᾠκίσθαι τὴν πόλιν* eamque *ὥσπερ κύκλου τόρνον* medium circuli obtinere, quae si proprio sensu acciperentur, propter inanem, ne dicam falsam jactationem rejicienda censerem. Sed talem esse oratorum consuetudinem, ut florido et fucato quodam orationis splendore consilia exhortationesque commendent atque exornent, satis superque patet ex Isocratis orationibus, imprimis Panegyrica et oratione de Pace; quarum in priore idem fere dictum reperimus, pag. 58 [1]), *ἐμπόριον γὰρ ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος τὸν Πειραιᾶ κατεστήσατο τοσαύτην ὑπερβολὴν ἔχον, ὥστε ἃ παρὰ τῶν ἄλ-*

[1]) Isocratis Orationes et Epistolae. Tomus I. Ed. ster.

λων ἔν παρ' ἑκάστων χαλεπόν ἐστι λαβεῖν, ταῦτ' ἅπαντα παρ' αὐτῆς ῥάδιον εἶναι πορίσασθαι.

Lucidus ille ordo, in reliquis Xenophontis scriptis conspicuus et argumentandi simplicitas atque perspicuitas in hoc libello etiam apparent. Primo capite caussam indicat, cur eum conscribere aggressus sit et consilium quod sibi proposuit; deinde, memoratis Attici soli commodis, rationes a se propositas effici posse ostendit; quibus dilucide enarratis, ad primarium argumentum transit et tribus deinceps capitibus singula vectigalium genera quibus Atheniensium reditus augeri possint tractat, vectigalia dico inquilinorum, mercium, metallorum; capite quinto porro quid maxime opus sit, ut emolumentis omnibus et commodis, quae e consiliis suis proventura sint, frui queant diserte ostendit; tandem operi finem imponit epilogo, in quo commoda illa atque emolumenta summatim comprehendit ac summa pietate cum erga Deos tum erga patriam Athenienses hortatur, ut Deorum oracula consulant atque eorum cognita voluntate operi manus admoveant.

Schneideri opinio quam et alii secuti sunt, statuentis Xenophontem hunc libellum Eubuli in gratiam scripsisse, propterea mihi minus probanda videtur

quod unice conjectura eaque haud admodum firma nititur. Nempe Xenophontem Eubuli psephismate ab exsilio revocatum, huic gratificaturum, novam hanc vectigalium percipiendorum rationem proposuisse litterisque consignasse contendit. Unica igitur caussa quae Schneiderum ad hanc sententiam duxit est grati animi sensus scriptoris; huic argumento si externa accederent, fidem denegare nollem; ut tamen nunc res se habet, non mihi videtur probabile hanc scriptionem alicujus in gratiam esse editam, sed potius Xenophontem publico Graeciae statu adductum rationes suas ac consilia, quibus civitati pristina potentia atque auctoritas qua quondam apud omnes Graecos floruerat reddi posset, protulisse.

Quaenam igitur tempora illa fuerint, quibus Xenophon, qui saepe in reliquis operibus ostendit a rebus novis plane se abhorrere, quique Spartanos laudibus extollit [1]) quod antiquorum institutorum observantissimi essent, ad talem libellum, quo omnem vectigalium percipiendorum modum mutare

[1]) De Rep. Laced. Cap. I, § 2. *Λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω, κ. τ. λ.* Cap. XV, § 1. *μόνη γὰρ δὴ αὕτη ἡ ἀρχὴ διατελεῖ, οἵαπερ ἐξ ἀρχῆς κατεστάθη·* coll. Agesil. Cap. I, § 4.

novaque omnia instituere suadet, scribendum adactus sit, ex accurata rerum temporumque cognitione explicandum mihi videtur; quare paucis attendere lubet, qualis fuerit Graeciae status publicus qui in auctore tantam habere vim potuerit; quo exposito, lectori dijudicandum erit, num opinio mea, qua hunc libellum brevi post pugnam Mantineensem conscriptum esse a Xenophonte arbitror, sententiis in libello latis argumentisque a me expositis firmetur.

CAPUT ALTERUM.

DE XENOPHONTIS AETATE REBUSQUE EO TEMPORE ACTIS.

§ 1.

De Xenophontis aetate.

Antequam ad rerum Xenophontis aetate actarum expositionem aggredior, paucis praemonendum quinam sint temporis termini quibus haec narratio circumscribatur; quod haud facile esse confiteor, quandoquidem Xenophontis vitae fines, natales dico atque mortem, nullo loco diserte ac manifesto indicati reperiuntur, ut jam Casaubonus in Ann. ad Athenaeum p. 381 animadvertit: »Quod autem de Xenophontis »natalibus dubitanter loquatur (Athenaeus) nemini

»videri mirum debet. Nam et Diogenes Laertius, »qui ex professo quaesivit, et alii veteres annum, »quo natus ille disertissimus scriptor, ignorarunt." Quod autem ad mortis annum attinet, de ea varia atque sibi invicem repugnantia exstant testimonia.

Et primum quidem quod Xenophon Hell. lib. VI, Cap. 4, § 36, Alexandri Pherarum tyranni caedem refert, id etsi ad aetatem ejus definiendam non magni mihi videtur esse ponderis, illud tamen inde effici potest, Xenophontem non ante Ol. 105, 2, a. C. 359, quo probabile est Alexandrum interfectum esse, diem obiisse.

Alexandri caedem archonte Agathocle, Ol. 105, 3, a. C. 358, patratam esse a Diodoro [1]) traditur; mors ejus memoratur a Xenophonte et nihilominus ipsum Xenophontem diem obiisse supremum Ol. 105, 1. a. C. 360, a Stesiclide apud Diogenem Laertium [2]) narratur. Jam Wesselingius ad Diod. Sic. l. l. haec sibi invicem repugnare notavit: »Verum »esse non potest, Xenophontem Ol. 105, 1, a. C. »360, mortem cum vita commutasse." Et revera

---

[1]) Diod. Sic. XVI, C. 14.

[2]) Lib. II. C. 56.

eum ad provectiorem aetatem pervenisse, ex aliorum testimoniis, quae infra commemorabimus, omnino est probabile. At si paullo accuratius ipsius Diodori verba attenderimus, fortasse inde elicere poterimus, Alexandri mortem aliquanto prius ponendam esse quam archontis magistratum gessit Agathocles. Diodorus enim l. l. haec tradit: *ἐπὶ ἄρχοντος Ἀγαθοκλέους κατὰ τὴν Ἑλλάδα Ἀλέξανδρος, ὁ Φερῶν τύραννος, ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικὸς Θήβης καὶ τῶν ταύτης ἀδελφῶν Λυκόφρονος καὶ Τισιφόνου ἐδολοφονήθη· οὗτοι δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὡς τυραννοκτόνοι μεγίστης ἐτύγχανον ἀποδοχῆς· ὕστερον δὲ μετανοήσαντες καὶ μισθοφόρους πείσαντες ἀνέδειξαν αὑτοὺς τυράννους, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν ἀντιπραττόντων ἀνεῖλον, κατασκευασάμενοι δὲ δύναμιν ἀξιόλογον βίᾳ κατεῖχον τὴν ἀρχήν· οἱ δ' Ἀλευάδαι καλούμενοι παρὰ τοῖς Θετταλοῖς, δι' εὐγενείαν δὲ ἀξίωμα ἔχοντες περιβόητον, ἀντέπραττον τοῖς τυράννοις, οὐκ ὄντες δὲ καθ' ἑαυτοὺς ἀξιόμαχοι προσελαμβάνοντο Φίλιππον σύμμαχον, τὸν Μακεδόνων βασιλέα· οὗτος δ' ἐπανελθὼν εἰς τὴν Θετταλίαν κατεπολέμησε τοὺς τυράννους.*

Res diversis temporibus gestas hoc loco una enumerat Diod. [1]), partim anno, quo Agathocles archon erat, antiquiores, partim recentiores. Tyranni enim Thessaliae quinto demum anno a Philippo expulsi sunt, ut ipse alio loco memorat [2]). Eo anno (Ol. 106, 4. a. C. 353) *Φίλιππος ἐστράτευσεν ἐπὶ Λυκόφρονα τὸν Φερῶν τύραννον* ejecitque Lycophrona atque Pitholaum, alium Alexandri fratrem, cujus non meminit c. 37. Alexandrum, qui summam rerum per undecim annos tenuit [3]), duobus annis ante archontem Agathoclem interfectum esse ex toto rerum actarum ordine efficitur; imperio enim potitus est auctumno a 369, quum archontis munere fungeretur Lysistratus; hoc ita sese habere probat quoque Xenophontis testimonium [4]). Ab hoc autem tempore ad annum Agathoclis spatium est tredecim

---

1) Id autem ab hujus historici consuetudine nequaquam abhorrere patet ex. gr. e lib. XI, Cap. 43, ubi ad annum 4 ol. 75, Themistoclis rogationem, qua quotannis viginti triremes aedificarentur refert, quae rogatio tamen manifesto ad remotiora pertinet tempora, ea scilicet, quibus effecit Themistocles ut argentifodinarum proventus ad naves exstruendas adhiberentur.

2) C. 35.

3) Diod. XV, 71.

4) Xen. Hell. I. 1.

annorum, quod repugnat Diodori notationi. Si igitur ponimus, undecim illos annos, quos regnavit Alexander, fuisse decem annos absolutos, sive undecim currentes, mors ejus procul dubio in initium anni 2 Ol. 105, a. C. 359 incidit.

Quae quum ita sint, omnibus probatum erit, ex Alexandri morte certi quidquam ad Xenophontis vitae finem statuendum colligi non posse, sed, ut supra jam dixi, alia exstant argumenta quibus aetas ejus propemodum certis terminis definiri queat.

Primum videamus, quantum ex ipsius Xenophontis operibus proficere possimus; quae quamquam jam antea a viris doctissimis saepius tractata esse compertum habeo, paucis repetere liceat, ut inde quae res poscit mihi sumam.

In opere ejus quod inscribitur *Ἀνάβασις Κύρου* permulta reperiuntur indicia, eum illo tempore ad aetatem quadraginta annorum et amplius pervenisse: quam sententiam nequaquam infirmant quae leguntur lib. II, Cap. I, § 13: *ἀλλὰ φιλοσόφῳ μὲν ἔοικας, ὦ νεάνισκε.* lib. III, Cap. I, § 25: *οὐδὲν προφασίζομαι τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ ἀκμάζειν ἡγοῦμαι ἐρύκειν ἀπ' ἐμαυτοῦ τὰ κακά.* quandoquidem ut jam animadvertit Zeunius, Age-

silaus a Xenophonte quoque dicitur imperium adeptus esse ἔτι νέος ὢν [1]), h. e. annos tres et quadraginta natus, ut tradit Plutarchus [2]); eodem modo etiam quadragenarius a Corn. Nepote in vita T. Pomp. Attici c. 8 dicitur *adolescens* [3]); ἀκμάζειν autem neque juveniles neque seniles indicat annos, sed virum potius aetate vegeta.

Duo autem praesertim sunt loci qui maxime valent ad nostram sententiam probandam; alter est lib. VI, c. 1, § 25 sqq. ubi narratur, exercitum Xenophonti voluisse committere imperium; ille vero prudenter Lacedaemoniorum invidiam metuens honorem recusat; quodsi tunc adolescens fuisset, procul dubio ejus rei mentionem fecisset; alter est lib. VII, c. 2, § 38, ubi Seuthes sic eum alloquitur: σοὶ δ', ὦ

---

[1]) Xenoph. Agesil. Cap. I. § 36.

[2]) Plut. Ages. c. 40.

[3]) Plura apud scriptores latinos exstant exempla, ubi adolescens de viro usurpatur. Nep. Paus. Cap. IV. Argilius quidam adolescentulus quem Thucyd. I, c. 132 vocat ἀνὴρ Ἀργίλιος, παιδικὰ ποτὲ ὢν αὐτοῦ.

Livius lib. II, Cap. III. Tarquinios, qui uxores jam duxerant, adolescentes nominat. Cf. lib. XXX, Cap. 30. Salust. Bell. Cat. c. 49 Caesarem sex et triginta annos natum adolescentulum vocat. Cf. Cic. Epist. ad fam. II, 1.

Ξενοφῶν, καὶ θυγατέρα δώσω, καὶ εἴ τις σοί ἐστι θυγάτηρ, ὠνήσομαι θρᾳκίῳ νόμῳ. cf. VII, c. 6, § 34: unde sequitur Xenophontem tum ea fuisse aetate ut filiam jam puberem habere posset.

Initio Symposii testatur Xenophon se ei sermoni interfuisse [1]). Convivium autem illud Panathenaeis magnis, Ol. 89, 3. a. C. 422, apud Calliam celebratum esse luculentur ostendit Herbst in Proll. ad Xenophontis Convivium [2]). Habitum est igitur duobus annis post pugnam apud Delium, in quo proelio Xenophontem a Socrate servatum esse memoriae traditum est a Strabone lib. IX, cap. 2; haec si fuerit prima expeditio, cujus particeps fuit Xenophon, inde sequatur necesse est, eum ante annum Ol. 84, 1. a. C. 444, natum esse, quandoquidem secundum legem, quam memorat Petitus Legg. Att. lib. VIII, Tit. II, adolescentibus a vicesimo demum anno licebat peregre militatum exire, quum a duodevicesimo usque ad vigesimum *περιπολεῖν*

---

[1]) Symp. Cap. I, S. 1. *οἷς δὲ παραγενόμενος ταῦτα γιγνώσκω δηλῶσαι βούλομαι.*

[2]) Xenophontis *Symposium* recognovit et illustravit Georg. August Herbst, Halis Sax., a 1830.

lege cogerentur, i. e. circuitorum munere in Attica fungi [1]).

Annum illum 444, quo argumentis his adducti natales Xenophontis posuimus, si cum Luciano aliisque qui de morte ejus pauca tradiderunt conferimus, totus vitae cursus certis finibus circumscriptus erit nobisque nihil Alexandri Pherarum tyranni morte opus erit ut de Xenophontis morte probabiliter statuamus. Lucianus enim in opere Macrob. c. 21 de Xenophonte loquens dicit: *ἐβίωσεν ὑπὲρ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη.* Diog. Laert. II, Cap. 56: *τέθνηκεν ἐν Κορίνθῳ (ὡς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης) ἤδη δηλαδὴ γηραιὸς ἱκανῶς.* et tandem a Diodoro Siculo Xenophon dicitur *ἐσχατόγηρως ὢν* condidisse historiam graecam. E nostra igitur sententia, quae diversis his nititur testimoniis, hand sine veri specie contendere posse nobis videmur, Xenophontem inde ab Ol. 81, 1. usque ad Ol. 106, 3. a. C. 444—354 vixisse.

Hac de re quum ob gravitatem argumenti copio-

---

1) Petit. Leg. Att. VIII, Tit. I, *τοῖς Ἀθηναίοις μέχρι τεσσαράκοντα ἐτῶν στρατεύεσθαι, ἀρξαμένοις ἀπὸ ὀκτωκαίδεκα, καὶ μέχρι μέντοι εἴκοσι παῖδας ὄντας τέως περιπολεῖν τὰ περὶ τὴν πόλιν φρούρια· εἰς ὑπερορίους δὲ πολέμους ἀπὸ εἴκοσιν.*

sius egerimus, altera propositae quaestionis pars paucis tractanda nobis est, scilicet ut summatim res illo temporis spatio gestas exponamus; quibus enarratis ad ipsum libellum considerandum accedemus ex eoque argumenta ad scriptionis tempus definiendum colligere conabimur.

§ 2.

Rerum in Graecia Xenophontis aetate actarum expositio.

Mortuo Cimone, Ol. 82, 4. a. C. 449, princeps in Atheniensium civitate vir evasit Pericles qui a° 446 insulam Euboeam et Megaridem, quae ab Atheniensibus defecerant, sub eorum dominationem redegit; a quo tempore ipse magis magisque potentia crevit. Novis subinde cum Lacedaemoniis ortis dissensionibus, anno sequente inducias in triginta annos cum iis fecit, quae tamen per quatuordecim tantum valuere annos; tandem Athenis summa rerum potitus est, postquam ejus opera Thucydides, qui optimatium partibus praeerat, civitate est ejectus, anno 444.

Per quindecim annorum spatium revera Athenarum princeps fuit Pericles, sed potentia sua non nisi ad civitatis gloriam et incrementum usus est;

fastigium autem illud splendoris ad quod Athenas perduxit, Lacedaemoniorum movit invidiam et praecipua fuit causa belli universae Graeciae exitiosissimi.

Discordiae jam dudum latentis scintillae vetere Corinthiorum et Corcyraeorum inimicitia atque dissidiis de Corinthiorum colonia Potidaea, quae ut reliquae urbes ad mare sitae in Atheniensium venerat potestatem, motis exarserunt. Bello inde orto, dum Atticam populabantur Lacedaemonii, Athenienses classe maris principatum tuebantur et Peloponnesi oras vastabant; interea autem saevissima invasit Athenas pestilentia, quae ingentem civium numerum abstulit inque his Periclem. Post hujus prudentissimi gubernatoris obitum plebis licentia nimis crevit omniaque a pessimis demagogis misceri coepta sunt; inter quos nominasse satis est Cleontem, quem Atheniensibus, ut pacem aequis conditionibus a Lacedaemoniis oblatam recusarent, suasisse constat; quum vero in Thraciam missus prope Amphipolim Brasidam, Lacedaemoniorum ducem, aggressus proelio victus cecidisset, Niciae auctoritate tandem pax in quinquaginta annos facta est a. 421, cujus conditionibus tamen numquam prorsus satisfactum est

quaeque eatenus tantum servata est, ut Athenae et Sparta non palam bellum sibi invicem inferrent. Brevi post auctore Alcibiade Athenienses consilium ceperunt auxilia mittendi in Siciliam, ut Segestanos Leontinosque adjuvarent contra Syracusanos; quae expeditio Athenis tam fuit exitiosa, ut numquam inde se reficere potuerint. Post varios enim casus, quum aliquamdiu aequo Marte pugnatum esset, Athenienses tandem cum ducibus Nicia Lamacho et Demosthene ad internecionem deleti sunt. Lamachus in proelio cecidit; Nicias et Demosthenes capti interfectique sunt (a. C. 413). In Graecia interea res non magis prospere iis cesserunt; Alcibiades enim, ab Atheniensibus, dum in Sicilia aberat, exsilio mulctatus, Lacedaemoniorum partes amplexus civibus suis plurima intulit damma; ejus auctoritate Deceliam, in Boeotiae finibus sitam, communiverunt Lacedaemonii praesidiumque ibi collocarunt, quod teste Thucydide [1]), Atheniensibus quam maxime fuit noxium. In ipsa autem urbe reipublicae forma commutata et democratiae loco oligarchia est instituta; quod quum exercitui displiceret, opera

[1]) Thuc. VII, Cap. 27; Isocrat. Or. de Bigis, Cap. IV.

Thrasybuli, praefecti classis, Alcibiades revocatus et dux electus est; qua re Athenas nuntiata, auctore praesertim Theramene, abrogatus est senatus quadringentorum ac restituta pristina reipublicae administrandae forma (a. C. 411). Ab eo inde tempore usque ad captas Athenas varia fortuna pugnarunt Athenienses: proelio navali apud Cyzicum gravi clade affecerunt Mindarum, Lacedaemoniorum classis praefectum; subjecerunt sibi plurimas Thraciae urbes, nonnullas insulas recuperarunt; anno vero sequente, apud Ephesum Antiochi imprudentia devicti sunt, quam calamitatem summa injustitia Alcibiadi tribuerunt, quae causa fuit, ut denuo imperium ei adimeretur. Postremo illustrem reportarunt victoriam apud insulas Arginusas duce Conone; cujus tamen rei prospere gestae fructus non fuit diuturnus. Lysander enim a Lacedaemoniis classi iterum praepositus Athenienses imprudentes apud Aegospotamon adortus tam gravi affecit clade, ut ipse Conon de patriae salute desperans cum septem navibus in Cyprum fugeret.

Atheniensibus devictis, statim omnes Propontidis et Hellesponti urbes vi cepit Lysander, deinde insulas maris Aegaei subegit, hinc magna cum classe Athenas profectus ipse urbem mari ab omni

commeatu interclusit, dum reges Spartanorum terra eam obsidebant. Fame coacti Athenienses Theramenem cum novem aliis legatis, qui de pace agerent. Spartam miserunt; conditiones ab Ephoris propositae, quamquam durissimae, ab Atheniensibus tamen, quum jam ad extrema ventum esset, acceptae sunt.

Urbe tradita moenibusque dirutis, reipublicae forma a Lysandro est mutata et triginta viri constituti qui leges, secundum quas civitas regeretur, conscriberent; hos autem, vulgo triginta tyrannorum nomine notatos, brevi post ejecit Thrasybulus cum ceteris exsulibus veteremque instauravit reipublicae formam (a. C. 404). Ex eo tempore paullatim res collapsas restituere conati sunt Athenienses, in quo plurimum adjuvabantur ab ipsis Lacedaemoniis, qui nimis crudeliter imperio exercendo et ubique invisa paucorum dominatione instituenda omnium fere sociorum animos a se abalienarunt. Brevi post (a. C. 395) Thebani, Corinthii et Argivi, quibuscum societatem inierunt Athenienses, vires suas contra Lacedaemonios conjunxerunt et exortum est bellum quod dicitur Boeoticum sive Corinthium. Initio jam belli cecidit Lysander in proelio apud Haliartum; anno sequente magnam victoriam navalem reportarunt Athenienses

duce Conone apud Cnidum, quo factum est, ut imperium maritimum denuo adepti sint sociosque multos sibi conciliarint. Paucis vero diebus post clade ingenti affecti sunt socii ab Agesilao apud Coroneam; quae calamitas tamen Atheniensibus quodammodo fuit lucro, quum insulae et Asiae urbes a Lacedaemoniis defecerint ipsorumque amplexae sint partes. Jam magna igitur incrementa acceperant Athenienses atque a recentibus malis se refecerant, quum pax iniquissima, Antalcida auctore [1]), composita est; qua regis Persarum auctoritate omnibus Graecis indictum est, ut urbes Graecae in Asia insulaeque Clazomenae et Cyprus imperio Persico essent subjectae, reliquae omnes Graeciae civitates liberae essent et *αὐτονομίᾳ* fruerentur, exceptis Lemno, Imbro et Scyro, quae Atheniensibus parerent; hanc pacem si qui non acciperent, eos rex Persarum cum Spartanis ceterisque, qui eam amplecterentur, terra marique bello persequeretur [2]).

---

1) Quid de pace Antalcidea senserit Plutarchus, patet e cap. 23 Vitae Agesil. *ἔδοξε τοῖς Λακεδαιμονίοις εἰρήνην ποιεῖσθαι πρὸς βασιλέα· καὶ πέμπουσιν Ἀνταλκίδαν πρὸς Τηριβάζον, αἴσχιστα καὶ παρανομώτατα τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας Ἕλληνας ὑπὲρ ὧν ἐπολέμησεν Ἀγησίλαος, βασιλεῖ παραδιδόντες.*

2) Pacis conditiones leguntur apud Xenoph. Hell. lib. V, cap. I, § 31, his verbis conscriptae.

Statim post hanc pacem Spartani rebus prosperis elati plurima injuste agere coeperunt: Mantineenses dejicere muros coegerunt ipsiusque urbis incolas in quatuor vicos distribuerunt; Phliasiorum civilibus turbis se immiscuerunt utque exsules in urbem reciperentur poposcerunt; Olynthum, magnam florentemque Macedoniae civitatem post longam obsidionem expugnarunt; praeterea per summam injuriam dolo occuparunt Thebarum arcem. Haec intolerabilis eorum dominatio praecipua fuit causa belli Thebani omniumque fere sociorum transmarinorum defectionis; quorum plerique ad Athenienses se converterunt, qui eo tempore communem illum sociorum conventum, quem memorat Diodor. Sic. lib. XV. c. 28, Athenis habuerunt atque ita revera, volentibus ipsis insulanis, rei maritimae principes facti sunt [1]). Ab

---

Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομένας καὶ Κύπρον· τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας, αὐτονόμους ἀφεῖναι, πλὴν Λήμνου καὶ Ἴμβρου καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ, ὥσπερ ἀρχαῖον, εἶναι Ἀθηναίων· ὁπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν.

[1]) Xenophon, de Vect. cap. V, § 6: *πάλιν ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἑκόντων προστάται τοῦ ναυτικοῦ ἐγενόμεθα;*

hoc inde tempore sine ulla intercapedine maris principatum obtinuerunt et in socios imperium exercuerunt. Et initio quidem humaniter et aeque eos habuerunt: foederatae enim civitates synedrium Athenis habebant, in quo suum quaeque ferebat suffragium; κληρουχίαι abrogatae sunt et lege sancitum, ne quis Atheniensis extra Atticam agrum coleret; φόρους, quorum ipsum nomen sociis erat invisum, alio nomine minus ingrato συντάξεων commutarunt. Non autem per longum tempus hac usi sunt moderatione, sed brevi post in pristinam injustitiam et acerbitatem sunt relapsi.

Pecuniis sociorum magna classe instructa, plures de Lacedaemoniis reportarunt victorias, quarum imprimis memorandae sunt Chabriae victoria apud Naxum, (a. C. 377) et Timothei, Cononis filii, apud promontorium Leucadem. Neque magis prospere Lacedaemoniis terra res procedebant; saepius victi tandem ingenti illa, e qua numquam prorsus se recreare potuerunt, clade apud Leuctra affecti sunt. Athenienses autem potentiae Thebanorum magis magisque crescenti invidentes ac veriti, ne hi aliquando ἡγεμονίαν sibi vindicarent, foedus cum Lacedaemoniis inierunt, cujus conditiones erant, ut hi terra, ipsi mari prin-

cipatum tenerent. Vario inde marte cum Thebanis pugnatum est, donec a. C. 362 pugna apud Mantineam finis impositus est bello et secuta pax [1]), cui, exceptis Lacedaemoniis, cunctae civitates accesserunt.

Hoc fere tempore librum de Vectigalibus Xenophontem ab exsilio Athenas revocatum ibique jam aliquamdiu moratum [2]) conscripsisse persuasum mihi

---

1) Plut. in Ages. c. 35: *μετὰ δὲ τὴν μάχην καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου γενομένης εἰρήνης τοῖς Ἕλλησι πρὸς αὐτοὺς ἀπήλαυνον οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον τοῦ ὅρκου τοὺς Μεσσηνίους, ὡς πόλιν οὐκ ἔχοντας· ἐπεὶ δ' οἱ λοιποὶ πάντες ἐδέχοντο καὶ τοὺς ὅρκους ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν, ἀπέστησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ μόνοις αὐτοῖς πόλεμος ἦν, ἐλπίζουσιν ἀναλήψεσθαι τὴν Μεσσηνίαν.*

Polyb. lib. IV, c. 33: *καθ' οὓς γὰρ καιροὺς τῆς περὶ Μαντίνειαν μάχης — ἐκώλυον Λακεδαιμόνιοι μετέχειν τῶν σπονδῶν Μεσσηνίους — ἐπὶ τοσοῦτον διέσπευσαν Μεγαλοπολῖται — ὥστε Μεσσηνίους μὲν — προσδεχθῆναι — Λακεδαιμονίους δὲ μόνους ἐκσπόνδους γενέσθαι τῶν Ἑλλήνων.*

2) Quamquam enim demonstrari nequit, quo tempore Xenophon Athenas revocatus sit, probabilibus tamen conjecturis id quodammodo definiri potest. a. C. 369 cum adhuc Corinthi fuisse verisimile videtur ex iis quae tradit Diogenes Laertius: *Ἐν τούτῳ δὲ ψηφισαμένων Ἀθηναίων βοηθεῖν Λακεδαιμονίοις ἔπεμψε (ὁ Ξενοφῶν) τοὺς παῖδας εἰς τὰς Ἀθήνας στρατευσομένους ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων.* Nam hoc demum anno Athenienses auxilia

habeo. Quae igitur inde ab hoc praelio usque ad Xenophontis mortem facta sunt, quum ad argumentum meum minus pertineant, strictim tetigisse sufficiat.

Athenienses, vix stabilito imperio suo, denuo duriter atque injuste, ut supra monuimus, socios habere coeperunt, qui eorum dominationem aegre ferentes facile ad defectionem adducti sunt; unde ortum est bellum sociale, quo ad finem perducto, Athenienses omnibus sociis eorumque tributis privati sunt, exceptis insulis Lemno, Imbro et Scyro. Neque multo post Xenophon diem obiit, exorto bello sacro et Philippo jam apertius omnia machinante ut maris imperium obtineret et viam ad Graeciae principatum sibi muniret [1]).

---

misisse Lacedaemoniis, auctor est ipse Xenophon. Hell. VI, cap. 5, § 49 sqq. ante annum 365 autem eum rediisse Athenas e libello nostro exemplisque quae attulit Xenophon conjicere non videtur absurdum.

1) In hac rerum expositione fontes non indicavi, partim quia neminem latet, accuratiorem earum cognitionem e Thucydide, Xenophonte, Isocrate, Diodoro, Plutarcho, Nepote atque Justino esse petendam, partim vero etiam quod in ipso commentario saepius sese offeret occasio nominandi quos in his conscribendis consului scriptores.

§ 3.

De scriptionis tempore.

Absoluta rerum Xenophontis aetate actarum enarratione, jam ad propositum nostrum, ut annum statuamus quo hunc libellum conscriptum esse opinamur, progredimur.

Variae et inter se discrepantes sententiae hac de re sunt prolatae a Weiskio, Schneidero, Boeckhio, quarum nulla probabilis mihi visa est. E nostro quidem judicio hoc opusculum confecit Xenophon circiter a. a. C. 361, brevi post pugnam Mantineën-sem; is enim Athenarum eo tempore fuit status publicus, ut redituum percipiendorum mutationem majoremque erga socios aequitatem summopere postularet. Singulis autem, quae in hoc libello occurrunt, indiciis historicis illustrandis sententiam nostram probare conabimur.

Argumenta quibus in hac disquisitione usuri sumus, duplicis sunt generis: primo afferemus locos, qui certum quendam annum significare nobis videntur; deinde eos qui, etiamsi tempus non indicent certum, Xenophontem tamen provectiore aetate haec conscripsisse demonstrant.

His denique adjungemus ea testimonia, quae, licet nostram opinionem debilitare videantur, propter candidi atque ingenui interpretis officium, quo omnia, tam, quae pro re sua quam quae contra eam faciunt, commemorare debet, omittere noluimus. Lectori autem integrum ut sit judicium, prius paucis indicabo, quaenam sint Schneideri atque Boeckhii sententiae. Weiskianam opinionem afferre supervacaneum duxi, quippe satis superque jam a Schneidero aliisque improbatam.

Ut a Boeckhii sententia, quamquam recentiore initium faciam, hic post bellum sociale, quod finitum est Ol. 106, 1, a. C. 356, libelli scriptionem ponit, duobus adductus locis, cap. IV, 40 et cap. V. 12, ubi pax memoratur, quam ille nullam aliam nisi eam, quae bello sociali finem imposuit, esse censet; illo enim bello reditus Atheniensium admodum esse minutos tutumque redditum mare. Porro libelli consilium eo imprimis tendere arbitratur, ut Athenarum conditio sine sociorum detrimento melior reddatur; quod ex ejus sententia optime illis temporibus convenit.

Iisdem fere argumentis usus aliquanto prius Schneiderus libellum Ol. 106, 2, a. C. 355 scriptum esse contendit: qui tamen in tempore defini-

endo parum sibi constitit, ut infra ostendam, et argumenta sua minus dilucide quam Boeckhius exposuit. Boeckhii vero judicio quominus assentiar plura obstant argumenta:

1°. Ea quae leguntur cap. V, § 12: *ἐπεὶ δ' εἰρήνη κατὰ θάλατταν γεγένηται, ηὐξημένας τε τὰς προσόδους;* his enim verbis post bellum sociale tum quum omnibus sociis ac reditibus privati essent Athenienses, uti non potuit Xenophon. Testis Isocrates in Orat. de Pace, cap. IX: *ὁ μὲν τοίνυν πόλεμος ἁπάντων ἡμᾶς τῶν εἰρημένων ἀπεστέρηκε καὶ γάρ τοι πενεστέρους πεποίηκε.*

2°. Si hoc tempore libellum scripsisset, auctor sine dubio mentionem fecisset Philippi, Macedoniae regis, qui tunc quam maxime Graecorum rebus sese immiscere studebat. Neque vero viri patriae saluti consulentis fuisset omni modo civibus suis pacem suadere tum, quum multo magis eos ad vires suas contra communem hostem conjungendas exhortari debuisset.

3°. Non semel sic loquitur scriptor, tanquam Atheniensibus prorsus integrum sit, utrum liberalitate atque humanitate socios sibi devincirent an injuste opprimendo a se abalienarent: quod in tempus a Boeckhio constitutum non quadrat.

4°. Tandem, si finito bello sociali haec scripsisset, summo jure ei objici possent haec Isocratis verba in oratione Panegyrica [1]): *χρὴ παύεσθαι τὸν λέγοντα, ὅταν τὰ πράγματα λάβῃ τέλος καὶ μηκέτι δέῃ βουλεύεσθαι περὶ αὐτῶν.*

Haec sunt, quae contra Boeckhii sententiam afferenda habeo; nunc ad rationes, quibus mea sententia nitatur, exponendas accedo. Jam statim pro me facere videntur haec verba quae initio cap. I. § I leguntur: *ἐπικεκουρῆσθαι ἂν — τῷ ὑπόπτους τοῖς Ἕλλησιν εἶναι*, quae maxime adaptata esse censeo ad tempora, quae bellum praecesserant, quum Atheniensium crudelitate ac superbia jam paullatim discordia exoriretur eaque abalienarentur sociorum animi, ut Atheniensibus, si a belli defectionisque calamitate cavere sibi vellent, tota rediuum percipiendorum ratio mutanda et omnibus modis paci atque concordiae inserviendum esset [2]).

---

1) Isocrates, Tom. I. p. 49, Ed. ster.

2) Invidiam et suspicionem, qua premebantur Athenienses oblique tangit Isocrates in Orat. de Pace, quam adhuc durante bello sociali cum scripsisse constat. Cap. 9. *καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαβέβληκε.* cap. 37. *αὐτοὶ δ' οὐδὲν βέλτιον τοὺς συμμάχους διοικοῦντες.* cap. 40. *ἀλλ' ὑπομένομεν τὴν πόλιν διαβολὰς ἔχουσαν, ὡς λυμαίνεται καὶ δασμολογεῖ τοὺς Ἕλληνας.*

Porro cap. III: § 7 haec leguntur, *ἐνθυμούμενος ὡς πολλὰ μὲν εἰσήνεγκεν ἡ πόλις ὅτε Ἀρκασιν ἐβοήθει ἐπὶ Λυσιστράτου ἡγουμένου, πολλὰ δ' ἐπὶ Ἡγησίλεω.* Duas res gestas hoc loco commemorat Xenophon easque tanquam omnibus notas affert: auxilium nempe ab Atheniensibus Arcadibus missum, quod non nisi ad annum a. C. 365 referri potest; quandoquidem Xenophon [1]) tradit Ol. 103, 3, a. C. 366, foedus esse initum inter Athenienses atque Arcades, et Diodorus lib. XV, cap. 77 [2]), illius auxilii ab Atheniensibus lati mentionem facit, Ol. 103, 4. a. C. 365. *Lysistratum*, qui hoc loco dux nominatur, nusquam alibi memoratum reperi; eum a. a. C. 367 fuisse archontem notat Clinton. in Fastis. Hellenicis.

Vocabulis autem *πολλὰ δ' ἐπὶ Ἡγησιλεω* procul dubio ipsa pugna apud Mantineam (a. a. C. 362) significatur; in Hellenicis *Hegesileus* non memoratur; at

[1]) Hell. lib. VII, cap. IV, § 2. *ἐπεὶ δὲ λογιζόμενοι εὕρισκον οὐδὲν μεῖον Λακεδαιμονίους ἢ σφίσιν ἀγαθὸν, τὸ Ἀρκάδας μὴ προσδεῖσθαι Θηβαίων, οὕτω δὴ προσεδέχοντο τὴν τῶν Ἀρκάδων συμμαχίαν.*

[2]) Diod. XV. Cap. 77. *ὡς δὲ οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχε, μετεπέμψαντο παρ' Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ μετὰ ταύτης ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸν Λασίωνα.*

nomen ejus litteris consignatum est in vita Xenophontis a Diogene Laertio descripta, lib. II, cap. 54: *ὁ δὲ Γρύλλος τεταγμένος κατὰ τοὺς ἱππέας (ἦν δὲ ἡ μάχη περὶ Μαντίνειαν) ἰσχυρῶς ἀγωνισάμενος ἐτελεύτησεν, ὥς φησιν Ἔφορος ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ εἰκοστῇ, Κηφισοδώρου ἱππαρχοῦντος, Ἡγησίλεω δὲ στρατηγοῦντος.*

Eadem fere ad hunc locum adnotavit Schneiderus; quum autem ex his argumentum ducere conatur ut suam sententiam firmet, his usus verbis: »Par enim est »in ejusmodi causa et occasione non vetustissima sed »recentissima quaeque exempla commemorare, quae »plus valent ad animos audientium commovendos:" aut in errorem incidit aut parum sibi constitit; agitur enim hoc loco de collationibus in aerarium factis itaque si Xenophon hunc libellum e Schneideri sententia circa Ol. 106, 2 scripsisset, potius mentionem fecisset collationum atque trierarchiarum quas primum bello Euboico [1]) praestiterant Athenienses. Ex eo igitur quod scriptor has non memorat effici posse arbitror, ante illud tempus scriptum esse libellum.

---

[1]) Demosth. Pro corona, p. 259. 12. de bello Euboico (Ol. 105. 3) *τῶν ἐθελόντων τριηραρχῶν τότε πρῶτον γενομένων τῇ πόλει*, in Mid. p. 566. *ἐγένοντο εἰς Εὔβοιαν ἐπιδόσεις παρ' ὑμῖν πρῶται.*

Cap. IV. § 40: *εἰ δ' αὖ διὰ τὰς ἐν τῷ νῦν πολέμῳ γεγενημένας εἰσφόρας — διοικεῖτε τὴν πόλιν κ. τ. ἑ.* Haec quoque si recte interpretor, pro mea sententia facere existimo. Verba *ἐν τῷ νῦν πολέμῳ* non bellum adhuc durans, sed potius nuperrime gestum significare indicant verba proxima *πρὸ τῆς εἰρήνης;* idem probant dicta illa § sequente, *εἰ πόλεμος ἐγερθείη*, et paullo infra, *καὶ πολέμου γιγνομένου*, i. e. *etiamsi bellum exoriatur*. Verbis autem *πρὸ τῆς εἰρήνης* e mea sententia pax Mantineensis, de qua supra mentionem feci, indicatur. Neque his repugnant quae cap. V, § 12 leguntur; ibi enim verba *ἐν τῷ νῦν χρόνῳ* non ad eum tantum annum, quo Xenophon haec scripsit, referenda sunt, sed latiore sensu accipienda, quippe quae verbis *τὸ πάλαιον* opponuntur. Sic igitur hujus paragraphi sententiam interpretandam arbitror: »Historia temporum tam antiquiorum quam recentiorum »edocti sumus, bella praesertim navalia semper damnosa fuisse Athenarum reditibus, pace vero semper eos augeri" quae explicatio ipsis Xenophontis dictis superioris § sese commendat: »Si quis autem »ad opes augendas bellum pace utilius esse existimet, nescio quomodo hoc melius dijudicaturus sit

»quam accurate secum reputando, quomodo res »antea gestae civitati processerint." Tali verborum interpretatione unicum argumentum, quo Boeckhius adductus est ut scriptionis tempus post belli socialis finem poneret, removetur.

Cap. V. § 8. *νῦν δέ γε διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ταραχήν.* Cum his cf. descriptio status Graeciae statim post pugnam apud Mantineam in fine Hellenicorum, lib. VII, cap. V, § 27: *νενικηκέναι δὲ φάσκοντες ἑκάτεροι οὔτε χώρᾳ, οὔτε πόλει οὐτ' ἀρχῇ οὐδέτεροι οὐδὲν πλέον ἔχοντες ἐφάνησαν ἢ πρὶν τὴν μάχην γενέσθαι, ἀκρισία δὲ καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ τὴν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν τῇ Ἑλλάδι.* quibuscum egregie conveniunt quae deinceps in hac sectione leguntur.

Ibid. § 9. *ἐκλιπόντων Φωκέων κτέ.* Ad bellum sacrum haec referenda esse arbitratur Schneiderus, immerito. Delphico enim templo potiti per totum bellum, quod gestum est inde ab Ol. 105, 4, usque ad Ol. 108, 3 [1]) illud tenuere Phocenses, ut patet e Diodori re-

---

1) Pausan. lib. X. cap. 21. *Ἀγαθοκλέους Ἀθήνησιν ἄρχοντος, τετάρτῳ δὲ ἔτει πέμπτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ ταῖς ἑκατόν.* Aeschin. Falsa. leg. p. 45, 26. *τὸν δεκαετῆ πόλεμον.* In Ctes.

rum enarratione [1]). Post pacem igitur cum Philippo factam Xenophontem diem supremum jam obiisse persuasum mihi habeo. Potius ea tempora mihi videntur significari, quum Thebani potentia sua et auctoritate nimis freti, subjectis Boeotiae oppidis, Phocenses quoque aggressi sunt, quos sibi subjecissent nisi in tempore auxilia his misissent Lacedaemonii. Cf. Hell. lib. VI, cap. I, § 1: *οἱ δὲ Θηβαῖοι, ἐπεὶ κατεστρέψαντο τὰς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις, ἐστράτευον καὶ εἰς τὴν Φωκίδα· ὡς δ' αὖ καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπρέσβευον εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ ἔλεγον ὡς, εἰ μὴ βοηθήσαιεν* (lege *βοηθήσειεν*), *οὐ δυνήσοιντο μὴ πείθεσθαι τοῖς Θηβαίοις, ἐκ τούτου οἱ Λακεδαιμόνιοι διαβιβάζουσι κατὰ θάλατταν εἰς Φωκέας Κλεόμβροτον.*

Haec sunt praecipua indicia quae me moverunt ut scriptionis hujus tempus paullo post pugnam Mantineensem ponerem; nunc nonnulla afferam e quibus colligi possit, jam provectiore aetate fuisse Xenophontem quum haec scriberet.

---

p. 74. 37. *δεκαετὴς γεγονώς.* Diod. XVI. cap. 59. *διαμείνας ἔτη δέκα.*

[1]) Diodor. lib. XVI. cap. 14, 23, 59, 60.

Cap. IV. § 16. *ἀτὰρ τί τὰ παλαιὰ δεῖ λέγειν;* Hic Niciam ejusque aequales tanquam exempla ex antiquis temporibus petita memorat, quos tamen sub finem seculi quinti ante Christum demum mortuos esse ex historia cognitum habemus [1]).

Ibid. § 25. *εἴ τινες ἔτι εἰσὶ τῶν μεμνημένων πρὸ τῶν ἐν Δεκελείᾳ.* Servorum ad hostes defectio post munitam Deceliam facta est, a. C. 413 [2]).

Tandem nobis commemoranda sunt, ut supra monui, ea scriptoris dicta quae cum nostra sententia parum convenire videntur. Talia praesertim sunt ea quae leguntur cap. V, § 5: *εἰ δὲ πρὸς ταῦτα μὲν οὐδεὶς ἀντιλέγει, τὴν δὲ ἡγεμονίαν βουλόμενοί τινες ἀναλαβεῖν τῇ πολεῖ.* et § 8: *ἀνακτᾶσθαι τοὺς Ἕλληνας.* Horum locorum prior indicare videtur, Athenienses tum, quum haec scribebat Xenophon, principatu privatos esse; quod secus fuit. At quamquam Athenienses eo tempore non plane principatum amiserant, tamen hic principatus multum

---

1) De Niciae morte cf. introd. historica. Hipponicus, Calliae pater, maxime fama celebratus est propter divitias suas; socer fuit Alcibiadis, testibus Isocrate in Orat. de bigis cap. 13. et Nepote in vita Alcib. cap. II. Cecidit in pugna apud Delium.

2) Cf. Thuc. lib. VII. cap. 27.

distabat ab eo potentiae et auctoritatis gradu, quem olim Athenae tenuerant. Nunc enim non solum Sparta, sed etiam Thebae cum Atheniensibus de principatu contendebant et multae civitates minores ab illorum auctoritate immunes se reddiderant. Jure igitur nonnulli cives suos hortari potuerunt, sicut Demosthenes fecit, ut omni ope recuperare conarentur veterem illam *ἡγεμονίαν*. Ad hanc autem recuperandam magis conducere iis ostendit aequitatem et pacem quam violentiam et bellum. Quod deinde suadet *ἀναπτᾶσθαι τοὺς Ἕλληνας* optime respondet ei quod dictum est cap. I, § 1 *τῷ ὑπόπτους τοῖς Ἕλλησιν εἶναι*. Etsi bellum adversus socios tum quidem non dum exarserat, talis tamen erat rerum status ut id facile praevideri posset.

Ibid. § 10. *εἰ δὲ καὶ ὅπως ἀνὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν εἰρήνη ἔσται φανεροὶ εἴητε ἐπιμελόμενοι, ἐγὼ μὲν οἶμαι πάντας ἂν εὔχεσθαι μετὰ τὰς ἑαυτῶν πατρίδας Ἀθήνας μάλιστα σώζεσθαι*. Ne fortasse haec etiam parum apte convenire videantur in illud tempus, quo pax inter Graeciae civitates facta erat, animadvertendum pacem illam parum fidam et minus sinceram fuisse. Plena erant omnia tumultibus et turbis et belli incendium

oppressum potius quam exstinctum; quare jure cives suos hortari poterat, ut firmo foedere inito, per totam Graeciam terra marique pacem stabilire studerent [1]).

His in utramque partem disputatis, spero fore ut sententia mea aequo judici probetur nec mihi objiciatur, me in indiciis explorandis nimis subtiliter vel parum juste versatum esse, studiose conquirendo ea quae pro me facerent, negligendo autem vel minus accurate exponendo ea quibus argumenta mea refellere possent.

---

1) Cf. Isocrat. Orat. de pace. cap. 10. *ἡγοῦμαι δὲ δεῖν ἡμᾶς οὐ μόνον ψηφισαμένους τὴν εἰρήνην, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἀπελθεῖν, ἀλλὰ καὶ βουλευσαμένους, ὅπως ἄξομεν αὐτὴν, καὶ μὴ ποιήσομεν ὅπερ εἰώθαμεν, ὀλίγον χρόνον διαλιπόντες πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς καταστησόμεθα ταραχὰς, μηδ' ἀναβολὴν ἀλλ' ἀπαλλαγὴν εὑρήσομέν τινα τῶν κακῶν τῶν παρόντων.*

COMMENTARIUS.

CAPUT PRIMUM.

De fide hujus libri quum jam copiosius egerit Alex. Bake vir doctissimus in *Commentatione critica de libellis qui Xenophontis nomine feruntur de Republica Atheniensium et de Vectigalibus* [1]), qui, accurate instituta comparatione hujus libelli cum ceteris Xenophontis scriptis, eum omni modo ipsi vindicandum esse contendit, satius mihi visum est, ne dicta ab aliis iterarem, talem omittere indagationem. Quae autem ab interpretibus minus recte explicata aut

[1]) Edita in *Novis Actis Litterariis* Societatis Rheno-Trajectinae. p. IV. A. 1831.

parum accurate tractata reperisse mihi visus sum, ea pro viribus corrigere atque illustrare conabor.

§ 1. *Ἐλέγοντό τινες — ἔφασαν.* Bakius omnino tuendam esse lectionem vulgatam nec postulari emendationem a Schneidero aliisque propositam contendit; pervulgarem enim esse attractionis formam. Non autem vidit, Schneiderum *ἐλέγοντο* non damnasse quia constructio ei videretur vitiosa, sed quia *ὡς γιγνώσκουσι μὲν* — et *διὰ δέ* — sunt duo membra unius sententiae; itaque quum in altero ponatur *ἔφασαν*, etiam in priore *ἔλεγον* esse ponendum: nam inconsentaneum esse, ejusdem sententiae prius membrum tribui alii personae quam membrum posterius.

Sensui tamen aptius esse arbitror retineri verbum passivum *ἐλέγοντο*, deleri autem sequens *ἔφασαν*, quippe quod facile ob mutatam verborum structuram, *ἐλέγοντό τινες ὡς γιγνώσκουσι*, sequente in altero membro infinitivo *ἀναγκάζεσθαι*, additum esse potuit.

§ 2. *Ἃ ἐπενόησα.* Usum hunc verbi *ἐπινοεῖν* damnat Schneiderus ideoque verba ista ab aliena manu inserta esse contendit. Verbo *ἐπινοεῖν* vim tantum tribuit *excogitandi*, in quo erravit. Ex ipsa

enim verbi compositione statim apparet *ἐπινοεῖν* nihil aliud esse nisi *animum advertere ad aliquid; ἐπινοεῖν* igitur est agitatio mentis quae *τὸ σκοπεῖν* praecedit, quare rectissime hoc loco ambo haec verba copulantur; prius enim animum ad rem advertimus, ita demum eam considerare possumus. Exempli gratia nonnullos afferam locos. Anab. lib. II, cap. V, § 6: Clearchus Tissaphernem sic alloquitur: *ἐπεὶ δὲ σκοπῶν οὐδὲν δύναμαι οὔτε σὲ αἰσθέσθαι πειρώμενον ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν, ἐγώ τε σαφῶς οἶδα ὅτι ἡμεῖς γε οὐδ' ἐπινοοῦμεν τοιοῦτον οὐδὲν κακόν, ἔδοξέ μοι εἰς λόγους σοι ἐλθεῖν. Quum autem observans nulla in re te deprehendere potuerim malum nobis molientem, quumque probe sciam nos nihil tale ne meditari quidem, placuit mihi ad colloquium tecum convenire.* Anab. lib. III, cap. I, § 6: *ὁ Ξενοφῶν ἐπήρετο τὸν Ἀπόλλω, τίνι ἂν θεῶν θύων καὶ εὐχόμενος κάλλιστ' ἂν καὶ ἄριστα ἔλθοι τὴν ὁδὸν, ἣν ἐπινοεῖ. Quomodo optime iter faceret, quod suscipere in animo habebat.* Cf. Anab. VI, cap. IV, § 9. Agesil. Cap. I, § 36: *πρὸς δὲ τούτοις τὸ μέγιστον, ἐπινοῶν καὶ ἐλπίζων καταλύσειν τὴν — ἀρχήν.* Hieron. cap. II, § 2: *ὅτι μεγάλα μὲν ἐπινοεῖτε,*

ταχὺ δὲ κατεργάζεσθε, hic quidem verti potest *excogitare*, quamquam mihi tamen magis placet *animo concipere*, *mente agitare*. Eodem fere sensu occurrit Cyrop. lib. VI, cap. II, § 4. Latiorem igitur huic verbo inesse notionem quam ei tribuit Schneiderus, exempla ex ipso Xenophonte deprompta probant.

§ 3. *Ἃ γοῦν πολλαχοῦ οὐδὲ βλαστάνειν δύναιτ' ἄν, ἐνθαδὲ καρποφορεῖ.* Cf. Herod. lib. V, cap. 82: *λέγεται δὲ καὶ ὡς ἐλαῖαι ἦσαν ἄλλοθι γῆς οὐδαμοῦ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἢ Ἀθήνῃσι.*

Ibid. *Ἡ περὶ τὴν χώραν θάλαττα παμφορωτάτη ἐστί.* Hujus loci duplex est interpretandi ratio, utraque dubitationi obnoxia: altera eorum qui *θάλατταν παμφορωτάτην* tantum referri volunt ad ipsos maris proventus, varia piscium et concharum genera, quae mihi propterea videtur laudanda, quod magis Xenophontis consuetudini est consentanea, secundum quam omnia deinceps justo ordine [1]) memorantur. Singula enim Atticae commoda enumerans, hac § maris proventus terrae reditibus opponit; emolu-

---

1) Cff. e. g. Initia singulorum Anabaseos librorum, ubi paucis repetit superioris libri argumentum.

menta autem ex opportuno urbis ad mare situ manantia infra demum § 6 sqq. memorat. Quominus tamen huic explicationi calculum adjiciam retinet me vocabulum *παμφορωτάτη*, quod tam ex ipsa compositione, quam e sensu, quo a Xenophonte [1]) aliisque usurpatur, latius patere mihi videtur quam ut tantum de piscium et concharum proventu accipi possit. Hanc ob causam magis mihi placet altera ratio, qua latiore sensu accipiatur de variis maris et mercaturae commodis. Idem sentit Bakius, qui etiamsi hunc loquendi usum inusitatum dicit, eum per breviloquentiam explicat ad quam illustrandam apponit locum hunc e Cyrop. lib. VI, cap. II, § 22: *θάλαττα δὲ προσκλύζει, καθ' ἣν πλείω ἔρχεται*

De re equestri consilium ac libelli rationem dilucide cap. I. exponit. Hipparch. summatim cap. I. perstringuntur officia magistri equitum. In Cyropaed. post episodia atque digressiones utitur formulis *ἐπάνειμι; ἐπανέρχομαι.*

Imprimis autem videatur ratio qua Oec. cap. VI, § 4 sqq. strictim repetantur quae ante de oeconomia et de natura atque praestantia agriculturae disputaverat Socrates.

[1]) Hell. lib. III, cap. II, § 10. Chersonnesum Thracicam *παμφορωτάτην* dicit. Mem. lib. II, cap. IV, § 7. amicus vocatur *κτῆμα παμφορώτατον.* Oec. cap. XX, § 23. *πάμφορος* dicitur de agro inculto, qui cura ac diligentia fertilis factus est.

ἢ ὅσα τις ἑώρακεν ἀγαθά [1]). Ceterum non possum diffiteri, verba haec ὥσπερ δὲ ἡ γῆ, οὕτω καὶ — παμφορωτάτη ἐστί si abessent, neminem ea desideraturum.

§ 6. οὐκ ἂν ἀλόγως δέ τις οἰηθείη τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἀμφὶ τὰ μέσα ᾠκίσθαι τὴν πόλιν. Legendum esse censet Dindorf ᾠκίσθαι recte addens. »Stabant, opinor, Athenae etiam tum quum ista scribebat Xenophon." Eodem modo, legimus apud Eurip. Hecub. initio:

ἥκω νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας
λιπών, ἵν' Ἅιδης χωρὶς ᾤκισται θεῶν.

Ibid. 6. Πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης. Ἡ οἰκουμένη scil. γῆ, terra hominibus habitata, modo opponitur terrae desertae. Cyrop. lib. IV. Cap. IV. § 5: οἰκουμένη μὲν γὰρ χώρα πολλοῦ ἄξιον κτῆμα· ἐρήμη δ' ἀνθρώπων οὖσα ἐρήμη καὶ ἀγαθῶν γίγνεται. Modo est terra Graecis habitata. Demosth. Orat. de Halonn. p. 85 Ed. Reisk. οὔτε τὰ ὑμέτερα ὑμῖν ἀποδώσει, ἑαυτοῦ γάρ φησιν εἶναι: οὐτ' ἐν τῇ οἰκουμένῃ αἱ δωρεαὶ ἔσονται, ἵνα μὴ διαβλήθῃ πρὸς

---

[1]) Conf. de singulis his vocabulis παμφορωτάτη, κύκλου τόρνος (quibus addo ἀμφιθάλασσος) quae supra monui, p. 31.

τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἄλλη τις χώρα καὶ ἄλλος, ὡς ἔοικε, τόπος φανήσεται, οὗ ὑμῖν αἱ δωρεαὶ δοθήσονται. Ibi totam esse intelligendam Graeciam quam late pateret, manifestum est [1]). Cf. Herod. IV, cap. 110. Demosth. de Corona, p. 242: πᾶσα ἡ οἰκουμένη μεστὴ γέγονε προδοτῶν. Aeschin. p. 77, 19: ἔξω τῆς ἄρκτου καὶ τῆς οἰκουμένης ὀλίγου δεῖν πάσης. Cf. Plut. de Alexandro. His locis significatur totus terrarum orbis, quo sensu post Romanorum dominationem usurpatur in formulis ὁ κύριος sive ὁ κτίστης τῆς οἰκουμένης.

Inde a § 6 usque ad finem, ut modo jam monui, peropportunum Athenarum situm describit ostenditque quantum ceteris civitatibus hac parte praestet urbs ad mercaturam faciendam; hoc commodum laudat imprimis etiam Hell. lib. VII, cap. 1, § 2, ubi Proclem Phliasiorum legatum sic loquentem inducit: »τὰ μὲν οὖν ἄλλα σχεδόν τι ὡμολόγηται, περὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας νῦν ἡ σκέψις· τῇ μὲν οὖν βουλῇ προβεβούλευται ὑμετέραν μὲν εἶναι τὴν κατὰ θάλατταν, Λακεδαιμονίων δὲ τὴν κατὰ γῆν· ἐμοὶ δὲ καὶ αὐτῷ δοκεῖ ταῦτα οὐκ

[1]) Verba sunt Schaeferi in Ed. Demosthenis.

ἀνθρωπίνῃ μᾶλλον ἢ θείᾳ φύσει τε καὶ τύχῃ διωρίσθαι. Πρῶτον μὲν γὰρ τόπον ἔχετε κάλλιστον πεφυκότα πρὸς τοῦτο κτέ. Cff. praeterea hujus libelli cap. I, § 1. De Republ. Athen., cap. II.

§ 7. *Ἐμπόρια* Vocabulum *ἅπαξ λεγόμενον.* Alioquin aliis utitur vocabulis ad merces significandas cap. 3, § 2: *ἡ ἐμπορία.* § 4. *ἐμπορεύματα.* Hell. V, cap. I, § 23. *ἐμπολή.*

§ 8. *Ἀθηναῖς δὲ γειτονεύουσιν.* In textum recepi Weiskii conjecturam, *Ἀθηναῖς*, pro vulgata lectione *Ἀθηναίοις*, tam propter antecedentia *ταῖς μὲν πλείσταις πόλεσι*, quam propter sequentia *αἳ καὶ αὐταὶ.*

Excursus.

De oeconomia rei familiaris e sententia Xenophontis.

Mirum procul dubio unicuique videbitur, Xenophontem, quum hoc in capite omnia Atticae enumeret commoda in iisque soli quoque feracitatem, ne verbo quidem Atheniensibus suadere, ut agro summa diligentia excolendo populi paupertatem minuere studeant; eoque magis, quod eum hujus artis quam maxime studiosum fuisse modo viderimus. Hujus rei causam quaerenti non contigit mihi reperire, nisi

fortasse hanc, quod scriptor, qui in alio opere hac de re egisset, nunc quaestione illa supersedendum putarit. Itaque a re non alienum judicavi huic capiti adjungere quaestionem, quaenam ejus hac de re fuerit sententia, atque ita doctrinam scriptoris de oeconomia paucis exponere. Oeconomiam privatam et publicam quam arctissimo inter se esse conjunctas vinculo, nemo negaverit et ipse Xenophon haud obscure significat, Memor. lib. III, cap. IV, § 12: *Μὴ καταφρόνει, ἔφη* (scil. *ὁ Σωκράτης*), *ὦ Νικομαχίδη, τῶν οἰκονομικῶν ἀνδρῶν· ἡ γὰρ τῶν ἰδίων ἐπιμέλεια πλήθει μόνον διαφέρει τῆς τῶν κοινῶν, τὰ δὲ ἄλλα παραπλήσια ἔχει.* Oecon. cap. IX, § 14 sqq. ubi ancillae penariae officia cum civium magistratuumque comparat muneribus. Hoc loco autem oeconomiam privatam tantum tangere constitui, ut postea, occasione data, ubi de mercatura, argentifodinis ceterisque rebus publicis agetur, partem publicam exponamus. Xenophontis liber a Cicerone saepius laudatus [1], qui inscribitur Oeconomicus, in hac disquisitione nobis erit dux.

[1] Cicero de Senectute c. 17. »Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos legite, quaeso, studiose ut facitis, quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui oeconomicus inscribitur."

Pingitur ibi Socrates perquam grata venustate et elegantia de variis ad domus administrationem spectantibus rebus cum Critobulo disputans: eum nempe docet, qua ratione optime rem familiarem tueri atque augere possit; porro exemplo ab Ischomacho, viro καλοκἀγαθῷ, egregio patrefamilias, petito ostendit, quo vinculo conjuncti esse debeant conjuges quotque e tali conjunctione oriantur bona. Consilium libelli videtur fuisse duplex: alterum, ut hominum inertiae vitaeque in rebus publicis peragendae studio, quod omnibus Atheniensibus illius praesertim aetatis tanquam innatum erat, resisteret melioremque iis temporis transigendi monstraret viam; alterum, ut mulierum conditionem aliquanto liberiorem honestioremque redderet, quippe quae domi in parentum custodia educatae nullum haberent magistrum nisi matrem, nec ullas discerent artes nisi lanificium aliaque opera mu-

---

De off. lib. II. c. 24. ubi de augenda re familiari loquitur »has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur, quem nos a Graeco in Latinum convertimus."

Cf. etiam Servius ad Virgilium, Georg. lib. I. vs. 42. Sciendum, inquit, Xenophontem scripsisse unum librum Oeconomicum, cujus pars ultima agriculturam continet, de qua parte multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit.

liebria; praeterea numquam fere in publicum prodirent et tenera [1]) plerumque aetate viro collocarentur; quo fiebat ut rerum fere omnium insciae nuptias inirent nec unquam verum mutuae caritatis oriretur vinculum.

Fuere, qui putarent, hunc librum proprie quintum esse Memorabilium, quam opinionem etsi non prorsus rejiciendam esse censeam, sunt tamen rationes quae me ut diversam amplectar sententiam movent. Primo enim loco, secus atque in Memorabilibus fit, dialogus hice certo ordine et via procedit ita, ut singulae partes justo modo compositae unam efficiant argumentationem; deinde duae de eadem re sententiae sibi invicem contrariae in Memorabilibus et Oeconomico prolatae sunt. In dialogo, quem habuit Socrates [2]) cum Aristarcho ostendit opinionem »opificia non nisi servis esse exercenda" temere esse conceptam. Queritur nempe Aristarchus quod ob temporum difficultatem coactus sit majorem alere propinquorum numerum, quam res familiaris suppetat. Ad quod Socrates quaerit, num putet, quia

[1]) Cf. Oecon. cap. VII, § 4. sqq.

[2]) Mem. lib. II, cap. VII.

hi homines liberi sint ipsique cognati, ideo otiosos et inertes esse alendos, nec quidquam iis esse faciendum, nisi ut edant et dormiant? Num qui tali modo vitam transigunt tibi, inquit, videntur feliciores quam qui res ad vitam utiles sciunt easque exercent? aut animadvertisti inertiam atque socordiam hominibus prodesse ad discenda quae scire oportet, ad reminiscenda quae didicerunt, ad valetudinem ac robur corporum augendum et ad acquirenda et tuenda ea quae ad vitam sunt utilia, laborem vero ac deligentiam nihil prodesse?" Denique eum docet industria sedulaque cura haec omnia posse comparari commoda ac praeterea ex iis nasci mutuum amorem. His rationibus Aristarchus ad sententiam mutandam adductus homines quatuordecim liberos, qui in domo ejus versabantur, variis artibus, quibus vitam sustentarent operam dare jubet.

Huic autem sententiae plane repugnant quae leguntur in Oeconomico [1]), ubi artes sellularias (*τέχνας βαναυσικάς*) non uno nomine damnat Socrates: locum ipsum Latine versum hic apponere libet:

»Etenim artes quae dicuntur sellulariae vitupe-

---

[1]) Oec. cap. IV, § 2 sq.

randae sunt, et merito profecto in civitatibus prorsus inhonestae putantur: corrumpunt enim corpora eorum, qui eas exercent et curant, dum eos sedere et in umbra vivere, partim etiam ad ignem totos dies versari cogunt; emollitis autem corporibus animi multo debiliores redduntur. Praeterea maxime artibus illis impediuntur, quominus amicorum aut reipublicae res attendant, quo fit, ut tales homines inepti videantur ad amicorum usum malique patriae defensores, ac nonnullis in civitatibus, praesertim quae bellicosae habentur, nulli licet civi artes sellularias exercere."

Has igitur sententias tam longe a se invicem diversas uni eidemque homini adscribendas esse non puto, sed potius probabile mihi videtur, in Commentariis veram Socratis mentem esse descriptam, quippe qui alia quoque occasione his Hesiodi verbis usus sit quae ei ab inimicis crimini data sunt [1]):

»ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργείη δέ τ' ὄνειδος."

In Oeconomico contra Xenophontem Socrati tribuisse suum hac de re judicium, qui scilicet Graecorum indoli prorsus addictus eadem opera hominibus liberis ac servis digna censere non potuit.

---

[1]) Mem. lib. I, cap. II, § 52.

E Xenophontis igitur sententia non omnes artes eodem in numero esse habendas vidimus Oec. l. l. ubi artes sellularias damnat, militarem autem scientiam atque agriculturam summis laudibus effert; illam ut a re nostra alienam mittimus, de hac paullo accuratius videamus.

Multis nominibus inter caetera negotia excellit agricultura, primo quod ad rem familiarem augendam et ad corpus exercendum quam maxime est efficax [1]); deinde quod aliarum artium est mater atque nutrix [2]), agricultura enim prospere succedente florent caeterae artes omnes; tandem quod non ut reliquae disciplinae hominem multa discere cogit [3]) antequam ei necessaria ad victum suppeditet sed contra perfacilis est cognitu [4]), quandoquidem ipsa natura multas indicat vias quomodo ager sit colendus. Praeter haec maximi momenti commoda agricultura homines justitiam [5]) quoque docet; iis enim, qui maxima

1) Oecon. cap. V, § 1. cap. XX, § 22.

2) Ib. cap. V, § 17.

3) Ib. cap. XV, § 10.

4) Ib. cap. XX, § 13 sqq.

5) Ib. cap. V, § 12. Cf. Arist. Oec. II. *ἡ δὲ γεωργικὴ μάλιστα κατὰ φύσιν ἐστίν, ὅτι δικαία.*

eam exercent cura, uberrimos etiam largitur fructus: non igitur agriculturae est tribuendum, si qui rem rusticam tractantes detrimentum capiunt, at potius ipsorum negligentiae atque socordiae; terra enim eos culpae arguit [1]); denique civibus plurimum praebet otium, quo amicorum civitatisque res curare possint.

Expositis agriculturae commodis, qua ratione quaestus ex ea percipiatur, nunc est videndum. Quatuor imprimis sunt rationes, quibus efficitur, ut ager diligenter excultus largiter labores impensos remuneretur: quaestus ex agro perceptus ut sumtus in eo positos excedat, requiritur fertilis soli natura accurataque ejus cognitio [2]), quod tam est manifestum, ut amplius explicare supervacaneum sit; secunda causa in eo posita est, ut ipsa opera rustica justo atque apto tempore perficiantur [3]), quae ubi l. l. copiose exposuit, operum peragendorum instituit distinctionem [4]); partim enim jumentorum auxilio utuntur homines, boum, mulorum,

---

[1]) Ib. cap. XX. § 15.

[2]) Ib. cap. XVI. § 2 sqq.

[3]) Oec. cap. XVI.

[4]) Ib. cap. XVIII. § 4 sqq.

equorum, ut e. g. in triturando, ut autem calcando non amplius quam necesse est terant animalia spicaeque in area aequaliter tundantur, hujus rei cura servis est committenda; deinde dominus ipse agricultarae studiosus ac peritus sit oportet summamque adhibeat diligentiam in officiis omnibus obeundis, in servis segnibus excitandis, sedulis praemiis atque honoribus ornandis [1]: cui argumento majorem ut addat vim, barbari cujusdam memorat dictum, qui regi roganti, quid equum quam brevissime redderet pinguem, respondit »domini oculus [2];" Porro domini loco villicos suffici posse ostendit [3] eosque esse docendos quid, quando et quomodo singula sint expedienda, insuper ceteris servis imperandi artem his esse impertiendam. Tertio ad lucrum ex agris colendis percipiendum necesse est, ut

---

1) Cap. XII. § 16.

2) Ib. cap. XII. § 20. Aristoteles Oec. Cap. 6. eandem tradit fabulam. *Καὶ τὸ τοῦ Πέρσου καὶ τὸ τοῦ Λίβυος ἀπόφθεγμα εἶν ἂν λέγοι· ὁ μὲν γὰρ ἐρωτηθεὶς τί μάλιστα ἵππον ποιήσει, ὁ τοῦ δεσπότου ὄφθαλμος, ἔφη· ὁ δὲ Λίβυς ἐρωτηθεὶς, ποία κόπρος ἀρίστη, τὰ τοῦ δεσπότου ἴχνη, ἔφη·*

Simile dictum Catonis invenitur apud Plin. Hist. Nat. lib., XVIII. cap. V: »frontem domini plus prodesse quam occipitium."

3) Oec. cap. XIII.

vires quae adhibentur soli naturae accommodatae sint, tandem ut fructus ex agro provenientes modum non excedant; de quibus copiose egit in libello de Vectigalibus cap. IV, § 5 sqq.

CAPUT SECUNDUM.

§ 1. *ὥνπερ εἶπον.* Ita usitatissima attractionis figura legendum pro *ὥσπερ*, quod ad sensum minus est accommodatum; non enim dixit terram Atticam harum rerum esse causam, sed tantum superiore capite terrae ejus enumeravit commoda.

Ibid. *τῶν μετοίκων ἐπιμέλεια.* Harpocr. p. 197: *μέτοικός ἐστιν ὁ ἐξ ἑτέρας πόλεως μετοικῶν ἐν ἑτέρᾳ, καὶ μὴ πρὸς ὀλίγον ὡς ξένος ἐπιδημῶν, ἀλλὰ τὴν οἴκησιν αὐτόθι καταστησάμενος.* De inquilinorum conditione juribusque copiose egerunt quicunque antiquitates Graecas illustrarunt: Schoemann, Hermann, Boeckh, alii. Plurimos fuisse Athenis inquilinos constat [1]), vel urbis amoenitate voluptatumque omnis generis affluentia vel quaestus

[1]) Cf. Clinton in Fastis Hell. p. 389.

aut lucri faciendi opportunitate adductos. Cf. hujus libri cap. I passim. cap. III, § 1. cap. V, § 3, 4. In libro de Republica Atheniensium scriptor de utilitate, quam urbs ex inquilinis capiebat, haec dicit cap. I, § 12: *διότι δεῖται ἡ πόλις μετοίκων, διά τε τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸ ναυτικόν* [1]). Iidem merito hic dicuntur *πολλὰ ὠφελοῦντες τὰς πόλεις*. Praeter tributum enim *μετοίκιον* dictum, quod erat patrifamilias duodenum drachmum, viduae senum annuarum, tributa pendebant extraordinaria (*εἰσφοράς*); tum voluntariae in aerarium collationes (*ἐπιδόσεις*) senatus populique decreto iis imperabantur; praeterea etiam ea munera, quae communi nomine *λειτουργίαι* vocabantur, praestare debebant [2]).

§ 2. *ἀτιμίας — παρέχειν*. Meo judicio nulla

---

1) Cf. etiam Diod. lib. XI. Cap. 43. *ἔπεισε*] (scil. *ὁ Θεμιστοκλῆς*) *δὲ τὸν δῆμον καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις ναυσὶν εἴκοσι προκατασκευάζειν καὶ τοὺς μετοίκους καὶ τοὺς τεχνίτας ἀτελεῖς ποιῆσαι, ὅπως ὄχλος πολὺς πανταχόθεν εἰς τὴν πόλιν κατέλθῃ.*

2) De *μετοικίῳ* vid. Harpocr. in voce. Lex. Seg. p. 280. Hesych. sub *μέτοικοι*. Poll. lib. III. segm. 55. De reliquis Boeckh. Staatshaushaltung der Athener, Vol. II, p. 75 sq.

in hoc loco inest difficultas, modo *ἀτιμίας* plurali numero accipiamus; rationibus vero Bakii sententiam Weiskii impugnantis assentiri non possum; nullibi enim *παρέχειν*, sensu communicandi aliquid cum aliquo, genitivo junctum invenitur; *ἀτιμίαι* sunt diversa *ἀτιμίας* genera vel modi; ita saepe substantiva, in quibus notio inest abstracta, plurali numero obtinent notionem concretam. Herod. lib. VII, cap. 158: *ὑμῖν μεγάλαι ὠφελίαι τε καὶ ἐπαυρέσεις γεγόνασι.* Xen. Oec. cap. I, § 21: *καὶ ἀμηχανίαις συνέχονται.* Vect. cap. III, § 6: *δεῖ οὐδὲν ἀλλ' ἢ ψηφίσματά τε φιλάνθρωπα καὶ ἐπιμελείας.* Plato de Rep. p. 611 C.: *καὶ πολύ γε κάλλιον αὐτὸ εὑρήσει καὶ ἐναργέστερον δικαιοσύνας τε καὶ ἀδικίας διόψεται πάντα.* Isocrat. in Archid. cap. 38. *πολὺ γὰρ κρεῖττον, ἐν ταῖς δόξαις αἷς ἔχομεν, τελευτῆσαι τὸν βίον μᾶλλον, ἢ ζῆν ἐν πάσαις ἀτιμίαις.* Arist. Pol. lib. VII, cap. 15. *ἀτιμίαι ἀνελεύθεροι.*

Ibid. *τὸ συστρατεύεσθαι ὁπλίτας μετοίκους τοῖς ἀστοῖς.* Initio inquilini tantum in praesidiis et ad fines tuendos militabant, teste Thuc. lib. II, cap. 13: *ὁπλίτας δὲ τρισχιλίους καὶ μυρίους εἶναι, ἄνευ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τῶν παρ' ἔπαλξιν*

ἑξακισχιλίων καὶ μυρίων (τοσοῦτοι γὰρ ἐφύλασσον τὸ πρῶτον, ὅποτε οἱ πολέμιοι ἐσβάλοιεν, ἀπό τε τῶν πρεσβυτάτων καὶ τῶν νεωτάτων, καὶ μετοίκων ὅσοι ὁπλῖται ἦσαν. Brevi post autem eos etiam peregre militantes offendimus; Thuc. lib. IV, cap. 90. Idem nobis tradit, eos in bello navali quoque operam praestitisse, lib. I, c. 143, lib. III, c. 16; numquam autem in equitum numerum fuisse receptos, ipse docet Xenophon hoc capite § 5, et Hipparch. cap. IX, § 6. Quaeret fortasse aliquis num inquilini lege inter cives merere cogerentur, quod mihi e Thucydide, Diodoro et Ammonio negandum videtur [1]); quod autem nonnullis dubium visum est, num, si ordine et lege non tenebantur, hoc tamquam Athenis usitatum his verbis scribere potuerit Xenophon, ex ipsis temporibus interpretandum esse arbitror. Modo e Thucydide vidimus initio inquilinos urgente tantum necessitate ad praesidia finesque tuendos militasse, mox autem

---

1) Ammon. in fine de inquilinis: πολλάκις δὲ συνεστράτευον τοῖς Ἀθηναίοις. Diod. lib. XIII. Cap. 97. Ol. 93, 3. a. C. 406. Ἀθηναῖοι δὲ κατὰ τὸ συνεχὲς ἐλαττώμασι περιπίπτοντες ἐποιήσαντο πολίτας τοὺς μετοίκους καὶ τῶν ἄλλων τοὺς βουλομένους συναγωνίσασθαι.

partem effecisse exercitus; post bellum Peloponnesiacum, quum continuis bellis vexabatur Graecia, non mirum, si anno 361 (quo librum hunc scriptum fuisse arbitror) toties jam ac tot in bellis militaverint inquilini, ut scriptor de re tamquam usu recepta loqui posset [1]).

Quicunque attente hanc de inquilinorum militandi officio disquisitionem legerit, sine dubio animadvertet, hoc in capite quaedam inveniri sibi invicem repugnantia; Xenophon nempe suis civibus suadet, ut inquilini reddantur militiae immunes; hujus rei duas affert causas, unam quod militiae onus peregrinis valde molestum, alteram quod civium Atheniensium honore ac virtute indignum eos cum peregrinis et barbaris commixtos in acie stare. Post haec vero statim idem suadet, quo magis inquilinorum animi Atheniensibus concilientur eorumque studia reddantur alacriora, cum aliis eos ornandos esse honoribus, tum etiam in equitum ordinem recipiendos. Haec omnino videntur parum inter se congruere. Quid enim? Si scriptori indigni

1) Cf. Isocrates de Pace cap. 16. *νῦν δὲ τοῖς μὲν ξένοις ὁπλίταις χρώμεθα, τοὺς δὲ πολίτας ἐλαύνειν ἀναγκάζομεν.*

viderentur *οἱ μέτοικοι*, qui inter pedestres Atheniensium copias militarent, eosdemne dignos censuit qui equitibus, quos ex honestioribus et ditioribus tantum civibus captos esse constat, adscriberentur? Aut si putaret, terrestrem militiam peregrinis molestam esse, num minus gravem iis putavit equestrem militiam fore, ad quam saepe adeo cives inviti cogendi erant, ut Xenophon in Hipparcho tradit?

Fatendum profecto, haec videri parum inter se concinere, nec, meo quidem judicio, verba illa expediri possunt, nisi instituendo discrimine inter ipsos inquilinos; eorum nimirum varia fuisse genera apertum est: alios ditiores honestioresque, qui mercaturam aliasque ejusmodi exercebant artes, alios autem ignobiliores e. g. unguentarios, tabernarios, caupones, ceteros. Hoc posito discrimine, Xenophontis consilia rationesque ita explicare possumus: inquilinos, nempe ignobiliores, indignos habet, qui una cum civibus militarent, iisdemque militiae munus molestum et dammosum fuisse nemo non intelligit; ditiores vero honestioresque, laudis et honoris cupidos, libenter sumtus facturos fuisse, quos requirebat dignitas equestris non improbabile est, iidemque haud erant indigni, qui Athenienses ad-

juvarent eorumque munera sublevarent. Dolendum, scriptorem brevitatis tam fuisse studiosum, ut sententiam suam non aperte elocutus sit, atque sic nobis ad conjecturas recurrendum esse, ut locum explicemus; quum autem hoc nostrum esse officium ducam, ut difficultates, quibus persaepe laborant veterum scripta, recte distinguendo atque accurate interpretando removeamus, confido fore, ut proposita ratio loco nostro lucis aliquid attulerit. Si haec explicatio non probetur, unica medela in hoc posita est, ut § 2 vocabulum *ὁπλίτας* tamquam glossema deleamus; quo deleto, scriptor hoc suadet, ut inquilini omni militia liberentur; quod autem deinceps § 5 monet iisdem *μεταδιδόναι τοῦ ἱππικοῦ*, ibi *τὸ ἱππικόν* non sic interpretandum, quasi equestris militia intelligatur, sed tamquam *τιμή* est accipiendum, qua inquilini, qui tali honore digni censerentur, cum equitibus ad pompas et decursiones festas admitterentur.

§ 3. *ἡ πόλις γ' ἂν ὠφεληθείη, εἰ οἱ πολῖται μετ' ἀλλήλων στρατεύοιντο, μᾶλλον ἢ εἰ συντάττοιντο κ. τ. ἑ.* Pravam distinctionem emendavi, ponendo commate post *στρατεύοιντο; μᾶλλον* enim ad *ὠφεληθείη* pertinet et admodum fre-

quens haec Graecorum est constructio, qua μᾶλλον ad vim augendam in fine ponitur. Herod. lib. I, cap. 31. ὡς ἄμεινον εἴη ἀνθρώπῳ τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζώειν. Thuc. lib. III, cap. 36. ὠμὸν τὸ βούλευμα καὶ μέγα ἐγνῶσθαι, πόλιν ὅλην διαφθεῖραι, μᾶλλον ἢ οὐ τοὺς αἰτίους. Plat. Phaed. cap. XXVII, p. 79 E. ὅτι ὅλῳ καὶ παντὶ ὁμοιότερόν ἐστι ψυχὴ τῷ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντι μᾶλλον ἢ τῷ μή. Cf. Hipp. Maj. p. 285 A.

Ibid. εἰ οἱ πολῖται — βάρβαροι. De copiis mercenariis loquitur Isocrates de Pace cap. 16: πρὸς δὲ τοῦτον οὐχ ἡμᾶς αὐτοὺς ἀσκοῦμεν ἀλλὰ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ἀπόλιδας, τοὺς δ' αὐτομόλους, τοὺς δ' ἐκ τῶν ἄλλων κακουργιῶν συνεῤῥυηκότας, οἷς ὁπόταν τις πλείονα μισθὸν διδῷ, μετ' ἐκείνου ἐφ' ἡμᾶς ἀκολουθήσουσιν. Cf. Demosth. Phil. I, p. 45, 47, 53 eosque summo jure hac de re questos esse effici potest ex iis, quae nobis tradunt Xenophon et Plutarchus. Xen. Hell. lib. I, cap. V, § 4: οἱ δὲ ταῦτ' ἐπῄνουν καὶ ἐκέλευον αὐτὸν τάξαι τῷ ναύτῃ δραχμὴν Ἀττικήν, διδάσκοντες, ὅτι, ἂν οὗτος ὁ μισθὸς γένηται, οἱ τῶν Ἀθηναίων ναῦται ἀπολείψουσι τὰς ναῦς. Plut. Lysand. cap. IV. ἐξ ὧν ἐπιμέτρησας τὸν

ὀβολὸν τοῖς ναύταις καὶ λαμπρυνάμενος ὀλίγῳ χρόνῳ τὰς ναῦς τῶν πολεμίων κενὰς ἐποίησεν· ἀπεφοίτων γὰρ οἱ πολλοὶ πρὸς τοὺς πλέον διδόντας· οἱ δὲ μένοντες ἀπρόθυμοι καὶ στασιώδεις ἐγίγνοντο καὶ κακὰ παρεῖχον ὁσημέραι τοῖς στρατηγοῖς.

§ 6. ἔρημά ἐστιν — καὶ οἰκόπεδα. Particulam καὶ delendam esse conjicit Dindorf, quod tamen parum ad sententiam illustrandam sufficere arbitror, potius καὶ οἰκόπεδα rejicienda esse censeo tamquam grammatici cujusdam glossema. Nam οἰκόπεδα ea significant loca, in quibus domus exstrui possint; vulgatam igitur si servemus lectionem, ingratam atque frigidam habebimus tautologiam.

Ibid. εἰ ἡ πόλις διδοίη οἰκοδομησαμένοις ἔγκτησθαι. Inter alia quae inquilinis denegabantur jura hoc etiam fuit, ut iis praedia et fundos in Attica habere non liceret; jus illud ἔγκτησις dicebatur. Specie quidem haec verba alienum scriptorem indicare videntur, auctorem saltem admodum rudem patriae suae institutorum; satis enim notum est, inquilinis, qui de civitate bene promeriti essent concessum fuisse jus ἰσοτελείας, unde etiam μέτοικοι ἰσοτελεῖς dicebantur, quibus praeter alias immu-

nitates etiam aedificia exstruendi jus erat. At quum hoc capite disertis verbis ostendat auctor, se omni modo inquilinis favendum esse censere, institutum illud non satis late patuisse arbitror; omnes enim inquilinos, modo digni tali beneficio essent, jure ἐγκτήσεως ornandos esse censet: nam recte Valckenaerius in Ann. ad Ammon p. 112 animadvertit, Athenienses non facile quemquam tali ἰσοτελείας honore dignatos fuisse. Suidas etiam s. v. in fine scribit ἐγένετο δὲ τοῦτο (scil. psephisma, quo ἰσοτελείας jus inquilinis concedebatur) τοῖς μετοίκοις ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅτε ἐδόκουν εὖ πεποιηκέναι τὸ κοινόν. Nisi igitur sese offerret opportunitas rempublicam beneficiis afficiendi, inquilini semper manebant juris illius expertes.

§ 7. μετοικοφύλακάς γε ὥσπερ ὀρφανοφύλακας. Nullibi memorantur ὀρφανοφύλακες et ipsum vocabulum ἅπαξ λεγόμενον est. Henr. Valesius jam annotavit: »*Scholiastes Aristophanis et ex eo Suidas* ὀρφανιστάς *Athenis fuisse scribunt magistratus, qui pupillorum tuitionem haberent, sed* ὀρφανισταί *tutores sunt apud Schol. Eurip. in Alcestide p. 547 et Eustath Iliad. E. p. 533.*" Non igitur definiri potest, quinam hi fuerint magistratus; con-

jicias, eos ad certum quoddam tempus Athenis constitutos, mox vero abrogatos fuisse; alioquin vocabula tamquam cujusdam seriorum temporum grammatici glossema uncis includere praestat.

Ibid. *ἀρχὴν καθισταῖμεν;* ex hisce verbis omnes fere interpretes efficiendum esse arbitrati sunt, Xenophontem eo tempore Athenas revocatum ibique versatum fuisse: quamquam hanc opinionem refutare nequaquam mihi proposui, imprimis post ea quae hac de re diserte disseruit Bakius, negare tamen debeo, eam ex his vocabulis necessario sequi. Primo enim in tali scriptionis genere quod dicitur protrepticum, personarum mutatio admodum est frequens nec ideo nimium premenda; inveniuntur plurimi loci in hoc libello ubi modo prima persona utitur scriptor, modo secundam ponit [2]; deinde potuit librum non suo nomine inscriptum edere et, si, tamquam oratio ad populum esset habenda, in alius cujusdam gratiam [3] e. g. Eubuli, uti Athenis saepe fiebat, forsan eum conscripserat.

---

[1] Cap. II, § 2, 5. cap. III, § 8. cap. IV, § 13, cap. VI, § 1.

[2] Cap. IV, § 32, 40. Et alibi.

[3] Quam opinionem, ut supra monui p. 32, Schneiderus aliique amplexi sunt.

Varias igitur rationes, quas Xenophon ad inquilinorum numerum adque vectigalium inde capiendorum fructus augendos proposuit, aequo judicio si ponderemus, fateamur profecto, nos ubique summam ejus erga homines benevolentiam agnoscere, prudentiam vero ac sapientiam quae in unoquoque, qui civitatis instituta commutare melioraque iis substituere studet, postulentur, prorsus deesse neque alienum a proposito mihi visum est huic capiti adjungere sententiam viri cl. Boeckhii, quam impugnatam a viro. doct. Delbrückio cognitum habeo, refutatam vero esse idoneis validisque argumentis quam maxime nego.

»Uns gemahnt dies, inquit Boeckhius [1]), beinahe als »hätte einer vor der Erhebung der Israëliten zu »Staatsbürgern also zu den Deutschen gesprochen: »Die Schutzjuden sind nützliche Einwohner, denn »sie geben Schutzgeld, nähren sich selber und emp»fangen keinen Sold vom Staate: man musz sie daher »vermehren und begünstigen, indem man sie von al»lem Ehrenrührigen und vom Kriegsdienst befreit, »da es ohnehin besser ist, dasz die Deutschen allein

1) Böckh. Die Staatshaushaltung der Athener, Vol. II, p. 148.

»als mit den Juden untermischt zu Felde ziehn, und »es dem Deutschen zur Ehre gereichen würde im »Kriege mehr auf sich selbst als auf den Juden zu »vertrauen; auch müssen sie zu ritterlichen Ehren »zugelassen und das Recht des Grundeigenthums »ihnen ertheilt werden; man setze Judenbeschützer »an, und überhaufe die mit Ehrenbelohnungen, »welche recht viele Juden ins Land ziehen; hierdurch »werden sie wohlgesinnter werden und alle Juden »sich um die Schutzgenossenschaft bemühen."

Quot mala et calamitates Atheniensibus, si Xenophontis consilia probassent, minarentur deinde copiose exposuit, ne autem omnibus ejus verbis afferendis longiores simus, lectorem ad ipsum Boeckhii opus remittimus.

CAPUT TERTIUM.

§ 1. *ἐμπορεύεσθαι ἡδίστη* sic Thucydides quoque narrat ex omnibus terrae regionibus in Atticam importari merces, lib. II, cap. 38. *ἐπεισέρχεται δὲ διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης τῆς γῆς πάντα.* Isocrat. Paneg. p. 58, *ἐμπόριον γὰρ ἐν*

μέσῳ τῆς Ἑλλάδος τὸν Πειραῖα κατεστήσατο, τοιαύτην ὑπερβολὴν ἔχον, ὥστε ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἔν παρ' ἑκάστων χαλεπόν ἐστι λαβεῖν, ταῦτ' ἅπαντα παρ' αὐτῆς ῥᾴδιον εἶναι πορίσασθαι.

§ 2. νομίσμασι γὰρ οὐ χρησίμοις ἔξω χρῶνται. Caeteri enim Graeci nummis suis metalla viliora immiscendo eos adulterabant, inde parvum vel nullum iis apud peregrinos erat pretium; Atheniensium argentum contra maxime omnibus erat expetitum, quippe quod ob praestantiam omnes populi nec non extranei etiam accipere volebant. Classicus hac de re est locus: Aristoph. Ran. vs. 674—79 Ed. Bothe.

πολλάκις γ' ἡμῖν ἔδοξεν ἡ πόλις πεπονθέναι
ταὐτὸν ἔς τε τῶν πολιτῶν τοὺς καλούς τε κἀγαθούς,
ἔς τε τἀρχαῖον νόμισμα καὶ τὸ καινὸν χρυσίον.
οὔτε γὰρ τούτοισιν, οὖσιν οὐ κεκιβδηλευμένοις,
ἀλλὰ καλλίστοις ἁπάντων, ὡς δοκεῖ, νομισμάτων,
καὶ μόνοις ὀρθῶς κοπεῖσι καὶ κεκωδωνισμένοις
ἔν τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς βαρβάροις ἁπανταχοῦ,
χρώμεθ' οὐδέν, ἀλλὰ τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις
χθές τε καὶ πρώην κοπεῖσι τῷ κακίστῳ κόμματι.

Hi versus imprimis digni sunt, quos hoc loco af-

feramus, in nullo enim vetere scriptore Attico tam disertis verbis magnum indicatur discrimen, quod inter nummos Atticos, veteres praesertim, atque reliquarum civitatum fuit. Serioribus quoque temporibus eandem de argento Attico viguisse opinionem probant haec Polybii verba lib. XXII, cap. 15: *δότωσαν δ' Αἰτωλοὶ ἀργυρίου μὴ χείρονος Ἀττικοῦ κ. τ. ἑ.*

§ 3. *ἡ τοῦ ἐμπορίου ἀρχή*. Operae pretium est animadvertere magistratum hoc nomine nusquam memorari apud veteres: quare dubium videri potest, utrum de magistratu constituto an constituendo scriptor loquatur. Magistratus constituti memorantur *ναυτοδικαί* a Lysia p. 593, quorum locum deinceps tenuisse videntur *οἱ ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου* quibus cum alia negotia mandata sunt, tum etiam lites nauticae, quas introducebant (*εἰσῆγον*) thesmothetae. Hos *ἐπιμελητάς* a Xenophonte intelligi arbitratur Schneiderus, idque non improbabile, nam vocabulum *ἀρχή* late patuisse constat. Fieri quoque potest scriptorem generali hoc vocabulo usum esse, ut quemcunque magistratum, cui vel tum vel in posterum hoc munus mandaretur, significaret. De incommodis e lenta caussas agendi

ratione fluentibus summo jure queritur Xenophon et consilium quo iis subvenire conatur, laude esse dignum, nemo erit qui negabit. Ex historia compertum habemus paullo post, tempore Philippi, Macedoniae regis, institutas esse *δίκας ἐμμήνους*, quae hieme tantum agebantur. Caeterum de hac quaestione cff. Petit. leg. Att. lib. V, Tit. 5, locosque ibi allatos. Schömann und Meier, Att. Proc. Boeckhius Staatshaushaltung der Athener, Th. I.

§ 4. *ἐπὶ ξενίᾳ γ' ἔστιν.* Heindorfius conjecit legendum esse *ἐπὶ ξενίαν*, quam emendationem litterarum *ν* et *γ* simulitudo facile admisit. At in Anab. lib. VII, cap. VI, § 3. legitur *καλεῖ τε αὐτοὺς ἐπὶ ξενίᾳ καὶ ἐξένιζε μεγαλοπρεπῶς*, hoc loco non eodem jure addi potest littera *ν*, praestat igitur legere et in libello nostro et in Anabasi *ἐπὶ ξένια*. De his formulis, quae in aliis scriptoribus etiam saepissime variant, haec annotata legimus apud Stephanum. Thes. ling. Graec. vol. V, p. 1643: »Sic »igitur statuendum de his formulis, *ἐπὶ ξενίαν* »minimum habere fidei, apud veteres certe, plus »*ἐπὶ ξενίᾳ*, plurimum *ἐπὶ ξένια*, quod loci, qui »*τό* articulum habent adjectum, quales nulli sunt »in ceterarum formarum exemplis, omnem prohi-

»beant mutationem, iisque insuper Inscriptionum [1]) »accedat auctoritas."

§ 4. *ταῦτα γὰρ ἐπισπεύδοιεν ἄν.* Haec verba nullo laborare vitio jam monuit Bakius; exempla autem non attulit ad probandum *ἐπισπεύδειν* etiam alibi usurpatum esse notione intransitiva quam huic verbo abjudicat Schneiderus. Inesse ei posse vim intransitivam ex ipsa compositione apertum est, tamquam *σπεύδειν ἐπί τι, properare ad aliquid.* Apud Xenophontem ipsum in Symp. cap. VII, § 4, legimus: *ἀλλὰ γὰρ καὶ ταῦτα (τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ὕδωρ) μὲν οὐκ εἰς ταὐτὸν τῷ οἴνῳ ἐπισπεύδει.* quod sic optime erit vertendum: *at ne haec quidem eodem tendunt quo vinum.* Quae vocabula eundem fere habent sensum atque haec Cyrop. lib. I, cap. III, § 4: *ὑμεῖς δὲ ἐς τὸ αὐτὸ ἡμῖν σπεύδετε.* Plat. de Legg. lib. VII, p. 810 B: *πρὸς τάχος δὲ ἢ κάλλος ἀπηκριβῶσθαί τισιν οἷς μὴ φύσις ἐπέσπευσεν, ἐν τοῖς τεταγμένοις ἔτεσι χαίρειν ἐᾶν.* i. e. *ut exacta celeritate et pulcritudine id faciant (τὸ γράφειν καὶ ἀναγνῶναι) pueri, quibus na-*

[1]) Boeckhius Corp. Inscript. Vol. I, p. 123; 84, 17: *καλέσαι αὐτὸν ἐπὶ ξένια.* p. 126, 87, 26: *καλέσαι δὲ καὶ ἐπὶ ξένια.*

tura non ultro subveniat, illa aetate nondum est curandum. Polyb. lib. XXVII, cap. 14: *ἔγραφον τῷ Περσεῖ συνεχῶς, ἐπισπεύδειν.*

§ 5. *καὶ εἰσάγοιτο καὶ ἐξάγοιτο καὶ ἐκπέμποιτο.* Dindorfio delenda visa sunt verba *καὶ ἐξάγοιτο*, ut glossema; et sane fatendum nullum fere esse discrimen inter *ἐξάγεσθαι* et *ἐκπέμπεσθαι*. Cf. cap. I, § 7: *προσάγεται δὲ ὧν δεῖται καὶ ἀποπέμπεται ἃ βούλεται.*

§ 8. *καὶ ταύτας (τριήρεις) γενομένας.* Schneiderus, qui hanc dictionem merito ut duram atque inusitatam damnavit, locum emendandum censuit reponendo *καὶ ταῦτα γενόμενα.* Bakius sic legendum esse judicat: *ἐπίσταμαι δὲ καὶ τριήρεις πολλάκις ἐκπεμπομένας, σὺν πολλῇ δαπάνῃ κατεσκευασμένας.* Verbum *κατασκευάζειν* eodem sensu usurpatur Hell. lib. III, cap. IV, § 1. Demosth. p. 293: *καὶ πᾶσι κατασκευάσαντα τὸ πλοῖον.* Diod. lib. XI, c. 43: *ἔπεισε δὲ τὸν δῆμον — εἴκοσι τριήρεις προσκατασκευάζειν.* De aedibus exstruendis legitur hoc libro, § 13. At fatendum tamen, hanc mutationem nimis esse audacem: quare aut Schneideri emendatio amplectenda, aut pro vocabulis *σὺν πολλῇ δαπάνῃ* legendum *σὺν πολλαῖς δαπά-*

ναις, notum enim est in codicibus litteras *η* et *αι* saepissime commutari.

§ 9. Rationes hucusque a Xenophonte ad mercaturam augendam propositas sine ullis sumtibus a civibus posse effici contendit; quas vero deinceps propositurus est, imprimis ut mercatoribus commoda praebeatur facultas in hospitia devertendi mercesque tuto loco deponendi, collationes requirere fatetur. Has autem tales fore e quibus Atheniensibus reditus certissimi atque uberrimi proventura sint affirmat; quam suam sententiam his paragraphis exponit. Principium tamen, a quo profectus est, falso nititur fundamento; inopibus nempe subvenire studet ideoque proponit ut sortes, quas in aerarium conferant cives, impares sint, reditus vero pares; quod sanae rationi non minus quam rectae oeconomiae repugnat. Locum de foenere nautico dudum ab interpretibus variis modis explicatum, rectissime illustrarunt Schneiderus in Annotatione et Epimetro ad h. l. pag. 179 sqq. et Boeckhius in opere laudato Th. I, p. 149, Th. II, p. 149.

§ 12. *καλὸν δὲ καὶ ἐμπόροις (οἰκοδομεῖν) ἐπὶ προσήκοντας τόπους.* Recte animadvertit Schneiderus locum hunc esse vitiatum. Nam cum desi-

deratur objectum verbi *οἰκοδομεῖν*, tum graecum non est *οἰκοδομεῖν ἐπὶ τόπους* pro *ἐν τόποις*. Dissimile enim ex. gr. quod legitur in Xenophontis Cyrop. lib. VIII, cap. VII, § 15, eadem constructione: *ἀλλὰ ἐπὶ ταῦτα εὐθὺς οἰκοδομεῖτε ἄλλα φιλικὰ ἔργα. his superstruite veluti fundamento alia benevolentiae opera.* Et Schneiderus quidem conjecit post *ἐπὶ* lacunam esse, sic supplendam: *ἐπὶ τῷ Δείγματι*, quo accusativus *τόπους* a verbo *οἰκοδομεῖν* pendeat. *Δεῖγμα* fuit locus in Piraeo mercibus exponendis destinatus. Probabilis sane est haec conjectura, probabilius tamen, credo, praepositionem *ἐπὶ* esse delendam, quo facto sententia optime procedit. Tria facienda proponit: ut naucleris aedificentur deversoria, ut mercatoribus exstruantur loca exponendis mercibus idonea utque iisdem *εἰσαφικνουμένοις* h. e. si in urbem vel portum ingrederentur, item deversoria aedificentur.

Excursus.

De commercii jure apud Athenienses.

Inter varias, quas ad mercaturam latius extendendam reditusque augendos hoc capite proponit, rationes

nullam mentionem facit scriptor emolumentorum e libera mercatura fluentium; unde efficere possumus, aut notionem ejus rei ab antiquis non esse perspectam aut mercaturam apud eos nullis vinculis impeditam libere exerceri solitam fuisse. Hanc sententiam amplectitur vir cl. Heeren [1]) cujus verba hic apponemus: »Man wuszte nichts, inquit, von einer »Handelsbilanz und alle die darausflieszenden gewaltsamen Maszregeln blieben daher natürlich unbekannt »Man hatte Zölle so gut wie wir, aber sie hatten »nur die Bestimmung die Staatseinkünfte zu vermehren, nicht wie bei den Neuern durch Entfernung »dieser oder jener Waaren die Erwerbthätigkeit zu »lenken. Man findet keine Ausführverbote der rohen »Producte, keine Begunstigung der Manufakturen auf »Kosten der ackerbauenden Classe. In diesem Sinn »also war Freiheit der Gewerbe des Handels und des »Verkehrs. Und dies war Regel. Wohl mag man »indesz da, wo alles durch die Umstände, nicht nach »einer Theorie sich bestimmte, einzelne Ausnahmen, »vielleicht einige Beispiele finden, dass der Staat sich

---

[1]) Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der Völker der alten Welt. III Band, S. 283.

»auf einige Zeit ein Monopol anmaszte. Aber wie »weit ist es noch von da bis zu unserem Mercantil- »und Zwangsystem." Hactenus Heerenus. Quae ut universe vera sunt, ne tamen nimis liberales fuisse existimemus veteres, pauca animadvertenda sunt. Ex ipsa necessitudine, quae civitatem inter atque cives intercedebat, qua privatorum opes quodammodo civitatis bona censebantur, atque adeo cives divitias suas, quibus ad vitam sustentandam non indigerent, ad rempublicam sublevandam atque augendam adhibere debebant [1]), sequitur ut civitas, cogente necessitate [2]), jure mercaturae impedimenta imponere

---

1) Exemplo sint quae leguntur Oec. cap. II, § 5, 6. ἀπεφήνατο ὁ Σωκράτης· ὅτι πρῶτον μὲν ὁρῶ σοι ἀνάγκην οὖσαν θύειν πολλά τε καὶ μεγάλα ἢ οὔτε θεοὺς οὔτε ἀνθρώπους οἶμαί σε ἂν ἀνασχέσθαι· ἔπειτα ξένους προσήκει σοι πολλοὺς δέχεσθαι, καὶ τούτους μεγαλοπρεπῶς· ἔπειτα δὲ πολίτας δεῖ πνίζειν καὶ εὖ ποιεῖν, ἢ ἔρημον συμμάχων εἶναι. Ἔτι δὲ καὶ τὴν πόλιν αἰσθάνομαι τὰ μὲν ἤδη σοι προστάττουσαν μεγάλα τελεῖν, ἱπποτροφίας τε καὶ χορηγίας καὶ γυμνασιαρχίας καὶ προστατείας· ἢν δὲ δὴ πόλεμος γένηται, οἶδ' ὅτι καὶ τριηραρχίας, μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς τοσαύτας σοι προστάξουσιν, ὅσας σὺ οὐ ῥᾳδίως ὑποίσεις. Ὅπου δ' ἂν ἐνδεῶς δόξῃς τι τούτων ποιεῖν, οἶδ' ὅτι σε τιμωρήσονται οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἧττον ἢ εἰ τὰ αὐτῶν λάβοιεν κλέπτοντα. Cf. Symp. cap. IV, § 30 sq.

2) Arist. Polit. lib. I, cap. XI: ἔστι δὲ, ὥσπερ εἴπομεν, κα-

posset: et revera plurima exstant documenta quibus probatur, interdum vetitum fuisse merces quasdam exportari vel importari. Plutarchus in vita Solonis narrat [1]), hunc olei tantum exportationem admisisse, qui autem alias exportasset merces, hic ut ab archonte diris devoveretur, vel centum drachmarum multam penderet, lege sanxisse; etiamsi autem hanc legem non tam late patuisse ex iis quae tradit idem in libello de Curiositate extr. colligi possit, principium tamen, quo ea nititur, liberae mercaturae est contrarium. Notissimum quoque est edictum, quo olim ficus exportari Atheniensibus non licebat, unde *συκοφάνται* nomen accepisse feruntur [2]). Porro frumen-

---

θόλου τὸ τοιοῦτον τὸ χρηματιστικὸν ἐάν τις δύνηται μονοπωλίαν αὐτῷ κατασκευάζειν. διὸ καὶ τῶν πόλεων ἔνιαι τοῦτον ποιοῦνται τὸν πόρον, ὅταν ἀπορῶσι χρημάτων· μονοπωλίαν γὰρ τῶν ὠνίων ποιοῦσιν.

1) Plut. Sol. cap. 24.

2) Cf. Plut. in vita Solonis cap. 24, *οὐκ ἂν οὖν τις ἡγήσαιτο παντελῶς ἀπίθανους τοὺς λέγοντας ὅτι καὶ σύκων ἐξαγωγὴ τὸ παλαιὸν ἀπείρητο καὶ τὸ φαίνειν ἐνδεικνύμενον τοὺς ἐξάγοντας κληθῆναι συκοφαντεῖν.* Ister. ap. Athen. III, p. 74 D. *Ἴστρος δ' ἐν τοῖς Ἀττικοῖς οὐδ' ἐξάγεσθαί φησι τῆς Ἀττικῆς τὰς ἀπ' αὐτῶν γενομένας ἰσχάδας, ἵνα μόνοι ἀπολαύοιεν οἱ κατοικοῦντες· καὶ ἐπεὶ πολλοὶ ἐνεφάνιζοντο διακλέπτοντες, οἱ τούτους*

tum ex Attica exportare ab antiquissimis temporibus vetitum erat [1]); praeterea aliae quaedam erant merces quas belli tempore civibus exportare non licebat, quae *ἀπόῤῥητα* dicebantur, ut lignum, lintea, pix, cera aliaque praesertim quae ad naves aedificandas valebant [2]). Haec de exportatione sufficiant; quod autem ad importationem attinet, peregrinis interdum propter odium vel bellum interdictum fuisse merces Athenas advehi e Megarensium exemplo apparet. Thuc. lib. I, cap. 139: *ἐν τῷ (ψηφίσματι) εἴρητο αὐτοὺς (τοὺς Μεγαρέας) μὴ*

μηνύοντες τοῖς δικασταῖς ἐκλήθησαν τότε πρῶτον συκόφονται. Cf. Lex. Seguer. p. 304.

1) Cf. Ulpian ad Demosth in Timocrat. p. 822. Operae pretium est huic loco adscribere quae ab Harpocr. nobis traduntur sub voce *ἐπιμελητὴς ἐμπορίου· Ἀριστοτέλης. ἐμπορίου δ' ἐπιμελητὰς δέκα κληροῦσιν, τούτοις δὲ προστέτακται τῶν τε ἐμπορίων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τοῦ σίτου τοῦ καταπλέοντος εἰς τὸ ἀττικὸν ἐμπόριον, τὰ δύο μέρη τοὺς ἐμπόρους ἀναγκάζειν εἰς τὸ ἄστυ κομίζειν.* Cf. Lex. Seguer. p. 255.

2) Schol. ad Aristoph. Ran. vs. 348 Ed. Bothe. *τἀπόῤῥητα. ἀπόῤῥητα ἔλεγον τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι· ἐν γοῦν τούτοις ἀποφέρει ἀσκώματα, καὶ λίνα καὶ πίτταν. — ὅτε οὖν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἦν ὁ πόλεμος, ἀπόῤῥητα τὰ πρὸς ναυπηγίαν ἐξάγειν.*

χρῆσθαι τοῖς λιμέσι τοῖς ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀρχῇ μηδὲ τῇ Ἀττικῇ ἀγορᾷ. Cf. Plut. Per. cap. 30. Diod. lib. XII, cap. 39.

Denique mercaturam cauponariam [1]) peregrinis in foro exercere non licebat, nisi solvissent tributum quoddam a *μετοικίῳ* diversum; idque mercaturae genus aeque atque artes sellulariae inhonestum et homine ingenuo indignum habebatur.

Accurate de Graecorum mercatura, deque diversis mercibus et emporiis agit Wachsmuth, Hellenische Altherthumskunde, II Theil., I Abth. § 88.

Quod ad ipsam Xenophontis de mercatura sententiam attinet, hanc scriptor nec in hoc libello nec in reliquis operibus diserte exposuit; e rationibus vero, quibus hoc capite Atheniensibus suadet ut mercaturam quam maxime augeant, quo populi paupertati subveniatur, civitas incolis frequentior reddatur reditusque sine ullo sociorum detrimento accrescant, ex his satis effici potest artibus opificiisque eum

---

[1]) Quomodo *ἔμποροι* et *κάπηλοι* a se invicem distent, cognosci licet e Plat. de Rep. lib. II. p. 371 D.: *ἢ οὐ καπήλους καλοῦμεν τοὺς πρὸς ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν διακονοῦντας ἱδρυμένους ἐν ἀγορᾷ, τοὺς δὲ πλανήτας ἐπὶ τὰς πόλεις ἐμπόρους;*

favisse nec Aristotelis assensisse sententiae, qui mercaturam homine honesto ac libero indignam eamque ad viliores artes referendam esse censuit.

CAPUT IV.

§ 1. *τά γε μὴν ἀργυρεῖα.* Priusquam ad singula animadvertenda aggrediar, non supervacaneum erit de metallis eorumque reditibus et administratione universe quaedam monere, quo melius ea, quae Xenophon in hoc libri capite ea de re dicit, judicentur.

Etiamsi Xenophon ab antiquissimis inde temporibus metalla exercita esse affirmat, tamen quae nobis de argenti caritate Solonis aetate traduntur satis superque indicant, argentifodinas eo tempore non summa saltem diligentia scrutatos esse Athenienses; inde autem a Themistoclis tempore reditus ex iis provenisse uberiores videntur. Hujus enim rogatione [1]) reditus illi, quum antea omnibus civibus viritim dividerentur, exorto bello Aeginetico ad classem aedificandam adhibiti sunt, magnusque per multos deinceps annos navium numerus inde comparatae sunt. Socratis

1) Herod. lib. XII, cap. 144. Plut. Nepos in vita Them. cap. II.

vero aetate ex ipsius Xenophontis testimonio apparet argentifodinarum proventus valde esse minutos [1]), *ὥστ' ἔχειν εἰπεῖν, διότι νῦν ἐλάττω ἢ πρόσθεν προσέρχεται αὐτόθεν (ἐκ τῶν μετάλλων)*; tandem hujus capitis initium iterataque ad opera instauranda monita et consilia cuique ostendunt, eo tempore plurima deserta esse metalla neque ex iis multum perceptum esse lucri. Causae autem cur ab iis exercendis aliquoties abstinuerint Athenienses variae fuere. Ne memorem ipsam locorum naturam, quam valde insalubrem fuisse refert Plutarchus Paral. Niciae et Crassi cap. I: *ἐν δὲ τῇ συγκρίσει πρῶτον ὁ Νικίου τῷ Κράσσου παραβαλλόμενος, ἀμεμπτοτέραν ἔχει κτῆσιν· ἄλλως μὲν γὰρ οὐκ ἄν τις δοκιμάσειε τὴν ἀπὸ μετάλλων ἐργασίαν, ἧς τὰ πλεῖστα περαίνεται διὰ κακούργων ἢ βαρβάρων, ἐνίων δὲ δεδεμένων καὶ φθειρομένων ἐν τόποις ὑπούλοις καὶ νοσεροῖς.* (Cf. Xenoph. Mem. lib. III, cap. VI, § 12). Praeter hanc aliae erant causae: bella enim continua, quibus vexabantur Athenienses, ingentem numerum servorum, quorum opera in metallis utebantur, absumebant; deinde, incidente an-

[1]) Xen. Mem. lib. III, cap. 6, § 12.

nonae caritate, ii qui argentifodinas scrutabantur, magnum capiebant detrimentum, quum tantam servorum familiam alere deberent; denique una e causis procul dubio haec quoque habenda est, quod ipsum argentum, quo altius e terrae visceribus effoderetur, deterius fiebat [1]) ideoque pretium ejus minuebatur; denique ipsa metallorum exploratio cum magno conjuncta erat periculo [2]).

Metallorum autem dominium erat penes rempublicam, quae privatis ea vendebat ea lege ut semel emtionis pretium, quotannis autem tributum, pars reditus vigesima quarta, solveretur, quam non ipsa civitas accipiebat sed publicanis elocabat. Privatis, qui metalla emerant, omnia dominii erant jura; conditionibus autem si non satisfacerent, licebat civitati argentifodinas iis adimere. Variis modis favebat respublica metalla effodientibus: peregrini atque inquilini ut ad ea exercenda invitarentur, ἰσοτελείᾳ a civitate donabantur; praeterea liberi erant a tri-

---

1) Cf. imprimis Böckh. über die Laurischen Silberbergwerke in Attika, quae commentatio exstat in opere cui titulus: Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften aus den Jahren 1814—1815.

2) Cf. hujus cap. § 29.

butis ac liturgiis, quod tamen non eidem causae tribuendum videtur, sed potius inde ortum esse verisimile est, quod metalla praeter emtionis pretium, ut modo dixi, quotannis civitati redituum partem pendebant, quum tributa et liturgiae tantum exigi possent a bonis, quae omni vectigali libera erant.

§ 2. *παλαιὰ τὰ ἔργα. Ἐργά* de metallis dicitur etiam infra § 5 et alibi in Demosthenis oratione contra Pantaen. p. 967. *ἐδανείσαμεν — Πανταιτέτῳ τούτῳ ἐπ' ἐργαστηρίῳ τε ἐν τοῖς ἔργοις.* Cf. Orat. contra Phaenip. p. 1039.

§ 4. *τοῖς ἐπισκευαζομένοις.* Schneiderus *ἐπισκευάζεσθαι* intelligit de operibus quae *reficiuntur* in argentifodinis desertis; significatio haec quamquam in verbo *ἐπισκευάζειν* inest, tamen h. l. sensui minus convenire videtur. Potius interpretor secundum propriam vim praepositionis *ἐπί insuper opus facere*, ut sensus sit: nemo invidet iis qui vel novi accedant metallorum redemtores vel operibus jam instructis nova addant; congruit hoc praegressis: *οὐδεὶς τοῦ πλήθους τῶν ἀνδραπόδων ἀφαιρεῖ, ἀλλ' ἀεὶ προσκτᾶται.*

§ 5. In hac et sequentibus §§ rei metallicae curam hoc nomine agriculturae praestare contendit

Xenophon, quod metalla augeri semper atque extendi possint neque in argentifodinis exercendis accidat quod saepe in agris evenit, ut aucta proventuum copia pretium eorum minuatur; argenti contra materiem, quo inveniatur copiosior, eo magis ad vitae voluptates atque commoda ab omnibus expeti civibus. Praeterea diligenti metallorum exploratione mercatura augebitur, reditus accrescent, majusque pretium fundi habebunt, cf. § 49 sq.

§ 6. *καὶ γὰρ οὐδ' ὥσπερ ὅταν πολλοὶ χαλκοτύποι γένωνται, ἀξίων γενομένων τῶν χαλκευτικῶν ἔργων καταλύονται οἱ χαλκοτύποι, καὶ οἱ σιδηρεῖς γε ὡσαύτως — τρέπονται· ἀργυρῖτις δὲ ὅσῳ ἂν πλείων* etc. Recte vidit Stephanus pro *οὐδ'* rescribendum esse *οὐχ*. Sed idem in totius loci ratione explicanda falsus est, quum post *ὥσπερ* nescio quae excidisse putaret.

Minus accurate Schneiderus post *τρέπονται* posuit colon quo verba sequentia, *ἀργυρῖτις δὲ ὅσῳ ἂν πλείων φαίνηται, τοσούτῳ πλείους ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔρχονται*, ab antecedentibus prorsus dirimantur; quae nisi illis junxeris artissime, numquam erit ut recte procedat sententia. Nam verba *ἀργυρῖτις δὲ κτέ.* efficiunt alterum sententiae mem-

brum, oppositum praegresso *ὥσπερ ὅταν πολλοί κτλ.* Ceterum est structura *ἀνακόλουθος;* nam quum incepit a sententia negante *καὶ γὰρ οὐχ* hanc mutavit in ajentem, *ἀργυρῖτις δέ*, pro quibus proprie sic dici debuisset: *οὐχ οὕτως ἡ ἀργυρῖτις, ἀλλ' ὅσῳ ἂν πλείων* etc. Constructionem hanc juvat illustrare duobus e Cyropaedia exemplis. Lib. IV, cap. III, § 12: *ἀλλ' οὐδὲ μὴν ὥσπερ τοῖς ἄλλοις ἀνδράσι, τοῖς μὲν γεωργίαι ἀσχολίαν παρέχουσι, τοῖς δὲ τέχναι, τοῖς δὲ ἄλλα οἰκεῖα· ἡμῖν δὲ στρατεύεσθαι οὐ μόνον σχολὴ, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη.* Ibidem paullo post: *ἀλλὰ μὴν οὐχ, ὥσπερ ἄλλα πολλὰ τῶν πολεμικῶν χαλεπὰ μὲν, χρήσιμα δέ· ἱππικὴ δὲ οὐκ ἐν ὁδῷ μὲν ἥδιον, ἢ αὐτοῖν τοῖν ποδοῖν πορεύεσθαι.*

Ibid. *ἀξίων γενομένων.* scil. *ὀλίγου* vel *μικροῦ.* Nonnunquam enim ubi e verborum nexu sensus est perspicuus, pretium omittitur.

ἀξίων γενομένων Suidas: *ἄξιος· ὁ εὔωνος.* addito Pherecratis loco corrupto. Aristophan. Equitt. vs. 668: *ἤσθοντο τὰς ἀφύας παρ' ὑμῖν ἀξίας.* Schol. *ἀξίας δὲ, εὐώνους.* Dindorf: *ἄξιαι* sunt viles, quae vili pretio veneunt. Cf. vs. 890. His alia exempla e Lysia addit Stephanus in Thes. s. v.

§ 12. *ἐπ' ἰσοτελείᾳ*. Dubitat Schneiderus utrum hoc loco significetur, jus illud quo peregrinus ad *ἰσοτελοῦς* dignitatem evehebatur, cujus supra mentio facta [1]), an hoc tantum velit scriptor ut peregrinus metalla explorans aequale solveret tributum atque civis; meo quidem judicio illud magis est probabile, quum enim, ut supra loco laudato vidimus, inquilinis et peregrinis non esset jus fundos et praedia in Attica possidendi, argentifodinae autem, ut hujus capitis initio animadvertimus a civitate privatis non elocarentur sed venderentur, necesse erat ut, si peregrinorum auxilio metalla exerceri vellent Athenienses, *ἰσοτελεία* iis concederetur.

§ 14. *πάλαι μὲν γὰρ δήπου, οἷς μεμέληκεν, ἀκηκόαμεν ὅτι Νικίας* etc. Weiskius *οἷς μεμέληκεν* refert ad subjectum verbi *ἀκηκόαμεν*, hoc sensu: *illi de nobis. qui ista curarunt.* Bakius hanc explicationem improbat et sic legit *πάλαι μὲν γὰρ δήπου οἷς μεμέληκεν, ἀκηκόαμεν* ut sensus sit: *quod ad eos attinet. qui priscis jam temporibus argentifodinas exercuerunt, audivimus Niciam* etc. Sed praeterquam quod haec dictio satis obscura foret,

---

[1]) Cf. cap. II, § 10.

pro *μεμέληκε*, quod significat: *cordi est*, ita dici oportuerat, ni fallor, *ἔμελε*, *curae fuit*. Contra altera structura *οἷς μεμέληκεν ἀκηκόαμεν* perspicua aeque ac sensui conveniens est: *ii nostrum, quibus haec curae sunt, audivimus* sive *audire nos meminimus*. Quod Bakio videtur id parum modeste dictum esse, quasi ipsi tantum haec curae essent, non item caeteris, vana est reprehensio. Quid enim in hoc arrogantiae est, si scriptor profitetur se rem, de qua agit, accuratius considerasse?

Ibid. *παρεῖχεν*. Recipiendam esse censeo Leunclavii emendationem *παρέχειν*; duas nempe fuisse conditiones quibus Nicias metalla sua Sosiae elocaret: alteram ut pro unoquoque servo obolon quotidie solveret *ἀτελῆ*, i. e. integrum, de quo nihil neque in publicum neque in servos alendos Niciae esset numerandum, alteram ut numerum semper eundem servaret; hanc interpretationem suadere mihi videtur verborum structura: *ἐφ' ᾧ ὀβολὸν μὲν — τὸν δ' ἀριθμον*.

§ 18. *τιμήν — ἀνθρώπων — παρασκευάσασθαι*. Conjeci pro *τιμήν* esse legendum *κτῆσιν*, quod sententia postulat: ostendit enim scriptor *δυνατά* esse ea quae suadet, ac primum quidem hoc

ut tantus servorum numerus a civitate comparetur. Statim deinceps rationem addit: facile esse senatui edicere, *ἄγειν τὸν βουλόμενον ἀνδράποδα*. Contra lectio vulgata, totius sententiae ratione habita, idoneum sensum non praebet.

§ 19. *τεμένη καὶ ἱερά*. *τεμένη* et *ἱερά* saepius copulantur. Pausan. lib. V, cap. VI, 5. *τέμενος καὶ ἱερὸν καὶ ναὸν Ἀρτέμιδι ᾠκοδομήσατε*. Theopomp. ap. Athen. XIII, pag. 595, C: *ἱερὸν καὶ τέμενος ἱδρύσασθαι καὶ προσαγορεῦσαι τὸν ναὸν καὶ τὸν βωμὸν Πυθιονίκης Ἀφροδίτης*. Manifestum est in tali verborum structura utrumque vocabulum propria significatione poni; igitur *τεμένη* esse agros vulgari usui exemtos, deo dicatos, quorum reditus sacris essent destinati, *ἱερά* autem templa. Boeckhius conjicit vocabulo *ἱερά* hic universe designari sacra, sive templa sive hostias, quod minus probabile puto. Ita ex inscriptione [1]) videmus Piraei incolas elocasse littora (*παραλίαν*), salinas (*ἁλμύρια*) templum Theseo dicatum (*Θησεῖον*) et agros sacros (*τεμένη πάντα*).

Ibid. *τέλη ὠνοῦνται παρὰ τῆς πόλεως*. Vectiga-

---

1) Vid. Boeckh. Inscript. XVII. Tab. VII.

lium elocandorum munus decem commissum erat poletis. Harpocration s. v. *πωληταί· διοικοῦσι δὲ τὰ πιπρασκόμενα ὑπὸ τῆς πόλεως πάντα τέλη καὶ μέταλλα καὶ μισθώσεις καὶ τὰ δημευόμενα* [1]). Hi praeterea jurisdictionem aliquam habebant in eos, qui debita vectigalia non persolverent, procul dubio etiam in inquilinos *τὸ μετοίκιον* non pendentes, ut tradit Poll. lib. VIII, segm. 99, cujus posteriora tantum afferam verba: *ἀπήγοντο δὲ πρὸς τούτους καὶ οἱ (τὸ) μετοίκιον μὴ τιθέντες.*

§ 22. *εἰ δ' αὖ τις τοῦτ' ἐνθυμεῖται, ὡς* etc. Illud *ἐνθυμεῖται ὡς* non praebet idoneum sensum. Ponit enim scriptor aliquem dubitare, num id quod suadet effici queat, eamque dubitationem deinceps solvit verbis: *ἐκεῖνο κατανοήσας θαρρείτω.* Heindorfius medelam attulit pro *ὡς* scribendo *πῶς*, in qua particula *dubitandi* significatio inest. Praeterea vero pro *ἐνθυμεῖται* scripsi *ἀθυμεῖ*, cui

---

[1]) Cf. Lex. Seguer. in Bekkeri anecdotis Graecis p. 291. *πωληταί τίνες εἰσίν· ἀρχή τις ἐν Ἀθήνησίν ἐστιν ἡ τῶν πωλητῶν ἀπὸ δεκὰ ἀνδρῶν, οἱ καὶ τὰ πιπρασκόμενα ὑπὸ τῆς πόλεως πάντα τέλη καὶ μέταλλα καὶ μισθώσεις καὶ κτήματα δημευόμενα πωλοῦσιν, καὶ φροντίζουσιν ὅπως ἡ τιμὴ τῶν πιπρασκομένων ἀποδοθῇ τῇ πόλει.*

plane respondet oppositum *θαῤῥείτω*, ut sensus sit: *si quis forte diffidat, quomodo satis multi futuri sint qui bona publica conducant, — bono animo sit.* Quam facile autem *ἐνθυμεῖται ὡς* ex *ἀθυμεῖ πῶς* nasci potuerit, quisque videt. *ἀθυμεῖν* recte cum accusativo jungitur: Xen. Mem. lib. IV, cap. III, § 15: *ἐκεῖνο δὲ ἀθυμῶ, ὅτι μοι δοκεῖ τὰς τῶν θεῶν εὐεργεσίας οὐδ' ἂν εἷς ποτε ἀνθρώπων ἀξίαις χάρισιν ἀμείβεσθαι.* Thucyd. lib. V, cap. 91: *Ἡμεῖς δὲ τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς, ἣν καὶ παυσθῇ, οὐκ ἀθυμοῦμεν τὴν τελευτήν.* Caeterum plerumque construitur cum dativo vel cum praep. *πρός*. Xen. Anab. VI, cap. II, § 14: *καὶ Χειρίσοφος ἅμα μὲν ἀθυμῶν τοῖς γεγενημένοις* Ibid. lib. VII, cap. I, § 19: *διὰ τοῦτο ἀθυμοῦσι πρὸς τὴν ἔξοδον*. Cf. hujus capitis § 34.

§ 24. *ὅταν δὲ γε μύρια ἀναπληρωθῇ*. In tota hujus rei expositione scriptor consilio quod fovebat deceptus in errorem incidisse mihi videtur. Praeter servos enim privatos decem millia servorum publicorum umquam metallis exercendis potuisse adhiberi non est credibile, nec argenti materies, si consilium Xenophontis secuti essent Athenienses, diu suffecisset. Quam brevi enim tempore post Xeno-

phontem jam defecerint argentifodinae, supra monuimus.

§ 25. *ὅσον τὸ τέλος εὕρισκε τῶν ἀνδραπόδων.* Recte Schneiderus: *quanti vendebantur vectigalia e servis locatis.* Tali sensu *εὑρίσκειν* saepe de rebus venalibus usurpatur. Herod. lib. I, cap. 196: *ὅκως πάρθενος εὑροῦσα πολλὸν χρύσιον πρηθείη.* Xen. Hell. lib. III, cap. V, § 24: *χρήματα εὗρε πλέον ἢ ἑβδομήκοντα τάλαντα.* Idem. Mem. lib. II, cap. V, § 5: *ὅταν τις οἰκέτην πονηρὸν πωλῇ καὶ ἀποδίδωται τοῦ εὑρόντος.* i. e. *quovis pretio.*

De ipso autem reditu paucis videamus; quum ante res ad Deceliam actas servorum numerus major et emolumenta inde percepta uberiora quoque essent, conjicere nobis licet, civibus servorum nomine impositum fuisse quoddam tributum; accedit ad hanc opinionem firmandam, quod libertinis praeter inquilinorum tributum triobolon solvendum erat; quod inde repetendum esse probabile est, quia civitas non ferret servorum manumissione reditus publicos detrimentum capere. Harpocr. *ὅτι δὲ καὶ οἱ δοῦλοι ἀφεθέντες ὑπὸ τῶν δεσποτῶν ἐτέλουν τὸ μετοίκιον, ἄλλοι τε τῶν κομικῶν δεδηλώκασι, καὶ Ἀριστομένης. Μένανδρος δ' ἐν Ἀνα-*

τιθεμένη καὶ ἐν Διδύμαις πρὸς ταῖς δώδεκα δραχμαῖς καὶ τριώβολόν φησι τούτους τελεῖν, ἴσως τῷ τελώνῃ [1]).

Ibid. οὐδὲν διαφέρει τὰ ἀργυρεῖα ἢ ἃ κ. τ. ἑ. usitate tali modo cum particula ἤ construitur διαφέρειν. Xen. Anab. lib. III, cap. IV, § 35: πολὺ γὰρ διέφερον — ὁρμῶντες ἀλέξασθαι ἢ πορευόμενοι — μάχεσθαι. Mem. lib. III, cap. VII, § 7: τί δὲ οἴει διαφέρειν ὃ σὺ ποιεῖς ἢ τῶν ἀσκητῶν. Cf. ib. cap. XI, § 14. Plat. Phaedr. p. 228 D. οἷς ἔφη διαφέρειν τὰ τοῦ ἐρῶντος ἢ τοῦ μή. Ceterum pro ἃ sensus hic postulat οἷα; non enim dicit, metalla *eadem* esse *quae* majores ipsis tradidissent, sed etiam nunc esse *talia qualia* a majoribus accepissent.

§ 28. πενέστεροι. Ex tota argumentandi ratione manifesto patet vocabulum hoc sensui non esse conveniens; ratio enim, quam statim deinceps addit, quod nuperrime demum metallorum opera instaurata sint et quod magnum periculum sit τῷ καὶ-

---

1) Cf. Poll. lib. III, cap. 4. Hesych. sub voce μετοίκιον. Boeckhius I, p. 355 sq. Hermann, Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer, § 162, 14.

νοτομοῦντι, non magis ad pauperes quam ad divites spectat. Praeterea si paupertas impedimento fuisset, quomodo dicere potuit § 22: ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν κατεσκευασμένων προσμισθώσονται τοὺς δημοσίους. Emendationem indicant verba ἐγὼ μέντοι ἔχειν μοι δοκῶ καὶ περὶ τούτου συμβουλεῦσαι ὡς ἂν ἀσφαλέστατα καινοτομοῖτο. Itaque pro πενέστεροι reposui ἀσφαλέστεροι, h. e. *cautiores*; eodem modo Latini homines *cautos* vocant *tutos*, qui non facile in mercatura aliisve artibus exercendis magnis periculis se offerunt. Cf. Xen. Mem. lib. III, cap. I, § 6: καὶ γὰρ παρασκευαστικὸν τῶν εἰς τὸν πόλεμον τὸν στρατηγὸν εἶναι χρὴ — καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἐπιθετικόν.

§ 28. κίνδυνος δὲ μέγας τῷ καινοτομοῦντι. Diod. lib. V, cap. 37: μεγάλην δ' ἔχει παραλλαγὴν τὰ μέταλλα τὰ συγκρινόμενα τοῖς κατὰ τὴν Ἀττικήν, ἐκεῖνα μὲν γὰρ οἱ μεταλλεύοντες καὶ πρὸς ταῖς ἐργασίαις μεγάλας προϊέμενοι δαπάνας, ἃ μὲν ἤλπισαν ἐνίοτε λαβεῖν οὐκ ἔλαβον, ἃ δὲ εἶχον ἀπέβαλον. ὥστε δοκεῖν αὐτοὺς ὥσπερ αἰνίγματος τρόπον ἀτυχεῖν. Cf. Strabo, Ed. Siebenkees, Vol. I, p. 392 sqq., Vol. VII, p. 624 sqq.

§ 30. *λυσιτελὲς ἀποδειχθείη.* Sic pro vulgato *ἀποδείξειεν* legendum censui; subjectum e praegresso *εἰ μία εὕροι* tacite eliciendum est, nempe *τὸ εὑρεθέν.*

§ 32. *οἷόν τε δὴ, οὕτως.* Verba haec variis modis explicare tentarunt interpretes, plerique tamen vitiosa judicarunt. Stephanus conjecit *οἴομαι δὴ οὕτως* quod placet Bakio. Non tamen mihi satisfacit, nam hujusmodi societates inter privatos iniri, nequaquam ignota res erat, ut e Demosth. Oratt. in Pantaen., in Phorm. et aliunde novimus; itaque de tali re ineptum foret dicere: *opinior tale quid fieri posse.* Potius pro *οἷόν τε δὴ* sensus postulare mihi videtur *ὁρᾶτε δή;* nempe his verbis declarare studet, id quod modo dixit non metuendum esse, ne, si diversae populi tribus conjunctim rem metallicam periclitentur, cunctae successu careant. Ad id probandum addit hoc argumentum: *Videtis nempe etiam privatos, si communionem inter se ineant, tutius periclitari.*

Ibid. *φοβεῖσθαι ὡς.* Nonnumquam sic verba metuendi a Xenophonte aliisque Atticis scriptoribus struuntur. Xen. Cyr. lib. V, cap. II, § 12: *καὶ ἀνδρὸς δ', ἔφη, τῇ θυγατρὶ μὴ φοβοῦ ὡς ἀπο-*

ῥήσεις ἀξίου ταύτης. Ibid. VI, cap. II, 30. στρωμάτων δ' ἐνδεηθέντες μὴ δείσητε ὡς οὐχ ἡδέως καθευδήσετε. Soph. Electr. vs. 1291 sq.

ἦν σὺ μὴ δείσῃς ποθ', ὡς
γέλωτι φαιδρὸν τοὐμὸν ὄψεται κάρα.

Coll. vs. 1404.

§ 40. εἰ νομίζετ' ἂν μηδ' ὁτιοῦν δύνασθαι εἰσενεγκεῖν. Particula ἄν ad infinitivum δύνασθαι est referenda, quemadmodum saepius transponitur, imprimis post verba δοκῶ, οἶομαι et similia. Xen. Anab. lib. III, cap. I, § 38: καὶ νῦν πρῶτον μὲν οἶομαι ἂν ὑμᾶς μέγα ὀνῆσαι τὸ στράτευμα. Ibid. lib. VII, cap. VII, § 14: οἶομαι ἂν οὖν, ἔφη, ὑμᾶς ἀπολαβεῖν τῇ στρατιᾷ τὸν ὀφειλόμενον μισθόν. Cf. lib. II, cap. I, § 12, 13.

§ 40. καὶ διὰ τὸ ἐν λιμένι καὶ ἄστει. E conjectura inserui ἄστει, omnino enim abundat καὶ, nisi aliquod vocabulum addatur; sensui accommodatissimum est ἄστει, quia non minus in urbe quam in portu erant fora mercibus vendendis et emendis idonea.

§ 42. πολλοὶ μὲν γὰρ — πολλοὶ δ' ἄν. Membrorum oppositio conjecturam quam proposui commendat, hoc enim dicit scriptor: nihil in bello esse

utilius multitudine hominum, quia sic multi erunt tum ad naves implendas tum ad pedestrem militiam idonei.

§ 44. *συνήκοι τ' ἂν τὰ ἔργα εἰς ἓν ἐξ ἁπάντων τειχῶν.* Locus est corruptus. *Τὰ ἔργα* castella interpretor; nam de metallis accipienda esse, ut contendit Schneiderus, non credo, quandoquidem argentifodinae, natura a se invicem separatae inque contrarias partes tendentes, non possunt dici in unum conjungi, quando novum castellum exstruitur. Sensus, ut opinor, hic est: castella antea a se invicem distantia suadet, ut conjungantur tertio munimento aedificando, quod in medio positum ambo illa quasi contineret. Sed de duobus castellis dici non potest *ἐξ ἁπάντων*; pro hoc legendum conjicio *ἐκ διεχόντων* et *τειχῶν* ut glossema delendum: *Ita*, inquit, *munimenta antehac distantia in unum coirent.*

§ 50. *καὶ αὐτὴ πολυάνθρωπος γένοιτο πόλις* Schneiderus legendum censet *αὐτὴ*, ut ipsa urbs Athenarum significetur; magis mihi placet lectio vulgata, quae indicat, fieri posse, ut tali modo etiam prope metalla exsistat urbs magna atque opibus pollens, qualis e. g. fuit Piraeus.

§ 52. *ἢ ἐν ταῖς παλαίστραις γυμνασιαρχούμενοι.* Vulgatam lectionem ut ineptam repudiandam putavi. *λαμπάδας* quidem interpretantur *λαμπαδηδρομίαν*, notum certaminis genus. Plura Schneiderus ad hunc locum. Ita *λαμπάδι γεγυμνασιάρχηκε* dicit Isaeus pro Philoctem. cap. 60 pro *τῇ λαμπαδηδρομίᾳ*. Sed primum *ἐν ταῖς λαμπάσι* h. l. dictum foret pro loco sive gymnasio in quo ad *λαμπαδηδρομίαν* exercerentur, quo sensu vocabulum *λαμπάδες*, etsi dici potuerit, tamen quantum scimus, usurpatum non est. Deinde, quod gravius, non loquitur scriptor de uno et singulari exercitationis genere, sed universe de omnibus gymnastices exercitationibus; quare sensus postulat pro *λαμπάσι* scribi *παλαίστραις*, quae vocabula non tantum distant, quin, si per compendium scriberentur, confundi potuerint. Ita plane sibi invicem respondent *οἱ γυμνάζεσθαι ταχθέντες* atque *ἐν ταῖς παλαίστραις*, quemadmodum in sequente membro *οἵ τε φρουρεῖν* (nempe *ταχθέντες*) *ἐν τοῖς φρουρίοις*.

CAPUT V.

§ 1. *προσφιλεστέραν καὶ πυκνοτέραν εἰσαφικνεῖσθαι. πυκνοτέραν εἰσαφικνεῖσθαι* Weiskius explicat: *in quam majori frequentia commigrent;* sed recte Schneiderus hanc explicationem damnavit, quod nec sensui conveniens nec Graecum sit *πόλις πυκνὴ εἰσαφικνεῖσθαι;* addo *πυκνός* pro *πολυάνθρωπος* Graece non usurpari. Elegans est conjectura Schneideri, pro vulg. legendum opinantis *ποθεινότεραν.* Cf. Xen. Oec. cap. V, § 10: *τίς δὲ οἰκέταις προσφιλεστέρα, ἢ γυναικὶ ἡδίων, ἢ τέκνοις ποθεινοτέρα, ἢ φίλοις εὐχαριστοτέρα.*" Praeterea pro *εἰσαφικνεῖσθαι* sensus videtur postulare *εἰσοικίζεσθαι, optabiliorem in quam commigrent.*

§ 2. *καὶ οὗτοί γε, ὡς ἐμῇ δόξῃ. καὶ* abundare arbitratur Schneiderus; causam equidem non video; nam et antea jam [1]) Xenophon dubitationes, quae contra consilia sua possent afferri, refutare conatus est; ideo particula *καὶ* omnino mihi tuenda videtur.

Loquendi formulam, *ὡς ἐμῇ δόξῃ*, Graecam esse negat Schneiderus; est sane inusitata: nam vulgo di-

1) Cf. hujus libri cap. IV. § 22, 34, 40, 41.

citur *κατ' ἐμὴν δόξαν*, interdum etiam *δόξῃ ἐμῇ*, ut apud Soph. Trach. vs. 709, vel *ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖν*. Forsitan tamen explicari potest ex usu particulae *ὡς* cum dativo participii vel nominis, quo utuntur Graeci, si quis opinionem suam vult significare. Soph. Oed. Col. vs. 75 sq.

ἐπείπερ εἶ
γενναῖος ὡς ἰδόντι.

Plato de Rep. lib. VII, p. 536 C. *ἀγανακτήσας μοι δοκῶ καὶ ὥσπερ θυμωθεὶς τοῖς αἰτίοις, σπουδαιότερον εἰπεῖν, ἃ εἶπον· οὐ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὔκουν, ὡς γ' ἐμοὶ ἀκροατῇ. Ἀλλ' ὡς ἐμοί, ἔφην δ' ἐγώ, ῥήτορι.* Cf. Plat. Sophist. p. 234 E.

§ 3. *ἀρξάμενοι ἀπὸ ναυκλήρων* h. e. *initio facto a* naucleris, sive *primo loco* naucleri, Plat. de Rep. lib. VI, p. 498. C. *οἶμαι τοὺς πολλοὺς τῶν ἀκουόντων προθυμύτερον ἔτι ἀντιτείνειν, οὐδ' ὁπωστιοῦν πεισομένους ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξαμένους.* Plat. Gorg. p. 471 C. *καὶ ἴσως ἐστιν ὅστις Ἀθηναίων ἀπὸ σοῦ ἀρξάμενος δέξαιτ' ἂν ἄλλος ὁστισοῦν Μακεδόνων γενέσθαι μᾶλλον ἢ Ἀρχέλαος.*

§ 12. *εἰς παντοδαπὰ πολλά.* Orell. ad Isocrat. Orat. *περὶ ἀντιδόσεως* p. 244, inserendum con-

jecit *καί*, quam conjecturam laudat Schneiderus vocabulis ita transpositis *εἰς πολλὰ καὶ παντοδαπά*. Et revera fatendum est, nullo modo ferri posse lectionem vulgatam, quum neque Graece neque in ulla lingua haec *παντοδαπὰ πολλά* tali modo conjungi possint; quare Orellii emendatio valde est probabilis; nisi fortasse etiam probabilius, *πολλά* in *πολλάκις* esse mutandum, quae ambo non semel permutata sunt.

§ 13. *εἰ μηδένα παρέχοιμεν ἀδικοῦντα*. Correxi *ἀδικοῦντας; παρέχειν* nempe h. l. ponitur pro *παρέχειν ἑαυτόν* quod saepe omittitur; ordo igitur est *εἰ παρέχοιμεν (ἡμᾶς) ἀδικοῦντας μηδένα*. Xen. Mem. lib. I, cap. II, 52 *τοῖς ἰατροῖς παρέχουσι μετὰ πόνων τε καὶ ἀλγηδόνων καὶ ἀποτέμνειν καὶ ἀποκαίειν*. Plat. Gorg. p. 480 C. *ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα καὶ ἀνδρείως ὥσπερ τέμνειν καὶ καίειν τῷ ἰατρῷ*. Cf. Prot. 348 A. Plato de Republ. lib. III, cap. 18, pag. 411 A. *οὐκοῦν ὅταν μέν τις μουσικῇ παρέχῃ καταυλεῖν*.

CAPUT VI.

§ 1. *μεγαλοπρεπέστερον μὲν ἔτι ἢ νῦν ἑορτὰς ἄξομεν.* En iterum exemplum quantopere Xenophon in hoc libello conscribendo deorum pietate hominumque benevolentia a recta via abduci se passus sit. Quum enim hoc capite breviter enumeret emolumenta quae e consiliis suis oritura esse credit, in his etiam illud ponit quod festa Deorum majore cum magnificentia celebrabuntur; quum contra omni modo Athenienses admonere debuerat ut in Deorum cultu essent parciores rebusque suis melius consulerent. Optime hoc vidit Aristoteles [1]) qui omnes liturgias, quae magnos requirunt sumtus, civitati vero nihil prosunt, vetandas atque eos, qui sua sponte ad has obeundas sese offerant, omni studio arcendos esse censet.

§ 2. *εἰ — εἴη ἄν.* Particulam *ἄν* delendam esse censet Schneiderus quod ei insolenter cum *εἰ* con-

---

[1]) Arist. Polit. lib. V, cap. 8. *βέλτιον δὲ καὶ βουλομένους κωλύειν λειτουργεῖν τὰς δαπανηρὰς μὲν μὴ χρησίμους δὲ λειτουργίας, οἷον χορηγίας καὶ λαμπαδαρχίας καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται.*

juncta videatur, me judice vero, immerito, in obliqua interrogatione enim saepius sic usurpatur. Xen. Anab. lib. IV, cap. VIII, § 7 *ἠρώτων ἐκεῖνοι, εἰ δοῖεν ἂν τούτων τὰ πιστά* Xen. Memor. lib. IV, cap. II, § 30: *τοῦτο πρός σε ἀποβλέπω, εἴ μοι ἐθελήσαις ἂν ἐξηγήσασθαι.*

THESES.

I.

Nulla est causa idonea cur libellus *de Vectigalibus* Xenophonti abjudicetur.

II.

E Xenophontis operibus effici potest veteres non ignaros fuisse disciplinae quae dicitur oeconomia politica.

III.

Sanum est oeconomiae politicae praeceptum, quod dicit Xenophon *de Vectigalibus*, cap. I, § 1: *σκοπεῖν, εἴ πῃ δύναιντ' ἂν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἑαυτῶν, ὅθενπερ καὶ δικαιότατον.*

IV.

Rationes in hoc libello propositae ad reditus Athenarum augendos pleraeque sunt improbandae.

V.

Errorem admisit Xenophon aut quisquis est scriptor libelli *de Republica Lacedaemoniorum* quum cap. X, § 8, Lycurgum aequalem facit Heraclidarum.

VI.

Erravit idem l. l. cap. VIII, § 3, Lycurgo Ephororum institutionem tribuens.

VII.

Quod Pythagoreorum alii statuisse dicuntur *πάντα εἶναι ἐξ ἀρίθμου*, alii *πάντα κατ' ἀριθμον*, in his magis verborum quam rerum differentia est.

VIII.

Salubre et nostrae etiam aetatis poetis et fabularum scriptoribus commendandum est quod praecipit Aristoph. *Ran.* vs. 992 sq.:

ἀλλ' ἀποκρύπτειν χρὴ τὸ πονηρὸν τόν γε ποιητὴν, καὶ μὴ παράγειν, μηδὲ διδάσκειν.

IX.

Laudandum Socratis dictum in Plat. *Phaed.* p. 97. D: *οὐδὲν ἀλλὸ σκοπεῖν προσήκειν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ περὶ αὑτοῦ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀλλ' ἢ τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον.*

X.

Non assentior viro eruditissimo Le Clerc (*Des Journaux chez les Romains*) contendenti vetustissimam Romanorum historiam monumentorum et litterarum testimoniis niti.

XI.

In contentione illa quae fuit inter M. Porcium Catonem et L. Valerium de tenenda vel abroganda lege Oppia (Liv. lib. XXXIV, cap. 1—8) nobis quidem probabilius videtur causam dixisse Valerius.

XII.

Jure ab adulationis crimine defendi potest Vellejus Paterculus.

XIII.

Probabilis est conjectura viri doct. R. B. Hirschig, qua Aristophanis *Ran.* vss. 1346 sq. sic legendos esse censet:

ὁπότερος οὖν ἂν τῇ πόλει παραινέσῃ
μᾶλλόν τι χρηστόν, τοῦτον ἄξειν μοι δοκῶ.

XIV.

Improbanda est Welckeri interpretatio qui Sophoclis *Philoct.* vs. 816 sqq.:

Ὕπν' ὀδύνας ἀδαής, Ὕπνε δ' ἀλγέων,
εὐαὴς ἡμῖν ἔλθοις, —
ὄμμασι δ' ἀντέχοις τάνδ' αἴγλαν,
ἃ τέταται τανῦν.

τάνδε αἴγλαν *fasciam* interpretatur.

XV.

Probanda mihi videtur cl. Peerlkampii emendatio ad Virgil. *Aen.* lib. VI, vs. 743 legentis pro:

quisque suos patimur Manes,

quisque suum patimur Manes.

XVI.

In Juvenalis Satira I, vs. 52:

Sed quid magis Heracleas
Aut Diomedeas aut mugitum Labyrinthi?

sensus postulare videtur.

Sed quid gemis Heracleas etc.

XVII.

In adolescentum institutione improbanda est ratio eorum qui praemiis excitandos esse discipulos negant.